

מעבד וכוח

1990, יוני-יולי 319

י. צ. 1990

מפקד ועורך ראשי: סא"ל ישי קורדובה

העורכת: סא"ל רחל רוזינסקי

עורך משנה: יואל שני

שער: עופר דרורי

<p>בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל</p>	<h2>מערכות</h2> <p>צוות המערכת: רס"ן אבי קובר רס"ן זיו בשן צבי עופר אביטל רגב</p>
--	---

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 3 ש"ח (כולל מע"מ)
דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת
הביטחון - 10 ש"ח, אזרחים 11 ש"ח.

המערכת: רח' האלוף מנדלר מס' 3, הקריה, ת"א, ת"ד 7026,
מוקד 61070, טלפק: 5694343.
מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור, רח' דוד
אלעזר 29, הקריה, ת"א, טל: 205516.
סדר: בית מערכות. קודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה
לאור. לוחיות והדפסה: דפוס נייט.

2 שינוי ערכים בחברה הישראלית ובצה"ל/אלוף רן גורן
בין צה"ל לחברה הישראלית מתקיימות זיקה והשפעה הדדית. צה"ל צריך, אפוא, להיות קשוב ורגיש להלכי הרוח המאפיינים את החברה הישראלית, ועם זאת לחנך לערכים החיוניים לקיומה של מדינת ישראל.

לוחמה בשטח בנוי - לקחים ממלחמות העבר ויישומם בעתיד/אלוף משה בריכוכבא
8
במלחמות העבר הותנה הניצחון בעיקר בדבר אחד: היכולת לזכות בהכרעה בקרבות שנערכו בשדה הפתוח. בעתיד, לעומת זאת, ההישגים בקרבות שייערכו בשטחים בנויים יהיו חיוניים להשגת הניצחון. כל זה מחייב את הצבא לייחד לנושא זה תשומת לב רבה ביותר, בעיקר לנוכח העובדה שהתפיסה התורתית האוניוורסלית דגלה תמיד בהימנעות - במידת האפשר - מלחימה בשטחים בנויים.

20 ישראל - עדכון הדוקטרינה הצבאית/ראובן פדהצור
מהם הגורמים המחייבים לשנות את הדוקטרינה הצבאית של ישראל, ומהו אופיו של השינוי הנדרש. מהם האמצעים לביצוע השינוי, ואיזו השלכה תהיה לו על דרכי ההצטיידות של צה"ל ועל התעשייה הביטחונית הישראלית.

30 השינויים ביחסי הכוחות ישראל-ערב 1950-1986/זאב רותם
מדיניות הביטחון של ישראל ברמה הלאומית צריכה להיות מכוונת להמשך המגמה של שמירת השיויון ביחסי הכוחות תוך כדי צינון מירוך החימוש והגעה לשיווי משקל יציב כפי שמתרחש בשנים האחרונות.

הקרב המשולב העתידי - הצעה אמריקנית חדשנית/ד"ר עזריאל לורבר
40
בתחילת השנה התפרסמו ידיעות כי פיקוד ההדרכה והת"ל האמריקני המליץ על הסבת הקרב המשולב לקרב המשולב העתידי. רעיון הקרב המשולב העתידי מהווה תפנית חדה יחסית לדוקטרינה הקיימת והשינוי העיקרי - לדעת המחבר - הוא נסיגה מהכרה בעליונות התמרון וחזרה להדגשת חשיבותו של כוח האש. הדבר קורה, בעיקר, כתוצאה מהשתכנעותם של הדרגים הבכירים בצבא האמריקני, כי חימוש ארוך טווח ומערכות שליטה ובקרה מתאימות אכן מוכיח את עצמו.

44 בזכות התמרון וניידות השריון/תא"ל י' נייודות טנקים ורק"ם בשדה הקרב המודרני אינה שאיפה תיאורטית בלבד, אלא תנאי הכרחי ליכולת ההכרעה. לכן יש להתאמן ולפתח כושר זה בצורה יותר אינטנסיבית ולהתמיד בפיתוח ובהצטיידות באמצעי פריצה והתגברות על מכשולים.

ממדף הספרים
45 מבט חדש (בחלקו) על מלחמת העצמאות/ד"ר מרדכי נאור
על המהדורה החדשה והמורחבת של ספרו של נתנאל לורך "קורות מלחמת העצמאות" שראתה אור לאחרונה.

"אסטרטגיה רבתי לישראל" על ספרו של יחזקאל דרור/ד"ר אריאל לויטה
47
על הכרך הראשון של סדרת הספרים "תזכיר לראש הממשלה", אשר נועד בעיקר להציג דפוסי חשיבה לעיצוב מדיניות, להנמקת הצורך החשוב בגישה אסטרטגית רבתי לישראל ובדרבון לחדשנות במדיניות בנושאי יסוד.

שינוי ערכים בחברה

אלוף דן גורן*

הזיקה בין ערכי החברה הישראלית לערכי צה"ל

כאשר דנים בשינוי ערכים בחברה הישראלית ובצה"ל, ראוי שניתן דעתנו על הזיקה וההשפעה ההדדית שבין הערכים של שניהם. דומה כי אין מחלוקת בדבר הזיקה החזקה בין ערכי החברה הישראלית לערכי צה"ל, ולא בכדי נהוג לומר "צה"ל – צבא העם", או "כל העם צבא". במדינה בה עפ"י חוק שירות ביטחון קיימת חובת השירות בצבא, ומאות אלפי אנשים משרתים בשירות סדיר ומילואים, קיימת זהות בין חלקים נרחבים בחברה לבין המשרתים בצה"ל. כח האדם בצה"ל אינו מבוסס על עילית מצומצמת, אלא נשען על משאבי אנוש אדירים הבאים לצה"ל מן החברה, חוזרים אליה, ומקיימים איתה מגע אינטראקטיבי רצוף תוך כדי שירות. בבואם לשורות צה"ל הם נושאים איתם את מכלול הערכים, החינוך וההשפעות שרכשו לאורך שנים של חייהם כאזרחים.

הזיקה בין ערכי החברה לערכי צה"ל אינה נובעת רק מן העובדה שאותם אנשים מרכיבים את השניים, אלא גם מהזהות וההשפעה ההדדית ביניהם כגופים כוללים. צה"ל, בהיותו הגוף המופקד על התחום המרכזי בחיי המדינה מאז קומה – הביטחון – מהווה כשלעצמו גוף חברתי דומיננטי ואדיר השפעה על החברה הישראלית. יתר-על-כן, הקרנת ערכיו על החברה הישראלית אינה נובעת אך ורק מעשיותו הבטחונית, אלא אף מהתגייסותו למשימות לאומיות נוספות כמו התיישבות, קליטת עליה, חינוך, יצירת תרבות ישראלית מקורית, ועוד. מאליו יובן כי ההשפעה היא דו-סטרית וגם לחברה הישראלית בכללותה השפעה רבה על צה"ל.

באם ננסה לפרט את הערכים המרכזיים בחברה ובצה"ל נמצא כי קיימת ביניהם

* ראש אכ"א

2

חפיפה רבה או לפחות זיקה חזקה. כערכי היסוד של החברה הישראלית ניתן להזכיר את העצמאות, הביטחון, הדמוקרטיה, הציונות, שלטון החוק, החינוך וכלכלה בריאה.

עוד ראוי לציין ערכים חברתיים כמו שוויון הזדמנויות, מוסר לאומי, מוסר אישי, תרומה לכלל ואמינות ציבורית. הערכים הכלליים בחברה הישראלית מהווים בסיס לערכי הייחודיים של צה"ל. כך למשל, מתוך ערכי העצמאות, הביטחון והציונות נגזרים הערכים הייחודיים לצה"ל – השירות כזכות וכשליחות, הנכונות להקרבה אישית בלחימה על המולדת, הדבקות במטרה ואחוות הלוחמים.

מתוך ערך הדמוקרטיה נגזר ערך אי-הפוליטיות של הצבא, היינו, החובה לבצע מדיניות והוראות הדרג המדיני הנבחר ללא קשר ותלות בדעותיו הפוליטיות האישיות של הפרט המשרת בצה"ל.

מתוך ערך החינוך נגזרים חובותיו של הצבא בהקניית חינוך והשכלה למשרתים בו.

שלטון החוק מקבל בצה"ל ביטוי חזק במשמעת הצבאית ובחוק השיפוט הצבאי. סביר להניח כי גם המשמעת העצמית בקרב המשרתים בצה"ל גבוהה מזו שבקרב כלל אזרחי המדינה.

ערך התרומה לכלל שבחברה מקבל ביטוי עמוק יותר בהתנדבות בצה"ל – ערך מרכזי ומוטמע היטב, המתממש בהתנדבות ליחידות לוחמות, לקצונה, לתפקידי מפתח ולמשימות קשות ומסוכנות.

באשר לשוויון ההזדמנויות, אין ספק בלבי ששוויון ההזדמנויות למימוש עצמי ולהתקדמות הניתן למשרתים בצה"ל רב יותר מכפי שהוא ניתן לכלל האזרחים במדינה.

מקובל לראות בצה"ל את כור ההיתוך מערכות 319

הישראלית ובצה"ל

עיקרי שינוי הערכים בקרב הנוער בישראל והשלכותיהם על צה"ל

ניתן לומר בהכללה שאיכותו של הנוער המתגייס כיום לצה"ל טובה יותר מבעבר, ועמדותיו ביחס לשירות בצה"ל חיוביות ביותר.

השיפור הוא ניכר הן במונחי השכלה פורמלית והן בקבוצת האיכות: אם בשנת 1970 עמד שיעור בעלי ההשכלה של 12 כיתות על 42%, הרי ב־1990 עומד שיעור זה על 84%. גם במונחי קב"א (קבוצת האיכות) שהוא המדד הצה"לי לאיכות המתגייס יש תנועה קבועה כלפי מעלה, ואחת לכמה שנים יש להעלות את הקריטריונים ל"קב"א קצונה", על־מנת למנוע מצב בו רב המתגייסים יוגדרו כבעלי קב"א גבוה זה. הנוער של ימינו הוא עצמאי יותר, בעל עמדות ודעות משלו, והוא מוכן לעשייה אך רוצה להבין למה.

כמו בכל חברה מערבית מודרנית יש בנוער נטייה לנונקו־פורמיזם ולאנטי־ממסדיות. תכונה זו מקשה אולי יותר מבעבר על ההסתגלות למשמעת הצבאית הקפדנית, ועל המעבר מהחופש היחסי בחיים האזרחיים למסגרת הצבאית. למרות זאת עמדות בני הנוער ביחס לשירות צה"ל הינן חיוביות ביותר. כך למשל, עולה מסקרי מחלקת מדעי ההתנהגות בצה"ל בשנת 1989 כי, 93% מהנוערים ר-95% מהנעורות (למעט הנעורות המבקשות פטור מטעמי דת) מביעים נכונות להתגייס לצה"ל גם אילו השירות היה התנדבותי. מעל 90% מהצעירים והצעירות מדווחים שהם חשים גאווה מעצם גיוסם וכי יש להם רצון עז להצליח בשירות הצבאי. 77% מקרב הבנים המתגייסים מעדיפים תפקידים קרביים על פני תפקידי שירות. בקרב בעלי הכושר הקרבי אחוז זה אף גבוה יותר ועומד על 87%.

צה"ל מקבל את הנוער לשורותיו בגיל שבו עדיין ניתן לעצב את אישיותו של הפרט. ויש לו לצה"ל – אירגון שמכותי הנהנה מיוקרה רבה והמקיף את כל תחומי חיי האדם – יכולת רבה לחנך ולשנות ערכי הפרט. אכן, צה"ל מודע ליכולתו ולשליחותו כגורם המחנך את הנוער ומשקיע בכך רבות, הן באופן ישיר בפעילויות ייעודיות של חינוך והסברה, והן באופן עקיף, באמצעות הפעילויות הצבאיות השונות, שבעצם העיסוק בהן יש יסוד חינוכי רב.

בנוסף לכך יש לזכור כי בניגוד לחברה הכוללת, צה"ל הוא גוף הממין את אנשיו, במיוחד כאשר מדובר בקבוצת אנשי צבא הקבע שלב ליבה הם המפקדים והקצינים. לשכבה זו משקל מכריע בעיצוב איכות הצבא וערכיו, ובנייתה כקבוצה איכותית מאפשרת למשוך את האירגון כולו לרמות גבוהות בהשוואה לכלל החברה.

ניתן א־כֵן לומר כי החברה הישראלית היא התשתית הערכית והחינוכית שעליה בנוה צה"ל את ערכיו. איכות הנוער המתגייס לצה"ל, חינוכו, מטען ערכיו, הלכי רוחו ועמדותיו מהווים בסיס בעל משקל מכריע לבניית ערכיו ורמתו המוסרית של צה"ל. השפעת החברה הישראלית והקרנתה אל תוך הצבא מתיישמים הלכה למעשה באופן רצוף בחיי היומיום. צה"ל א־כֵן קשור בטבורו לערכי החברה הסובבת, וגם אם הוא מהווה גורם איכותי ומוביל בתחום הערכים, אין הוא יכול להתנתק מהקרקע עליה עומדות רגליו. יש השפעות הדדיות חזקות בין החברה הישראלית לצה"ל וכיווני הזרימה הם דרסטיים.

על רקע זה ינותחו בהמשך תהליכי שינוי הערכים בחברה הישראלית, והשפעותיהם על עיצוב ושינוי הערכים בצה"ל.

היעיל ביותר למיזוג הגלויות.

אני מאמין כי צה"ל מממש באופן צרוף יותר מהחברה בכללותה את טוהר המידות האישי הבא לידי ביטוי באמינות ציבורית של קברניטים, בתחקור עצמי, בהפקת לקחים ועוד.

מהאמור לעיל עולה שאף כי יש חפיפה, זהות וזיקה חזקה בין ערכי החברה הישראלית לערכי צה"ל, הרי שבצה"ל הם זוכים לביטוי ולמימוש מלאים וצרופים יותר.

הציבור בישראל מצפה לראות את צה"ל נקי מכל חוליי החברה, וכשמתגלים בו מעידה או כישלון, ולו כאירוע בודד וחריג, הרי הם זוכים להבלטה, לביקורת נוקבת וכמעט מקבלים משמעות של "עלבון לאומי".

מכאן עולה השאלה האם צה"ל, המממש ערכיו באופן מלא יותר מהחברה הסובבת, יכול להיות נקי ובלתי מושפע לחלוטין מחולייה? האם צה"ל נגרר אחרי החברה, או מוביל אותה ומציב סטנדרטים לערכיה? התשובה לשאלות אלה מורכבת ואינה חד־משמעית. מחד גיסא מהווה צה"ל במידה רבה בבואה של החברה הישראלית. הצעיר והצעירה הישראלים מגיעים לצה"ל כשאתם מטען של 18 שנות חינוך והתנסות במסגרת המשפחה, בבית הספר ובחברה האזרחית בכלל. גם תוך כדי השירות הם נתונים להשפעות חזקות של החברה הסובבת. אנשי המילואים הבאים לשירות לתקופות קצרות יחסית משקפים את האזרחות שבעתים וכל ישותם היא אזרחית במהותה, גם אם ברגע לובשם את המדים הם מציבים דרישות שונות מעצמם, ומתנהגים באופן שונה מכפי שהרשו לעצמם כאזרחים מהשורה.

מאידך גיסא, לצה"ל יכולת אדירה בעיצוב הפרט ובהצבת סטנדרטים גבוהים בתחומי הערכים.

89% מהמועמדים לשירות ביטחון רוצים להגיע לקצונה. עמדות אלה מהוות שיפור ניכר לעומת תקופת השפל שלאחר מלחמת שלום הגליל.

האינתיפאדה לא פגעה, לפחות עד כה, בעמדות אלה. יתר-על-כן, גם בשנות האינתיפאדה המשיכה מגמת השיפור שהחלה עם היציאה מלבנון.

מהם המניעים הגורמים לנוער להציג עמדות אלה? האם הם נובעים ממה שמקובל לראות כצורך לאומי או שמא מניעים אחרים או נוספים משפיעים על עמדותיו?

ניתוח מניעים אלה הנו חשוב, כי יש בו כדי להעיד על חוסן של העמדות, כמו גם להוות בסיס לפעילות חינוכית ולחזיון.

בהשוואה לתקופות של תחילת ההתיישבות בארץ ישראל, העליות השונות, הקמת המדינה ושנותיה הראשונות, נראה כי אצל הנוער של היום הולך ועולה משקלן של שאיפות ההגשמה העצמית יחסית לתחושת השליחות הלאומית והרצון לתרום לכלל. אין מדובר במהפך אלא בהסטה הדרגתית ומתונה של נקודת האיזון בין השניים.

זוהי מגמה המאפיינת את כלל הציבור במדינה ולא רק את הנוער. מקורה אולי במחשבה שאין עוד איום קיומי על העם והמדינה, שהאתגרים הלאומיים הגדולים נגמרו, ואם ישנם כאלה, הרי הם מטופלים על-ידי גופים ממלכתיים שונים, ועל כן אין זו חובתו האישית של הפרט לתת להם מענה.

אמנם, לאחר שנים ארוכות של נשיאה בעול ביטחוני ניתן בהחלט להבין את רצון הציבור לחיות ככל העמים, בשלווה, באיכות חיים, תוך מימוש מאווים אישיים. אך עם זאת, המציאות האובייקטיבית היא שעדיין אין מצבינו ככל העמים, ואתגרים כביטחון, קליטת עלייה, והבראת הכלכלה ניצבים בפנינו בכל כובד משקלם. אסור לשכוח כי גם אם האיום הקיומי על ישראל באמת אינו כבעבר, הרי זה בראש ובראשונה הודות להרתעתו ולכושר הכרעתו של צה"ל, וקשר ישיר זה לכוחו של צה"ל תקף במלוא עצמתו גם כיום. האתגר הבטחוני מחייב, אם-כן, את מדינת ישראל לקיים צבא חזק הבנוי על כוח אדם איכותי, ופירוש הדבר בין היתר הצטרפות מיטב הנוער לשירות הקבע.

כיצד מתבטא משקלה העולה של ההגשמה העצמית בהקשר לנכונות הנוער

לשרת ביחידות עילית ולהתחייב לשרת בצבא הקבע?

בין גורמי ההתנדבות הגוברת ליחידות עילית ולקצונה יש משקל רב לשאיפת ההוכחה העצמית, ליוקרה האישית שבהשתייכות, ולאיתגר שבעמידה במבחן שלא רבים מצליחים בו. כך, למשל, עמידה ב"גיבוש סירות" הפך לסמל סטטוס בקרב הנוער, ורבים נוהרים למבחן זה גם אם אינם מתכוונים בסופו של דבר לשרת בסירת.

ניתן להצביע על נטייה גוברת בקרב המתגייסים למצות את ההתמקצעות וההתקדמות הצבאית, במהלך השירות לעומת ירידה בנכונות לשלב שירות צבאי עם "שליחות לאומית" כגון התיישבות. נטייה זו מתבטאת, בין היתר, בירידת ההתנדבות לנח"ל (אף כי לענין זה סיבות נוספות).

בשלבים ראשוניים של שירות הקבע, מהווה העניין והאתגר האישי בתפקיד גורם מכריע בשיקול לגבי עצם ההתחייבות לשירות קבע ולמשכה. קצינים צעירים מוכנים להתחייב רק אם מוצע להם תפקיד "מעניין ובעל אתגר", ולכן נוקטים גישה זהירה, מתחייבים לפרקי זמן קצרים, ומאריכים שירות בכל פעם מחדש במעבר מתפקיד לתפקיד. הם חוששים להתחייב למסלול ארוך יותר, שמא ידרשו למלא תפקיד "נחות" שאין הם מוכנים להתפשר איתו. כאשר יסיכמו לתכנית שירות, יודאו הקצינים הצעירים כי כל מרכיביה לרוחם, וידרשו, ובצדק, יציבות ואמינות במימושה. מרכיב מרכזי וחיוני במסגרת ההגשמה העצמית של צעירים בישראל ובעולם המערבי הם הלימודים האקדמאיים. הצעיר הישראלי יעשה כל מאמץ כדי לממש את רצונו ללמוד בארץ, או בחו"ל. לכן, רק ידיעה בטוחה כי יזכו לקבל מצה"ל השכלה אקדמאית בתחום שבו הם מעוניינים ובשלב מוקדם יחסית, תשכנעם להתחייב לשירות קבע ארוך טווח.

גורם נוסף המאפיין את החברה הישראלית הוא הנהיה אחר איכות חיים. שינוי הערכים שחל בחברה בתחום זה משפיע ומקרין אל תוך צה"ל.

בשנים האחרונות זינקה רמת החיים בישראל כלפי מעלה, והשגת רמת חיים ואיכות חיים ברמה גבוהה ככל האפשר הפכו לערך בחברה הישראלית. על רקע זה הפכה החברה הישראלית לחברה חומרנית, בה מרכיבי רמת החיים אינם רק ביטוי

לאיכות החיים אלא גם סמלי מעמד בחברה.

לשאיפה זו לאיכות חיים יש ביטוי גם בקרב המשרתים בצה"ל. אצל חיילי החובה מתבטאת איכות החיים בראש ובראשונה בקצב היציאות הביתה, ומיד אחר-כך, בתנאי השירות הבסיסיים – מגורים, אוכל, מים חמים לרחצה, ואף בידור, שהדרשה אליו הולכת וגוברת. תדירות היציאות הביתה הפכה להיות שיקול חשוב מבעבר בקרב חיילי החובה בהעדפת תפקיד ומקום השירות, ונושא מרכזי בדרישותיהם בתחום תנאי השירות.

מתוך הכרתו של צה"ל בהשפעה הרבה הנודעת לנושא זה על מוראל החיילים חל שיפור ניכר בתדירות היציאה הביתה. האפשרות – הקלה יחסית – להזעיק את החיילים בשעת הצורך – באמצעות הטלפון, מסייעת לשיפור זה.

כאשר החייל אינו יוצא הביתה, יוצא הבית אליו. מדי שבת חוברים הורי החיילים אל ילדיהם שבמחנות צה"ל, כולל מוצבי קו הגבול ממש, ומקיימים פיקניקים משפחתיים, מספקים כביסה נקיה וחבילות ממתקים ומרעיפים אהבה ועידוד על הבן החייל. אכן, לכאורה איכות חיים של ממש!... אך השאלה הנשאלת היא אם לא הרחקנו לכת בפנינו הבנים והבנות החיילים.

כשמדובר בקצינים צעירים בקבע, איכות חיים מתבטאת בתנאי המשכורת והתמריצים הכספיים, רכב תנאי שירות, דיור, נסיעות לחו"ל ועוד. יודגש כי האתגר והמימוש האישי שבעצם התפקיד הצבאי הם עדיין הגורמים המובילים בהחלטה לחתום לשירות קבע. הצעיר צריך קודם כל לרצות לעסוק במקצוע הצבאי. אך המרכיבים החומריים חשובים גם-כן, ובמקרים לא מעטים נותנים את הדחיפה האחרונה לקצין המתלבט.

משקלה העולה של איכות החיים בחברה משפיע לא רק על משרתי החובה ועל קצונות הקבע הצעירה, אלא גם על קבוצה נוספת, חשובה לא פחות. זוהי קבוצת מפקדי השדה הבכירים – מג"דים, מח"טים ומפקדי אוגדות. הללו חיים בתנאים קשים של ניתוק מהמשפחה, קצב פעילות אינטנסיבי ושוחק, וכל זאת תוך העדר יציבות ויכולת צפיה קדימה במימוש תכנית הפעילות היחידתית והאישית. אין פלא שהללו מתקשים לשאת במשכי תפקיד סבירים בארכם.

הפער בין רווחת החיים העולה בחברה הישראלית לבין אורח החיים של מפקדי השדה הבכירים בצה"ל הולך ומעמיק, והדבר משפיע לא רק על המפקד הבכיר עצמו אלא גם על הקצין הצעיר העומד בפניו חתימה לקבע, ושואל את עצמו כשהוא נושא עיניו אל מפקדיו האם זו צורת החיים שהוא מייעד לעצמו.

נדרש, איפוא, שינוי יסודי באורח החיים של מפקדי השדה. בניגוד לגורסים כי הדבר בלתי אפשרי עקב דרישות התפקיד, אני מאמין כי השינוי לא רק הכרחי אלא גם תחום חשוב שבו שינוי הערכים בחברה הישראלית משפיע על צה"ל מתבטא בקשר למדינת ישראל כבית וכמקום חיים. אין ספק כי כיום נחשבת שהות ארוכה בח"ל כלגיטימית ואף שכיחה יותר מבעבר. עזיבה ממושכת של הארץ לצורך טיול, לימודים, התבססות כלכלית מהירה וסתם התנסות באורח חיים שונה, (ועדיין איני נדרש לירידה של ממש, אף כי במקרים רבים הופכת "שהות ארוכה" מהסיבות הנ"ל לירידה בפועל) מקובלת היום בממדים רחבים.

הנתונים השונים מראים כי: 5% מכל מחזור גיוס אינם מתגייסים כלל עקב המצאם בח"ל (מדובר בכאלה שנולדו בארץ, רשומים במרשם התושבים, אך עזבו בשלב כלשהו שקדם לגיל הגיוס, ולא התגייסו כלל לצה"ל).

כ-10% מכלל חיילי המילואים ביחידות לוחמות נגרעים מיחידות אלה במהלך חמש שנים ממועד כניסתם לשירות מילואים עקב שהייה ארוכה בח"ל*.

הרשימה המרוכזת של משרתי המילואים הנמצאים תקופה ארוכה בח"ל מונה עשרות אלפי אנשים. הללו אינם בסטטוס יורדים או עריקים, אלא שוהים בח"ל תקופות ארוכות, והם אנשי מילואים לכל דבר הנכונים להיקרא לדגל ביום פקודה, אלא שאין הם משובצים ביחידה כלשהי.

בהתייחס לקשר לישראל, עולה מתוך סקר שנערך בקרב בני נוער כי בין השנים

1984-1988 חלה ירידה מסוימת בהזדהות הישראלית של בני הנוער (מ-84% ב-1984 ל-77% ב-1988). לעומת זאת באותם שנים חלה עלייה בהזדהות היהודית של אותם בני נוער (מ-59% ב-1984 ל-68% ב-1988). ייתכן ושינוי מאזן זה בכיוון של ירידה בהזדהות הישראלית ועלייה בהזדהות היהודית מצביע על יתר חינוך לתודעה יהודית, אך סביר יותר להניח שהוא מרמז על היחלשות עוצמת הקשר לישראל, במשמעות שיהודי אפשר להיות בכל מקום וישראלי רק בישראל.

נתונים הממוקדים יותר לשאלת אפשרות הירידה מהארץ עולים ממחקר של החוקרים מייזלס, גל ופישוף (1989), שבו נשאלו בני נוער בבתי-ספר תיכוניים לגבי מידת הביטחון שיישאר לחיות בארץ. כ-78% ענו בקטגוריות "בטוח" ו"די בטוח" כי יישארו בארץ. לכאורה נתון חיובי, אך אין להתעלם מכך שקרוב לרבע מבני הנוער אינם פוסלים חיים מחוץ לישראל. תחכי משנה של המחקר הנ"ל מראים כי הספק בהישאות בארץ גבוה ביותר אצל בני הקיבוצים החילוניים (35%) ונמוך ביותר אצל בני הקיבוץ הדתי (6%).

מאפיין נוסף של מתגייסי השנים האחרונות הוא הליווי הצמוד של ההורים. זהו לוויתרני משמע: הן ליווי רוחני, מוראלי, הכולל התעניינות ומעורבות בכל הקורה את הבן או הבת בצה"ל, והן ליווי מעשי לנקודות המיון והגיוס, ולאתרי השירות באשר הם עם הצידינית ושאר מרכיבי "ערכת הפיקניק" המשפחתי.

לדבר השלכות חיוביות של עידוד, תמיכה ועצה, אך גם השלכות שליליות אליהן יש לגלות מודעות. ליווי צמוד מדי עלול להביא לצמצום עצמאות הבן או הבת, לפינוק מסוים, ואף ללחצים הנובעים מציפיות מופרזות להצלחה והישגים שהם, יתכן, מעבר ליכולתם. גם ללא לחץ ציפיות מהבית, נתון הבן לא אחת במעין תחרות סמויה עם דימוי ההורה "הפייטר" שכבר השתתף במלחמות ועשה מעשי גבורה.

היבט אחר של מעורבות ההורים בשירות ילדיהם בצה"ל הוא הקשר הגובר והולך עם המפקדים, כולל מפקדים בדרגי השדה, ועם גופים ממסדיים שונים בצה"ל. הודות לקשר זה נחשפות ואף באות לכלל פתרון בעיות הקשורות לשירות הבנים, אשר מסיבות שונות אינן מגיעות לכלל פתרון בקשר הישיר פקוד-מפקד. עם זאת שימוש מופרז בערוץ הקשר

הישיר שבין ההורים למפקדים ונוכחות פיזית רבה של ההורים ביחידות עלולים להקשות על המפקדים. הטיפול האישי בכל פניה, ורבות מביניהן עוסקות בנושאים קטני ערך, גוזל מהמפקדים זמן ותשומת לב. יתר-עלכן, מאחר ומטבע הדברים קשה להשביע רצונם של כל ההורים, אשר לא תמיד מבינים כי שירות בניהם אמור להיות קשה ותבעני, קיים תמיד החשש כי יצאו לתקשורת או יפנו לאנשי ציבור, ואלה מישורים שמפקדי השדה לא בנויים ולא אמורים להתמודד איתם.

התמודדות המפקד קשה עוד יותר כאשר פניית ההורים מלווה בהבעת החשש מפגיעה עצמית של בנם או ביתם. השימוש בחשש זה כנימוק למלוי בקשת ההורים הולך וגובר בעת האחרונה. ברב רובם של המקרים מתברר כי חששות ההורים מתבדים והם נובעים מדאגה מופרזת המקבלת עידוד מפרסום דרמטי של מקרי התאבדות בתקשורת. אך לעיתים יש גם ניצול מכוון של הרגישות הצה"לית לנושא לצורך השגת יתר נוחות בשירות.

על רקע זה נשאלת השאלה האם החייל המתגייס כיום לצה"ל הוא מפונק יותר מבעבר, ועמיד פחות בלחצי השירות. אין בידי תבחינים מובהקים למתן תשובה לשאלה זו. עם זאת אדגישי את הנקודות הבאות:

- אין ירידה ברמת הביצוע המבצעי של היחידות, וברמת הביצוע ויכולת העמידה בלחצים של הפרט. איכות הלוחם בצה"ל גבוהה מבעבר!
- אין בהכרח ניגוד בין קיום איכות חיים לבין קיום סטנדרטי-ביצוע גבוהים בשעת מיבחן, וחיל האוויר וחיל הים, כמו גם יחידות עילית ביבשה, כבר עמדו על כך מכבר.
- התאבדויות אינן תבחין הולם לשאלה, כי הן נוגעות בסופו של דבר למספר זעום של חיילים, יחסית למאות אלפי המשרתים בצה"ל. אך גם אם נקבל זאת כתבחין, אזי בניגוד לרושם שיוצרת בתקופה זו התקשורת, ממדי שיעור ההתאבדויות בשנים האחרונות אינם חורגים מממדי העבר. המחצית השנייה של שנות ה-70, למשל, היתה גרועה בהרבה מהמחצית השנייה של שנות ה-80.
- תבחין אפשרי אחר הוא השיעור העולה בהדרגה של בעלי פרופילים רפואיים מוגבלים ולקויים. כאן יאמר

* כלומר, שהייה היא ארוכה מספיק – שנתיים ויותר – על מנת שיאבדו כשירותם כלוחמים, והיחידה תאלץ לגורעם מרשימותיה. יודגש כי רובם המכריע חוזר בסופו של דבר לישראל, אך אין הם משתבצים ביחידותיהם המקוריות.

אלא מהווה כצורך חיוני של צה"ל, אשר כצבא מודרני ומתוחכם זקוק לשכבה רחבה של קצונה משכילה-המצוידת בכלים ניהוליים, מקצועיים, ומדעיים ברמה הגבוהה ביותר). בנוסף יש להציע לנוער תמריצים כלכליים, תכניות דיוור, ומרכיבי איכות חיים נוספים כמו רכב תנאי שירות, השתלמויות וסיורים בחלל ועוד. בהתייחס לשינוי באיכות חייהם של מפקדי השדה הבכירים יותר, אדגיש כי מדיניות השינוי צריכה לבוא מלמעלה, מהדרג הבכיר במטה הכללי. עקב התחרותיות בין המפקדים והעובדה שעצם הנוכחות ביחידה במשך שעות ארוכות משמשת קריטריון לאיכות פיקוד, ועקב ציפית הדרג הבכיר למצוא את מפקד השדה בכל עת ביחידתו, מוצאים עצמם המפקדים נדרשים לשהות ביחידה ברציפות ימים ושבועות, תוך ניתוק מוחלט מהמשפחה. המפקד הבודד אינו יכול לנהוג על-פי נורמות אחרות, ולעתים הדבר מכביד מאוד. דרושה לכן לגיטימציה מלמעלה לשינוי מצב זה אשר תחול בו זמנית על כל המפקדים.

מערכות 319

נשיאה אישית בעול לאומי כבד. על צה"ל לטפח בפעילותו החינוכית-הסברתית כלפי פנים הצבא וכלפי החברה הסובבת את ערכי השליחות הלאומית, ההתנדבות והתרומה לכלל. יש לצה"ל כלים והשפעה להטות את המאזן בין ההגשמה העצמית לבין הצרכים הלאומיים לנקודת איזון ההולמת יותר את מצבה האובייקטיבי של ישראל, אשר, כאמור, עדיין אינו ככל העמים. אך גם אם תשונה נקודת האיזון, עדיין יהיה גדול משקלה של הגשמה עצמית מבעבר ואל לצה"ל להתעלם מכך. לכן בתעמולה להתנדבות ליחידות עילית ולתפקידי פיקוד יש לכוון אל נטיות ליבו של הנוער ויהיה זה לגיטימי לפנות אל ה"אגו האישי" של הצעיר ולפרוט על נימי היוקרה, האתגר, והמימוש העצמי, בצד הבלטת השליחות והתרומה למדינה. צה"ל חייב לבנות עבור הצעירים, העומדים בפני חתימה לשירות קבע, מסלולי שירות ברורים ויציבים, המשלבים תפקידים מושכים ולימודים אקדמאים (יודגש כי ההשכלה האקדמאית אינה דרושה רק כגורם משיכה לנוער איכותי,

כי אכן קיימת עלייה אך היא מתונה ביותר, וסיבתה היא יכולת אבחנה רפואית טובה יותר מבעבר כבר בשלבים מוקדמים, ולא ביטוי לפינוק המתגייסים לצה"ל. לסיכום סוגיה זו, אינני יכול להצביע על פינוק והתרככות המתגייסים לצה"ל, באופן שמשפיע על כושרם למלא תפקידיהם הצבאיים, ואין פגיעה באיכות הלוחם ורמת היחידות בצה"ל.

כיווני פעולה בצה"ל על רקע שינוי הערכים

מה נדרש מצה"ל נוכח שינוי ערכים זה שביסודו עליית משקל ההגשמה העצמית הן בשיקולי הנוער המתגייס לשירות החובה והן בשיקולי המועמדים לשירות בצבא הקבע? ראשית על צה"ל להכיר במציאות כמות שהיא. שורשיה של מציאות חדשה זו נעוצים בתהליכים כלליים המאפיינים כל חברה המתמסדת כחברת שפע מערבית, ואולי גם בתהליכים יחודיים לישראל, שביסודם תגובת נגד לתקופה ארוכה של

תנאים הכרחיים לשינוי אורח חיי מפקדי השדה הם יציבות בתכנון הפעילות, סגנים ברמה מתאימה שיהיו ממלאי מקום שאפשר לבטוח בהם, ותקופות מעבר שיש בהן שחרור מתח בין תפקידים. חשובה גם קרבת המשפחה למקום שירות המפקד, גם אם המשמעות היא נידודת מסוימת למשפחה. על צה"ל ליצור תנאים כאלה שלניידות יהיה גם פצוי וכדאיות כלכלית. קבוצה נוספת שבאיכות חייה יש לטפל היא קבוצת הנגדים. גם כאן כבר נעשה רבות בתחומי ההשכלה, קורסי העשרה, נופשים, ארועי צה"ל למשפחה, סיורי נגדים מצטיינים בחו"ל וכד'. יש להמשיך ולהעמיק פעילות זו, כי אחרת יקשה לבנות תשתית מקצועית איכותית ויציבה לצה"ל.

צה"ל יכול לפעול רבות בתחום החינוכי להעמקת הקשר למדינה ולארץ ולפסילת פתרון הירידה. זהו אכן אחד מהדגשים המרכזיים של מערכת החינוך הצה"לית. אפשר לומר גם כי עצם השירות בצה"ל והעשייה הצה"לית הם גורמי חיזוק הקשר לארץ.

אני מאמין כי מעורבות חיילי צה"ל בקליטת העלייה משפיעה לחיזוק הקשר של אותם חיילים לישראל ולמניעת הרהורי ירידה.

כיוון פעולה נוסף בידי צה"ל הוא החזרת בני יורדים לשירות בצה"ל. במקרים לא מעטים יש רצון מצד אותם צעירים ולעיתים אף מצד הוריהם לשמור קשר כלשהו עם ישראל באמצעות השירות בצה"ל. כבר היום קיימות תכניות של הבאת בני יורדים לשירות מקדים במסגרת הגדנ"ע, ובהמשך במסגרת צה"ל. כמרכך

נקבע כי תנאי השירות ומשכי השירות לבני יורדים יהיו דומים לאלו הנקוטים כלפי עולים, ויש בכך עידוד להגעת בני היורדים לשירות בצה"ל.

סוגייה רגישה היא סוגיית היורדים שהם במעמד עריקים. לגביהם אסור להלבין העריקות בשיטה של "מחילת עוונות" כללית. יהיה בכך משום מתן לגיטימציה למעשה הראוי להוקעה ולעונש. לעומת זאת, יש להתייחס לגופו של כל מקרה ולנקוט גישה בית"הלל כלפי החוזרים ורוצים לשרת.

יש להדגיש כי במניעת הירידה צה"ל איננו הגורם המשפיע היחיד. חובתם ויכולת השפעתם של הגופים הממלכתיים האחרים במדינה גדולות הרבה יותר. מתחייבת מצידם עשייה רבה יותר בתחומי החינוך, יצירת תעסוקה למשתחררי צה"ל, מתן אפשרות סבירה ללימודים אקדמאים בארץ, אפשרות לרכישת דירה, השתלבות חברתית ועוד. באם לא ניצור לנוער המשתחרר מצה"ל אפשרות הגיונית לחיים באיכות סבירה ולמימוש עצמי, לא נוכל לצמצם יציאתם לשהות ארוכה בחו"ל, אשר הופכת לגבי חלקם לירידה.

סיכום

אל מול שינוי הערכים בחברה הישראלית שביסודו עלית משקל ההגשמה העצמית, השאיפה לאיכות חיים, והלגיטימציה הגוברת לשהות ארוכה בחו"ל, על צה"ל לפעול בשני ערוצים במקביל: מחד עליו לחנך לאותם ערכים החיוניים לקיומה של מדינת ישראל, אך מצד שני עליו להיות קשוב ורגיש להלכי הרוח המאפיינים את

החברה הישראלית העכשווית, אשר מהווים התשתית הערכית שהיא הבסיס לפעילות החינוכית והמנהיגותית המשרתת את הצרכים הלאומיים.

בראייה זו חייב להימשך בצה"ל השינוי בסידרי העדיפויות הן בתפיסת העולם והן בהקצאת המשאבים. במאזן הקצאת המשאבים יש להגדיל חלקו של הנתח המיועד לטיפוח האדם ביחס לנתח המוקצה לבנין שאר מרכיבי הכוח. רק אם נדע לשלב בין מתן מענה לשאיפת הנוער ולהגשים מאווי האישיים לבין חינוכו למען תרומה לצה"ל ולמדינה, נמצא בשורות צה"ל את מיטב הנוער לטווח ארוך. ככל שתתחזק התשתית האנושית של צבא הקבע, ויתבסס דימויה כקבוצה איכותית מובילה בחברה הישראלית, כן תגבר השפעתה על החברה הסובבת. ערכי התרומה לכלל, ההתנדבות והנכונות לשאת בעול המשימות הלאומיות יוקרנו מהמשרתים בצה"ל אל כלל החברה בישראל. בכך ישפיע צה"ל על עיצוב ערכי החברה בישראל כ"עמוד האש לפני המחנה".

לוחמה בשטח בנוי

אלוף משה בריכוכבא

במלחמת העצמאות נדרש צה"ל, בין היתר, להתמודדות רחבת-היקף בלוחמה בשטח בנוי. הלחימה התנהלה בעיקר נגד הכנופיות הערביות, ובה נכבשו עשרות כפרים, עיירות וערים: יפו, לוד, רמלה, צפת, עכו, טבריה ועוד. אולם, במאבק העיקרי – על ירושלים – שבו נדרש צה"ל להילחם נגד הצבא הירדני, לא הסתיימה המערכה בהצלחה, והעיר נשארה חצויה עד 1967.

אחד הלקחים העיקריים, שהופקו ממלחמת העצמאות, היה כי החי"ר יישאר גורם עיקרי בשדות הקרב, ובמיוחד בלוחמה בשטח בנוי. על בסיס תפיסה זו אורגן ובנה הצבא, וגובשה מחדש תורת-ההפעלה שלו לאחר המלחמה.

אולם, בעקבות מערכת "קדש" (1956) נוצר מהפך תפיסתי. חיל השריון, ובעיקר יחידות הטנקים, הפכו לנושאי הלחימה העיקריים – לא רק בתנאי שדה, אלא גם בשטחים בנויים. ואכן, בניגוד לתפיסה התורתית, יחידות הטנקים הובילו את הכוחות, והיו הגורם העיקרי בכיבוש עזה, אל-עריש וכמה עיירות מדבריות. גם כיבוש מחנות צבאיים כדוגמת אברעגילה – שהיו בעלי מאפיינים של שטח בנוי – נכלל בקבוצה זו.

במלחמת ששת הימים (1967) לחם צה"ל באזורים בנויים רבים בחזיתות מצרים, ירדן וסוריה כאחת. במלחמה באו לביטוי שתי שיטות-לחימה עיקריות. האחת, הקרויה הניידת-הרכובה – היא זו הפורצת ושוטפת את רחובות העיר, תוך שבירת התנגדות האויב, באמצעות ההסתערות, התנועה, האש וההשתלטות על השטחים החיוניים בעיר. עיקר המשימה הוטל על השריון, בעוד החרמ"ש והחי"ר מופעלים לטיהור קני התנגדות מבודדים. כך היה בשכם וג'נין. השיטה השנייה התבססה על לוחמה רגלית אטית, גזרה אחר גזרה ומן החוץ פנימה –

בצירים אחדים במקביל. כך היו פני הדברים בירושלים, שבה המשימה הוטלה על יחידות חי"ר.

השטחים הבנויים והערים נכבשו ברובם על-ידי כוחות שריון. ההישגים העצמאיים של השריון הפריכו סופית את ההשקפה, כי בלחימה בשטחים בנויים עשוי הטנק לשמש אך ורק כגורם מסייע לחי"ר. גם כאשר סייעו הטנקים לחי"ר, הם היו גורם חיוני – והקנו לחי"ר את העוצמה, את האש ואת היכולת לשמר את ההתקדמות בשטחים הבנויים.

מלחמת יום-הכיפורים (1973) הייתה בעיקרה "מלחמת שדה". לוחמה בשטח בנוי באה לביטוי בחזית הצפון (כיבוש חאן-ארינבה, מזרעת-בית-ג'אן ועוד). אולם, המערכה העיקרית בשטח בנוי התנהלה בחזית הדרום – בלחימה בעיר סואץ ובמבואותיה של איסמעליה. המתקפה הצה"לית לכיבוש העיר סואץ דעכה ופסקה עקב ההתנגדות העיקשת של מגיני העיר כבר בעת הלחימה בשכונותיה הקדמיות. כישלון המערכה על העיר סואץ נבע מסיבות שונות, וביניהן הליקויים בתורת הלחימה בשטחים בנויים ובכשירותם של הכוחות המיועדים למשימות הללו. קרב סואץ לא זכה שנים רבות לניתוח יסודי. לא הופקו לקחים ממנו, והדבר פגם ביכולת של צה"ל לעמוד במשימות דומות בעת מבצע שלום הגליל.

במבצע שלום הגליל (1982) הגיעו כוחות צה"ל לשטחים בנויים, כפריים ועירוניים, וביניהם צור, צידון וביירות. עיקר הלחימה היה נגד מחבלים אך היו גם אזורים בנויים, שבהם הייתה נוכחות רגלים, שריון, קומנדו וכוחות נ"ט של הצבא הסורי. אלה היו בסד"כ מצומצם-יחסית, ולא נכללו בהם עוצבות עלית משוריינות. עוצמת ההתנגדות בשטחים הבנויים גרמה לאבדות ניכרות ולפיגור רב בלוחמה-זמנים, שנקבע להתקדמות כוחות

צה"ל. הדבר נבע מהיתרון של היחידות הסוריות. הן נהנו מתכונות השטח הבנוי, ונטרלו את העליונות הטכנולוגית והכמותית של צה"ל. בשטחי שדה פתוחים נחל האויב תבוסה מהירה. אולם, כוחותיו הצליחו לסגת לשטחים הבנויים, ולכפות על צה"ל לחימה אטית ומתישה. במיוחד בלטה ההתמודדות המבצעית בביירות, אשר במהלכה קנה צה"ל ניסיון וידע רבים בתחום "קרב המצור". ניתן להעיר, כי חרף הישגיו של המצור הזה – שלא היה שלם ומחלט – המערכה לא הוכרעה בצורה מוחלטת לטובת צה"ל.

מכל מקום, מלחמת של"ג – באופיה, במהלכה ובתוצאותיה – ממחישה היטב את חשיבות הלחימה בשטח בנוי – גם לעתיד.

צבאות ערב בלוחמת שטח בנוי

תפיסת הלחימה של צבאות ערב גובשה על בסיס ניסיונם במלחמות. יש לערבים ניסיון התקפי מוגבל וניסיון הגנתי רחב יותר. לענייננו מדובר בלקחי מלחמת עיראק-איראן (כגון הקרבות בעיר בצרה) ובלקחי הלחימה הממושכת בביירות.

צבאות ערב מודעים היטב ליתרונותיו של השימוש היעיל במאפייני העיר, העיירה והכפר. למשל: גנרל שאולי, רמטכ"ל צבא מצרים במלחמת יום-הכיפורים, ציין בספרו על מערכת יום הכיפורים את חשיבות המערכה על העיר סואץ. גם רשיד חאלידי – בספרו "במצור", המתאר את מלחמת של"ג – מציין, כי "מה שעייב את הצבא הישראלי בגזרת החוף בשלב הראשון של המלחמה היה עוצמת ההתנגדות בשטחים הבנויים לאורך כמה מצירי ההתקדמות העיקריים".

לקחים ממלחמות העבר ויישומם בעתיד

את כושרם ואת איתנות הגנתם נגד מתקפה של צה"ל.
בעתיד תתמקד ההגנה העירונית של

הגדלת המרחב הבנוי במדינות ערב עשויה
לאפשר לצבאותיהן למצות היטב את יתרונם
ההגנתי. כך הם יוכלו להגביר משמעותית

ברוח דומה כתב גם מוסטפה טלאס, שר
ההגנה הסורי, בספרו "הפלישה הישראלית
ללבנון".

כיבוש שפרעם בתש"ח – במלחמת העצמאות נדרש צה"ל, בין היתר, להתמודדות רחבת היקף בלוחמה בשטח בנוי

יום הכיפורים. תפיסת ההגנה החדשה תתבסס על מרחב הגנה בנוי – רשת כפרים (2,000-6,000 נפש) ועיירות (10-20 אלף נפש) – תוך שילובם של שטחי שדה שולטים בקרבת מקום, כדוגמת תלים מתנשאים ושטחים סגורים (חורשות ובוסתנים וכו'). המרחב יכלול עיירת-מחוז וכן 4-5 כפרים. המרחקים המרביים בין ישובים שכנים יהיו 5-3 ק"מ.

בעת בחירת העיירה והכפרים והכנתם כמרחב מוגן, השיקול העיקרי יהיה שליטתם על המרחב ושליטתם על צירים חיוניים, צמתים, שטחים שולטים, נקודות-מעבר. הכרחיות, נתיבי תחזוקה וגזרות-תמרון.

צה"ל לפתח תפיסה משוכללת, מעודכנת ומתורגלת בלוחמה הגנתית בשטחים בנויים – בנוסף לתורה ההתקפית, אשר פיתוחה, בדרך-כלל, זוכה לדגש עיקרי.

הגנת מרחב כפרי על-ידי צבאות ערב

אם תפרוץ מלחמה – ביחוד בחזית המזרחית – עלולים צבאות ערב לפתח תפיסה חדשה של הגנה, שרמזים לה מצאנו כבר בהגנה על המובלעת הסורית במלחמת

הערבים בעיקר בבלימת ההתקפה של צה"ל, תוך הישענות על השטחים המצויים מחוץ לעיר, ושולטים בה. הערבים מודעים לכך, שהתקפה נחרצת תמוטט את הגנת השדה בקרבת השטח הבנוי, וזה יוביל ללחימה בערים. לכן, תפיסתם את ההגנה על המרחב העירוני צפויה להתבסס על מערכת קרקעית משולבת – שטח בנוי ואזורי שדה, אשר הגנתם מוטלת על כוחות בין-חיליים. עוצמתם והרכבם של אלה יהיו מותנים בגודלה של העיר, בחשיבותה ובנסיבות מבצעיות נוספות. המגנה העירונית תורכב, בדרך-כלל, ממערך מאבטח, מרצועת-הגנה חיצונית, מרצועת-הגנה עירונית, ממעוזים עירוניים ומעבודות שריון, קומנדו וח"ד. קביעה זו מתבססת, בעיקר, על התפיסה ההגנתית העירונית, שהסורים מימשו בקרבות ביירות ובקרבות ג'זין במלחמת של"ג.

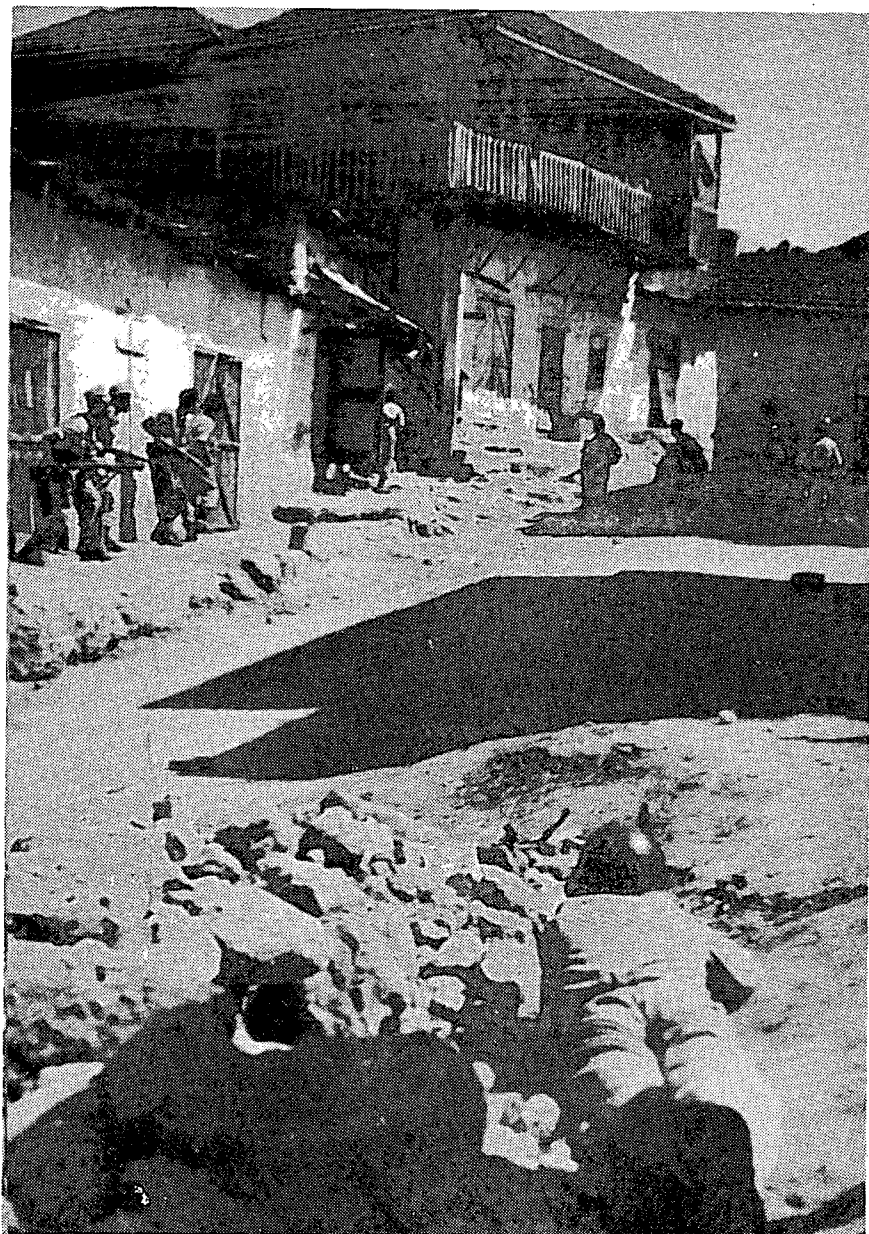
צפוי, שהמערך המאבטח יתבסס על שני גורמים – מוצבי חוץ וגיטות מחפים, אשר יהוו מסך מאבטח להגנה החיצונית ההגנה החיצונית. זו האחרונה תתבסס על רכסי שדה (מחוץ לעיר ובקרבתה), השולטים בעיר, ומוגנים באמצעות מכשול טבעי, מעובה במכשולים מלאכותיים. רצועת-ההגנה העירונית עתידה לכלול מערך-הגנה עירוני קדמי ומערך-הגנה עורפי.

המערך הקדמי יתבסס על פאתי השטח הבנוי (השכונות הקדמיות, מבואות העיר ואזורי תעשייה שמחוצה לה). המערך העורפי ימוקם בדרך-כלל על הבניינים השולטים במרכז העירוני, ויכלול גם את המבנים הגדולים והחזקים של השכונות העורפיות.

המעוזים העירוניים הם נקודות, שהתוקף יראה בהן יעדי מפתח: המבנים הגבוהים והחזקים ביותר, גשרים, מעברים וצמתים חיוניים. אלה יאוישו בצוותי קרב מחלקתיים ופולגתיים, אשר ישלטו על "שטחי השמדה" נבחרים – האזורים המיועדים לתיעול כוחות האויב התוקף.

המרכיבים הללו אכן יוצרים שלמות הגנתית. אולם, לא תמיד יהיו ברשות צבאות ערב התנאים למימושם המלא. לעתים, ניתן יהיה לכפות עליהם קרב בתנאים לא-מספיקים מבחינתם, כאשר הגנתם תישען רק על חלק ממרכיביה. עם זאת, צפוי שהעיר תהיה מוכנה, בדרך כלל, להגנה היקפית.

יש להניח, כי ברשות צבאות ערב נמצאים תכונות-אב מבצעיים התקפיים והגנתיים כאחד. התפיסה האסטרטגית עתידה להטיל על גיטות ערב גם משימות לכבוש מרכזים עירוניים וכפריים של ישראל. זה מחייב את

במסגרת הלחימה העירונית בתש"ח נכבשו עשרות כפרים עיירות וערים – כיבוש סרפנד בתש"ח

תוך כדי המלחמה עלול כוח צבאי לעמוד בפני הבעיה של לוחמה בשטח בנוי. המטרה, הנסיבות, התנאים המבצעיים והתנאים המדיניים – כל אלה ישפיעו על בחירת השיטה ועל אופן הלחימה. מקובל להבחין בארבע שיטות: עקיפת העיר, חצייה מהירה דרכה, בידודה או השתלטות (חלקית או מלאה) עליה. יש גם חלופה הכוללת: כיתור העיר – תוך ניסיון להכניעה באמצעות מצור, עוצמת־אש מאסיווית ומגוונת ולוחמה פסיכולוגית.

קיימת תורה בסיסית כתובה לתפעול עוצבות ח"ר וחרמ"ש, המחייבת עדכונים עתיים. לא כך לגבי תפעול עוצבות הטנקים. בשטחים בנויים, הן ביטאו רעיונות מבצעיים ושיטות לחימה שחרגו מהתורה הכתובה. השריון אף הגיע למעמד של נושא המאמץ העיקרי, ונטל על עצמו את מיטוט האויב ואת שבירת התנגדותו בשטח הבנוי. חיוני אפוא לפתח עבור השריון תורה כתובה חדשנית: כזו הנובעת משדות־הקרב וצומחת על בסיס הלחימה, תוך הערכה של הצפוי בעתיד. סביר להניח, כי בעתיד יהיה צורך לעמוד מול שני יעדים שונים: העיר המבוצרת, שתשכון בקרבת הגבול (עד לעומק של 30-40 ק"מ) – והעיר המוגנת בחופזה ("עיר פרזות"), המוחזקת בכוחות דלילים, ונמצאת הרחק מעבר לגבול. רוב הערים יהיו מהסוג השני. עיר הביירה, כמובן, תהיה מבוצרת בכל מצב – וכוחות חזקים יוצבו להגנתה. את הלוחמה לכיבוש ערי המפתח, המבוצרות, יהיה צורך לראות לא כקרב – אלא כ"מערכה". זאת, כיוון שהיא תצטרך לכלול קרבות אחדים, אשר ייבדלו זה מזה במקום, בזמן ובנסיבות, ויכללו שטחים בנויים ושטחי שדה.

כיבושה של עיר המוגנת בחופזה

בעיר כזו ההגנה הערבית תאורגן תוך לחץ ומחסור בזמן, באמצעים ובכוחות. לכן, היא תהיה שבירה יותר, חלקית, לא־שלמה, ולרוב תחסר את ההיקפיות. יהיו בה נקודות־תורפה רבות ותחסר לה רציפות המכשולים. בדרך כלל, היא לא תתבסס על רצועות הגנתיות ועל קווי־הגנה קרקעיים ממוסדים – כמו העיר הסדירה והמבוצרת – אלא יותר על גיסות מחפים, על מוצבי חוץ, על כוחות עתודה משוריינים בקרבת העיר, על מעוזים

חסימת צירי־תנועה חיוניים, שליטה בשטח מפתח, מיקום בצמתי דרכים בעלי חשיבות וערים, שלכיבושן נודעת חשיבות מדינית, או מוראלית וכו'.

על התורה המבצעית להיות מותאמת ללחימה בשטח בנוי, בתנאי יום ולילה. היא צריכה לשאת מאפיינים מיוחדים לסוג

הפעלת מרגמה בשטח בנוי

הכוחות הערוכים בשטח הבנוי – ח"ר, ח"ר ממוכן, קומנדו וכוחות שריון. כמרכן, עליה לתת תשובה לאופי ההגנתי של העיר, זו המבוצרת והערוכה להגנה סדורה, וזו שהגנתה מתארגנת בתנאים חפוזים. בתנאים המיוחדים של המזרח התיכון, הלוחמה בשטח הבנוי חייבת לתת מענה תורתי לערים המשתלבות במרחב הררי וליישובים במרחב מדברי.

המרחב הבנוי יוגן, בדרך־כלל, באמצעות כוחות בעוצמה חטיבתית מוגברת. ההגנה תכלול טנקים וח"ר – כולל קומנדו וח"ר ממוכן – ותהיה משופעת באמצעים נ"ט. היא תסתייע בעתודות שריון ניידות, וישולבו בה גורמי משמר־לאומי אזוריים. בהיערכות כזו, ההגנה על כל כפר תוטל על מסגרת גדודית. בפרצות שבין הכפרים לעיירות יוצבו יחידות טנקים. הן יתוגברו במסוקים נ"ט, שיסתייעו במכשולים טבעיים ומלאכותיים. שטחי השדה יוגנו גם באמצעות סוללות עפר (גובה הרק"ם), אשר יחברו בין הכפרים.

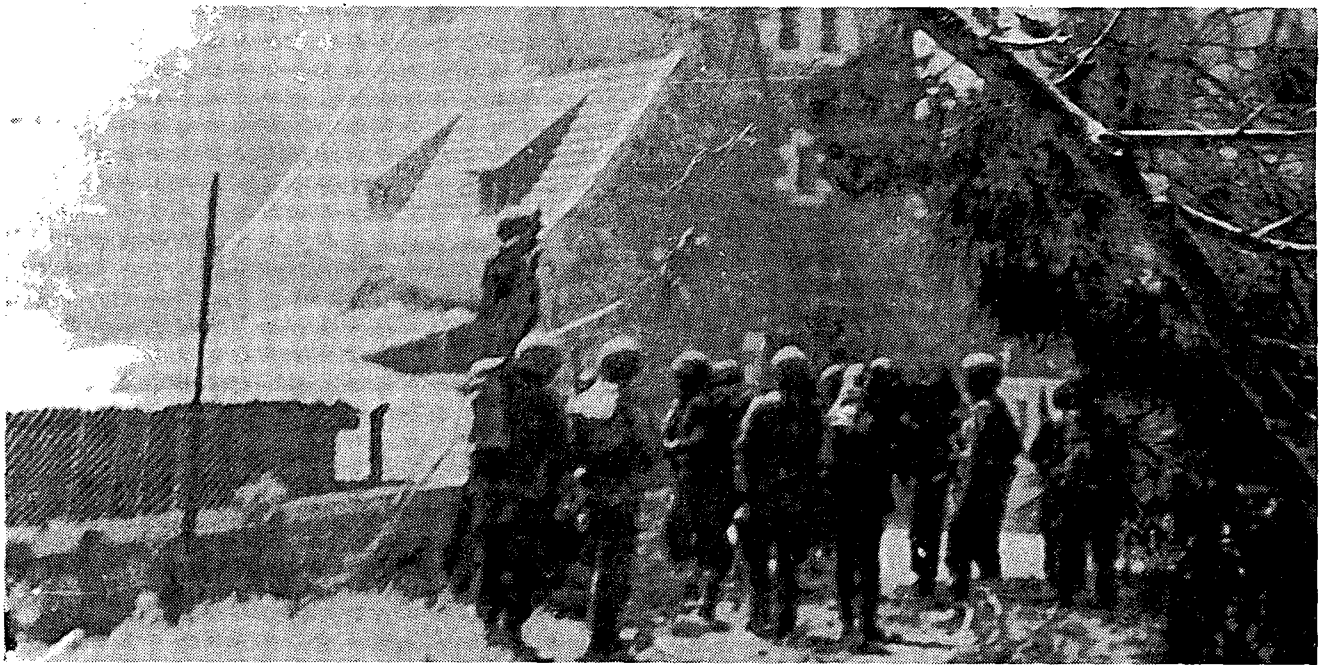
מרחבים מוגנים כאלה עשויים להפך לאזורי התנגדות בעלי כושר עמידה רב. הם יוכלו להקשות על פריצות שריון של צה"ל. שיטה זו לא תחליף את תפיסת השדה ההגנתית, המקובלת בצבאות ערב. אבל היא תשולב בה ביתר הצלחה מאשר בעבר – תוך ניצול היתרונות ההגנתיים הטמונים בכפרים ובעיירות.

במלחמה העתידה עלולים מרחבים בנויים הגנתיים כאלה להיות בין הבעיות העיקריות והקשות, שצה"ל ייאלץ להתמודד עמן. חובה עלינו לבנות מענה הולם – תורתי, מבצעי, ארגוני ובאמ"ח – כפי שאנו משתדלים לעשות בקשר ללוחמה העירונית המקובלת.

יסודות תורת הלוחמה בשטחים עירוניים

תהליך העיור המואץ הפך את הצורך בפתרון תורתי צבאי למלחמה בעיר לבעיה בין־לאומית, ולא רק אזורית. בצבאות המודרניים מייחדים תשומת־לב רבה לנושא, ומחדשים את התורה, תוך שימת דגש על התפתחות האמ"ח והציוד החדשני. תורות הלחימה בצבאות העולם הן רבות ומגוונות, אך בעניין הלחימה בשטח בנוי רווחת ביניהן תמימות־דעים: "השתדל לעקוף אותו ולא להילחם בו".

עיקרון זה אולי מוצדק, אך למרות זאת, על התורה המבצעית לתת מענה ייחודי לכל קבוצת מצבים – הן לצורת הקרב ההגנתית בשטחים בנויים והן לצורת הקרב ההתקפית. התפיסה התורתית הצבאית חייבת לצאת מתוך הנחה שהיו תנאים, אשר יחייבו לחימה התקפית בשטחים בנויים בגדלים שונים (כפרים וערים) – כאילוץ, או כחלק מהשגת יעדים אסטרטגיים, מערכתיים וטקטיים. שטחים בנויים אלה יכללו יישובים שונים באתרים מגוונים מנקודת־ראותו של התוקף: מערכות 319

ח"ר בלחימה בירושלים במלחמת ששת הימים

ועל שטחי מפתח מוגנים בעומק השטח העירוני.

עיר כזו תהיה בשלה במיוחד להשתלטות וכיבוש באמצעות עקרונות ההתקפה מתוך תנועה. המאפיינים העיקריים צריכים להיות קצב מהיר, גישה עוקפת, הפתעה, תנופה, תחבולה, אש הטעיה, הלם והכרעה. עוצבות הסנקים והרק"ם – המתוגברים בח"ר, בארטילריה ובהנדסה, ומסתיעים בחיל האוויר ובחיל הים – מבצעות את משימות הכיבוש העיקריות.

הטקטיקה תכלול פריצה לאורך ציר ראשי (מקצה לקצה) עם אפשרות לפריצה חוזרת מכיוון הפוך (אולי בציר מקביל) וטיהור נקודתי (ח"ר) במקביל. כך יונח היסוד לשבירת המערך ההגנתי של האויב. קריסתו תושג באמצעות הצטברות האפקט המשולב של מחץ תנופתי וכוחני של העוצמה המסתערת (שתסבול אבדות קלות יחסית) ושל והלחץ הפסיכולוגי על פיקוד האויב, על לוחמיו ועל תושבי העיר. במקביל יש להשמיד את כוחות האויב בשטחי השדה הקרובים לעיר ואת כוחותיו הנסוגים ממנה. להתקפות פתע (מאגפים בלתי צפויים) חשיבות רבה. השלב האחרון, לאחר ביעור שארית קנייה התנגדות, הוא השלטת ממשל צבאי.

אף על פי שהכוחות התוקפים אינם צפויים לעמוד מול אויב סדיר ומאורגן היטב, ייתכן שניסיון ההסתערות הראשון ייתקל בקשיים גדולים, ולעתים גם ייכשל. הכוחות הפורצים

עלולים להתקל בהרבה מכשולים – סוללות, מתרסים, מכשולי עפר, מחסומים מאולתרים, מוקשים, תעלות, פיצוצי צירים שיחסמו את הכבישים ועוד. בנוסף, אפשר להשהות את התוקף באמצעות נשק נ"ט לטווח קצר או לטווח ארוך. תשובתו של התוקף תהיה התארגנות חוזרת, גיבוש תכנית חדשה (אולי יותר מאורגנת) ותקיפה מהירה ומוצלחת. תפיסה זו היא שיפור על בסיס לקחי העבר (ג'נין, רמאללה, אל-עריש, עזה). היא מאפשרת ביטוי מרבי לאש ולניידות ולעוצבות השריון, שהצבא המודרני מצטיין בהם. דוגמאות הפוכות הן ירושלים (1967), סואץ (1973) וכפר סיל (1982) במבואות בירות. בכל מקרה, אסור לבחור בחלופה של לוחמה אטית – מבית לבית, מצומת לצומת, ושאר קרבות הנושאים מאפיינים רגליים בעיקרם. זה עלול לשחוק את כוחותינו, ולרתקם לזמן ממושך.

העיקרון מתבסס על התקפת הכוחות המשוריינים – בעוד הרגליים מקבלים תפקידי תמיכה משניים וייחודיים להם.

שלבי התקפה עיקריים לכיבושה של עיר מבוצרת

בדרך כלל, עיר מערכתית מבוצרת תכלול מרחבים מגוונים: אזורים בנויים ושטחי שדה.

שלבי הלחימה העיקריים יהיו כדלקמן:
שלב א' – כיבוש מוצבי החוץ ופריצת רצועת ההגנה הקדמית והשמדת שריון האויב במרחב. כך יתאפשר כיבושם של שטחים השולטים על העיר.

שלב ב' – השלמת נהלי קרב, וביצוע קרב האש כהכנה להסתערות על העיר והמהלך המבצעי העיקרי.

שלב ג' – השלמת הכיבוש וטיהור העיר. סדר הכוחות לכיבוש שטח בנוי בהיקף כפרי יהיה גדוד סנקים (או ח"ר), מתוגבר בגורמים ביקוריים; לכיבוש עיירה – מסגרת חטיבתית; לכיבוש עיר בגודל בינוני – אוגדה; עיר גדולה, כרך – מסגרות על-אוגדתיות; עיר בירה, כולל המרחב שלה – שתי מסגרות על-אוגדתיות.

גזרות ההתקפה יהיו מצומצמות מאלה המוכרות בתנאי שדה, ויותאמו לגודל המסגרת התוקפת.

צירי ההתקפה בתוך השטח הבנוי ייבחרו לאורך עורקי תחבורה ראשיים. אלה מובילים אל יעדי מפתח, ומאפשרים הבקעתו של מערך ההגנה (לכל עומקו) בזמן מינימלי.

המערכות העתידיות לכיבוש ערים לא יתנהלו רק בתוך השטח הבנוי. הן יחייבו גם כיבוש שטחי שדה שולטים בקרבת העיר והבסת כוחות השריון של האויב, המשמשים לו להגנה וכעתודה נידת.

לעתים, התנאים המבצעיים (ותנאי הקרקע) של הלחימה ההתקפית יאפשרו לשלב בה מערכות 319

שיתוף פעולה בין חי"ר לשריון בלחימה בירושלים במלחמת ששת הימים

את העיר. יהיה צורך לתקוף אותה – כאשר המטרה העיקרית אינה כיבושה, אלא לעבור דרכה. התשובה לכך יכולה להיות התקפה חלקית: פריצה שוטפת, או פרוזדור מאובטח. שתיהן מנצלות גזרה חלשה של ההגנה העירונית; אך הראשונה כורכת המשך ההתקדמות עם כל הכוחות – והשנייה מותירה כוח שיאבטח את הפרוזדור (לפחות שני כבישים רחבים) על-ידי היערכות הגנתית בו. שיטה זו תינקט, בדרך כלל, בעת מעבר דרך שטח בנוי רחב-היקף.

לעתים, התנאים המבצעיים והאסטרטגיים – או המדיניים – יחייבו לראות את בירת האויב כאחת המטרות העיקריות של המלחמה. כאן נוצרת בעיה ייחודית. רצוי שתפיסת המלחמה האסטרטגית שלנו לא תחייב את צה"ל לכבוש את בירת האויב. למעשה, רצוי להימנע מכיבוש ערים גדולות מאוד; זאת, מפני שממדיהן ומאפייניהן מקנים לכוחות-המגן יתרונות משמעותיים יותר. מאשר בכל סוגי השטחים הבנויים האחרים. ההישג המלחמתי העיקרי של ישראל – הצבאי, האסטרטגי והמדיני – חשוב שיתבסס על השגת ההכרעה באמצעות שבירת עיקר העוצמה הצבאית של האויב בשטחי השדה. יש להשתלט על שטחים אך אלה יהיו בעלי היקף קטן ככל האפשר, ויתאפיינו במעט שטחים בנויים ובמעט אוכלוסייה אזרחית. בכל אופן, גודלם צריך להספיק להשגת ההכרעה.

השריון יעדיף את תנאי היום. אולם, ההחלטה (וגם התשובה לשאלה הראשונה) מותנית במודיעין ובתנאים כלליים נוספים: הביצורים, אופי השטח, נתוני הכוחות המגינים וכו'. האם לבחור במתקפה הרגלית, או במתקפה רכובה בשיתוף טנקים? האם החי"ר ילחם רגלית, או רכוב על נגמ"שיו? הפתרון העדיף הוא לחימה משולבת: חלק מהחי"ר יתפקד רגלית, וחלק – רכוב. מספר הלוחמים בנגמ"ש יוקטן ככל האפשר, במגמה לחסוך באבדות עקב היפגעות הנגמ"ש.

גם החי"ר וגם השריון צריכים להיות מסוגלים לנצל את ההזדמנות הראשונה, ולהילחם תוך מטרה להגיע להישגים מרביים. בעניין הזה צריך לזכור, כי אין חיל המסוגל להצליח בקרב העירוני עצמאית – אפילו לא בתנאים מיטביים – ללא סיוע החילות האחרים.

לא תמיד תתנהל הלחימה בשטחים הבנויים לפי התורה המגובשת. אין מקום לנוקשות. יש להפעיל עקרונות וכללים מחייבים, כדי להתאים את הלחימה לאויב, לתנאי השטח וליתר הגורמים המבצעיים. העוצבות התוקפות, ובמיוחד השריון, שואפות לעקוף את הערים ולהריץ את התקפתן לעומק שטחי האויב. אולם, במלחמה עשוי להתפתח מצב, שייחייב לעתים להתמודד בעיר אויב מוגנת, היושבת על ציר חיוני, המוביל לעומק שטחי האויב. במקרה כזה ייתכן שלא תהיה אפשרות לעקוף

כוחות חי"ר מעולים שיונחתו במסוקים. זה עשוי לשרת אחת (או יותר) משלוש המשימות האלו:

- בידודה של העיר.
 - השתלבות בכיבוש יעדים חיוניים ברצועת הגנת-השדה.
 - כיבוש יעדי-מפתח בפנים העיר.
- ניתן להנחית את המסוקים בתוך העיר או בפאתיה – בכיכרות, בשדירות, בגנים ציבוריים ואפילו על גגות שטוחים של בניינים. משימת הכוחות המונחתים תהיה להשתלט על היעדים החיוניים ולהחזיק בהם עד לחבירה. התקפה כזו חייבת לזכות בסיוע אווירי רצוף כולל שילוב מסוקים נ"ט.

בעיות יסוד מבצעיות בלחימה העירונית

האם לפרוץ או להבקיע בציר אחד – או בקטע, בגזרה רחבה – ואולי מכמה אגפים, לאורך בצירים העיקריים המתלכדים במרכז העיר? האם התנאים הטובים ביותר לתוקף הם תנאי הלילה, או תנאי השחר והיום? בעיה זו עמדה בעבר בפני הכוחות הלוחמים שתקפו שטחים בנויים, והיא תמשיך להיות בעיה. התשובות תלויות, בעיקר, בתכנית המבצעית להתקפה. כעיקרון ניתן היה לאמץ גם בעתיד את התפיסה הקלאסית: מבחינת החי"ר, עדיף להתחיל את ההבקעה ואת ההסתערות בתנאי לילה:

למרות זאת, ייתכן כי יתפתחו נסיבות מדיניות או צבאיות, אשר יחייבו את צה"ל להשתלט על ערי-בירה של האויב. האופציה המועדפת היא לזעזע את המרחב העירוני של בירת אויב באמצעות מהלכי אש ותמרון נבחרים – אך בלי להתחייב לכיבוש מוחלט של העיר, על שכונותיה ועל פרבריה. זה מחייב פיתוח של אמנות הכיתור והמצור, אשר חייבת לקבל קדימות על-פני השיטות האחרות להכנעת העיר.

אם תפיסת המצור לא תביא לתוצאות המקוות, אפשר להסתפק בכיבוש חלקיה העיקריים והחשובים של הבירה. הישג כזה יסייע להשגת המטרה הצבאית, ויהיה קלף מיקוח ואמצעי-לחץ להשגת הסכם מדיני, שיאפשר פינוי מהיר של העיר. כך אפשר להימנע מההסתבכות, העלולה לנבוע מהצורך בכיבוש כולל של העיר, מהשלטת הממשל הצבאי, מאחזקת העיר ומהבטחת הביטחון בה (כולל נגד לוחמת-גרילה אפשרית), מכלכלת אוכלוסייה בממדים נרחבים של מאות אלפי אזרחים.

בערי הבירה יש שטחים חיוניים, שאותם בלבד חשוב לכבוש: מרכזי השלטון, שדות תעופה, מפקדות-שליטה, מוצבי-פיקוד, מוקדי קשר, תחנות רדיו וטלוויזיה, צמתים, גשרים חשובים, בנייני מפתח השולטים על סביבתם וכיו"ב. בכל-אופן, אין צורך להסתבך בפעולות השתלטות על כלל רובעי העיר – כולל העיר העתיקה (הקסבה) ומחנות-הפליטים – ובוודאי לא להסתבך בטיהור כל בית. אם יהיה הכרח לטהר קטע בנוי כלשהו (קבוצות בתים, רחוב, שכונה), צריך יהיה לרכז עוצמת-אש מרבית – וללא מגבלות שהטלנו על עצמנו בעבר. עלינו למצות את מרב אפשרויותיה להשמדת כל מי שמגלה התנגדות. זה התחליף להסתערות הרגלית, העלולה להסב לכוח אבדות כבדות. די בהשתלטות על מטרות-המפתח ועל חלק מן העיר כדי להנחית מכה אנושה על כושר ההתגוננות של מגיני הבירה.

ההתנגדות העממית והמצור העירוני

הניסיון מלמד, כי בלוחמת הערים לא הייתה התנגדות המונית של התושבים. יש להניח, כי תופעה זו תישנה. המצור על בירה בעייתי וייחודי. קיימת אירודאות לגבי חופש השימוש בעוצמת האש (ובמיוחד חיל האוויר) בזמן (הארזק), הנחוץ בדרך-כלל לכיבוש עיר גדולה.

מלחמות העבר הוטלו על צה"ל מגבלות במיצוע עוצמת האש האווירית והאש הארטילרית להשמדת כוחות לוחמים בערים. המצור על ביירות (1982) מהווה הוכחה, כי זה ניתן לשינוי. צה"ל הפעיל התקפות אוויריות מאסיוויות ומכות אש ארטילריות כבדות להתשת העיר (חיילים ותושבים) ולהשמדת ציוד-לחימה רבי-ערך. המצור היה ממושך דיו, ואילץ את הסורים ואת המחבלים לפנות את העיר.

במלחמה הבאה יש סבירות גבוהה, כי ניתן יהיה לשוב ולתכנן שימוש במצור ובעוצמת האש המודרנית שתעמוד לרשות הצבא.

עקרונות והנחיות יסוד ללוחמה בשטח בנוי

נוכח הנתונים החדשים על אופי השטחים הבנויים ועל עוצמת-האש שגיסות האויב מצוידים בה, יש סכנה כי נהיה צפויים לאבדות כבדות ולקשיי לחימה – עד כדי סיכונם של מימוש המטרה ושל ההצלחה. זאת, אם לא נפעל לפי עקרונות הלחימה, המבוססים על הכנות קפדניות לפי נוהלי קרב שלביים או מקבילים.

ההתקפה והיוזמה

חייב לכלול את המרכיבים העיקריים הבאים: * לרשות צבאות ערב עומדות כעת כוחות שריון המוניים. היכולת להשמיד אותם ואת הכוחות הפרוסים בקרבת העיר ובתוכה היא תנאי לכיבוש העיר. חשיבות נודעת לניצול הצלחה מהירה – על בסיס כוננות לביצוע משימות מחטף אל תוך העיר – כדי להפתיעה ולתופסה בלתי-מאורגנת להגנה. הדבר נכון גם ביחס להשתלטות על היעדים החיוניים, בטרם יצליח האויב להיערך להתנגדות יעילה בהם.

* כיבוש השטחים החיוניים, ילווה – במקביל, בבדיודה של העיר מתגבורות אויב. * הבקעתה של רצועת-ההגנה העירונית לכיבוש ראש גשר תחייב למוטט קטע מן ההגנה של האויב.

* הפריצה למרכז העירוני, חשוב שתכלול כמה נתיבים וצירים מתמקדים אליו. זה יאפשר סיוע הדדי, הבטחת אנפים והשגת המשימה בגמישות – ללא תלות בנתיב אחד, העשוי להיחסם.

* הלחימה דרך רחובות העיר צריכה להתבצע על-פי שתי תפיסות יסוד: "הלחימה השוטפת" – הכוח יפרוץ ליעד הסופי, וכוחות אחרים יבואו בעקבותיו, וישלימו את ההשתלטות; וכן "הלחימה השלבית המותנית" – הכוחות מתקדמים בכביש או בגזרה שלב אחרי שלב, מצומת ראשי לצומת ראשי עד להשתלטות על היעד החיוני הסופי. שיטה כזו תינקט רק במקרה של אילוף ותנאים קשים, שיגבילו את אפשרות הפריצה המהירה לעומק השטח הבנוי.

רציפות, תנופה ומהירות

מדגיש את חשיבותה של לחימה התקפית משך 24 שעות היממה. שמירת התנופה תמומש גם על-ידי חתירה קדימה תוך עקיפת ההתנגדות ביעדים משניים – או פיצוץ מהיר של בתים המהווים מעוזי אויב (במקום טיהור רגלי, הכרוך באבדות ואבדן זמן). ההנדסה וצמ"ה יתקדמו בצמוד לכוחות הקדמיים לפינוי מהיר של מכשולים – ותוך הימנעות מהריסות מיותרות, אשר עלולות להקשות על התקדמות הכוח התוקף.

שיתוף הפעולה

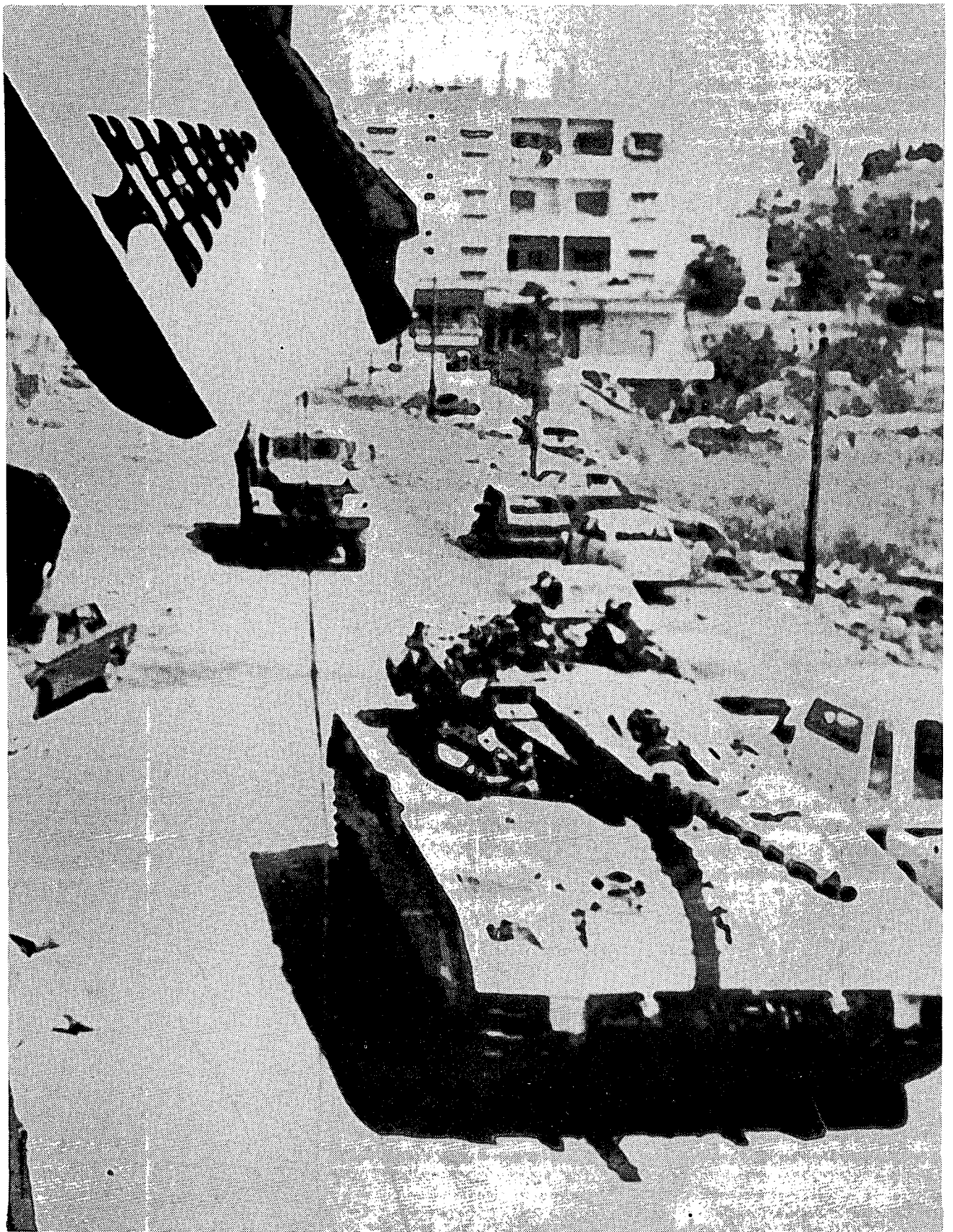
מצביע על תנועה ולחימה בצוותי כוחות, שחייבים לכלול את כל המרכיבים הבין-חיליים: טנקים, חי"ר, הנדסה, ארטילריה, נ"מ, נ"ט וכו'. הטנקים ותחמושתם יהיו את אמצעי-האש העיקרי, ויגישו את עיקר הסיוע ללוחמה רגלית. צוותי הקרב המשוריינים חייבים לכלול בתוכם גם כוחות חי"ר, להשתלטות על השטחים החיוניים וטיהורם. עליה.

ההפתעה, ההטעה והתחבולה

מתייחס לשיטות לחימה בלתי-מקובלות, לאמצעים ולציוד מיוחד, לכיווני תקיפה בלתי-צפויים וכיו"ב. העיקרון הזה מחייב לעתים להשתמש בצירים קשים (הרריים, חוף-ים), כדי להשיג תנאי הפתעה ללחימה על עיר-מפתח כולל כיבוש השטחים השולטים עליה.

הריכוז ויחסי עוצמה עדיפים

ימומש על בסיס הפעלת יחסי עוצמה שיהיו מערכות 319

מלחמת שלום הגליל – טנקי מרכבה בשטח עירוני

– בהשוואה לנהוג בלוחמת-שדה – בעלי עדיפות משמעותית על-פני על אלה של האויב, בגזרות הלחימה החיוניות בעיר. העדיפות חייבת להתבטא גם בעליונות הסיוע האווירי והסיוע הארטילרי.

האבטחה

חייב להיות ממומש בכל שלבי הלחימה – ובמיוחד בתוך העיר – לסיכולה סכנה של ניתוק שדירות השריון הפורצות לעומק השטח הבנוי, כיתרון ופגיעה קשה בהן. הדבר מחייב אבטחת האגפים – העורף, תיאום עם כוחות שכנים ושליטה על פתחי המעברים התת-קרקעיים (ביוב, מנהרות, חניונים וכו'). בדרך-כלל, למשימות הללו יוקצו כוחות רבים.

העתודה

מחייב החזקת כוח עתודה בכל רמה, החל מהרמה הטקטית. כך יהיה אפשר להגיב על פעילות בלתי-שגרתית של האויב, לשמור על תנופת ההתקפה – ולפתוח גזרת התקפה חדשה, אם התנאים המבצעיים מחייבים זאת.

הפיקוד והשליטה

מתייחס לגורמים, שהשטח הבנוי הופך אותם לקשים במיוחד. הלחימה בקבוצות קטנות, התצפית המוגבלת והקושי בקיום קשר אלחוטי אמין ושיבושי קשר יחייבו למצוא פתרונות מתאימים. משימות מוגדרות לכוחות המשנה, שיהיו עצמאיים בלחימה, מצמצמות את הצורך בתקשורת עם הרמות הממונות. היכן למקום את המפקדים ואת המפקדות? קיימת ההתלבטות בין הרצון להיות קדימה, עם הגיטות, לבין העובדה שמיקום כזה מגביל את התצפית, ופוגם בשליטה בכוחות. המקום הראוי למפקדים הבכירים הוא בנקודה, השולטת על החלק הגדול והחשוב יותר של הגזרה ושל הלחימה, עם אפשרות לגיחות לצורך מגע ישיר עם המפקדים הטקטיים. אלה ימצאו קדימה, בקו המגע עם האויב. מיקום המפקדות יבחר באופן שהן יוכלו להפעיל סיוע ארטילרי וסיוע אווירי, העתודות, הספקה, פינוי נפגעים, אבטחת אגפים, שמירה על קשר עם מפקדה ממונה ועם כוחות שכנים, קליטת נתוני מודיעין וכ"ב.

התחזוקה

היא תנאי לשימור היכולת ההתקפית והתנופה

– יותר מהמקובל בתנאי לוחמה בשדה. ביישום התחזוקה יש שני היבטים: הנפגעים הרבים וקשיי הפינוי מחייבים תנועתם של גורמי הפינוי הרפואי והחילוץ (מתוגברים) עם הכוחות הקדמיים ביותר. המערך הרפואי יצטרך להיות בהיקף כזה, שיוכל גם לסייע בטיפול באזרחי העיר הפצועים. העניין השני הוא השימוש בתחמושת רבה ביותר (מכל הסוגים). הוא מחייב הספקה שוטפת ובכמויות גדולות לכל הדרגים ובכל אתרי הלחימה.

כללים נוספים יזכרו רק בקיצור: פינוי אוכלוסייה אזרחית מקו החזית, שימוש בתושבים מקומיים לצרכי מודיעין ולניווט, הקפדה על מניעת ביזה, פיתוח המודעות למלכודים הרבים האפשריים, הכנתם של אמצעים לכיבוי-אש לצורך ההשתלטות על מבנים בוערים.

משימות הייליות בלוחמת שטח בנוי

השריון והח"ר ייפכו לחלק מממות קרבית משולבת, שתענה לצרכי העתיד. אמנם, אין אפשרות למצות באורח מלא את מלוא סגולות השריון בלוחמה בשטח בנוי – אך נתוני ההגנה של צבאות ערב מלמדים, כי צפוי גידול משמעותי בערך המבצעי של הטנקים המודרניים מוגברת של אש עד כי יהפכו לגורם מוביל גם בלחימה כזו.

המערך ההגנתי העירוני הערבי יאופיין בכוחות שריון המוניים, בעוצמה ארטילרית, בריבוי מקלעים ונשק אוטומטי, במיקוש ובביצור מקיפים (גם נגד אדם). כל זה עתיד לחשוף את כוחות הח"ר התוקפים לאבדות כבדות, הרבה יותר ממה שהיה מקובל בעבר. עדיפותו של השריון כבר הוכחה במלחמות העבר בכיבוש ערים וכפרים, שנערכו להגנה חפוזה. טנקי "מרכבה" ניחנו בתכונות חיוביות רבות: ניידות, עוצמת אש, שרידות, יצירת הלם פסיכולוגי. אם היתרונות הללו ינוצלו כראוי, ואם העוצבות יבנו ויאורגנו בתפיסה מתקדמת ואם ימוצו היטב היתרונות של ה"מרכבה" – הטנקים יוכיחו, כי הם מובילים בלחימת כיבוש, ואפילו בלוחמה בשטח בנוי, ששנחשבה בלתי מתאימה ללוחמת שריון. הטנקים יופעלו תחת פיקוד הח"ר – ויסייעו לאבטחו ולנטרל חלק מן הסכנות הצפויות לו, תוך שהם תורמים לו (בהתקפה) עוצמה ומחץ.

ניידות הטנקים מועידה אותם להבסת

הכוחות המגינים מחוץ לעיר, לכיתור העיר ולבידודה. עוצמתם תהפוך אותם לגורם המסתער העיקרי, שימוטט את ההגנה העירונית של האויב – אפילו בעומק השטח הבנוי. ההסתערות תבוצע דרך השטחים הפתוחים, הבנויים בדלילות, וכן בכבישים הרחבים ביותר.

בתוקף תכונותיו העיקריות עתיד הח"ר לשאת את עיקר הלוחמה בעיר. מדובר, כמובן, בכוחות ח"ר מעולים, המהווים תנאי הכרחי למימוש מטרות המתקפה. ביטוי מיוחד שמור לח"ר בהתקפות הלילה, במשימות אבטחה, בטיהור, בהגנה ובפעילות מבצעית מגוונת באמצעות לוחמת סער מוסקת. עיקר משימתו – כיבוש מעוזים ושטחים חיוניים לאויב.

עוצמת השריון והאש, שהאויב יפעיל בלוחמה בשטח בנוי, עלולה להביא את כוחות הרגלים למצבי נחיתות חמורים. הח"ר עלול לסבול נפגעים רבים, אשר יעמידו בספק את התועלת בהישגו. לכן, יידרש לח"ר כל סיוע אפשרי, שצבא מודרני מסוגל להעמיד לרשותו. בנוסף, הח"ר יהיה חייב להשתכלל – בציוד, בחימוש ובאמצעי-נייד, ולכלול טנקים, המורכבים אורגנית במבנה הארגוני הבסיסי שלו – ולהגיע למקצועיות מרבית. חיל האוויר תורם ללחימה בשטח בנוי בכך שהוא מספק שליטה במרחב האווירי. מטוסיו מהווים אמצעים לשיגור תחמושת מדויקת והרסנית, ויכולים להשמיד מטרות אויב. אמנם, קיימות מגבלות קשות במיצוי השפעתו של הסיוע האווירי בשטח הבנוי – בין השאר, בשל הקרבה הרבה בין הכוחות הלוחמים לבין אזרחי העיר. אבל צריך לעשות כל מאמץ למצות זרוע זו בלחימה עירונית. שלוש המשימות העיקריות של חיל האוויר יהיו:

★ תקיפה עצמאית מאסיווית – לערעור המוראל ולפגיעה, כבדה ככל הניתן, במטרות מגוונות (צבאיות ואזרחיות) בעלות חשיבות אסטרטגית בתוך הערים.

★ ריכוך ושיבוש המערך ההגנתי העירוני בטרם המתקפה.

★ סיוע מכוון טקטי וצמוד לכוחות התוקפים, המסתערים והמתקדמים בתוך השטח הבנוי. מבחינת הארטילריה, תכונותיו של השטח הבנוי יהו, גם בעתיד, בעיות בלתי-שגרתיות וקשות. ככל שהבניינים גבוהים יותר, מחריפות בעיות הסיוע הארטילרי. לפעמים, אפילו הנחתות כבדות של אש ארטילרית כבדות אינן גורמות למגינים אלא אבדות קטנות ובלתי-משמעותיות – ובעיקר קשיים בטיווח ובמעקב אחר הפגיעות. יש סוגי מערכות 319

(בזכות נפח האש שלהם) להשמדת מטרות קרקע ולשיתוקן.

אימון ותרגול לכשירות מבצעית

בקרבנות העבר בשטח בנוי לא הושגו המשימות, וסבלנו אבדות קשות. לא רק בגלל הקשיים – אלא, בעיקר, עקב הרמה המקצועית הנמוכה של היחידות וחוסר מוכנותו של הפיקוד. האימונים וההכנה נתקלים, וייתקלו, בקשיים רבים. אחד הבולטים שבהם הוא המחסור בשטחים בנויים, שיתאימו לאימון גיסות בהיקף רחב, ובעיקר לתרגילי אש עוצבתיים. אתרי האימון האפשריים נעדרים בניינים רבי-קומות, מנהרות וכו'. צריך לזכור, כמובן, שאין בהם אוכלוסייה אזרחית. הרמות הנמוכות יכולות אמנם להתאמן במתקנים שהוקמו במיוחד לשם כך, ואף לבצע תרגול באש – בכפוף

הפעלת אמל"ח ייחודיים לפריצת מעברים ועוד.

צרכי הלחימה בשטח בנוי מחייבים שיפור והשתכללות בכל המרכיבים הכלולים בפעילות המודיעין – גם לקראת הלחימה וגם תוך כדי הקרבות: התורה, הארגון, הסיורים, אמל"ח, עזרים. חשיבות מיוחדת נובעת לשיפור המודעות של הפיקוד המבצעי לענייני מודיעין.

תפקיד חשוב נועד גם ליחידות נ"מ – במיוחד נוכח התחדשותם והתעצמותם של חילות-האוויר של האויב, שקלטו מסוקי קרב ומסוקים-נ"ט. יש לסכל (לפחות להקטין) את הסיכון הזה, ולמנוע מזרוע האוויר של האויב אפשרות להפריע ללחימה. יש צורך לתכנן בקפידה את ההצבה של כלים נ"מ ואת הנעתם במסגרת צוות-הקרב התוקף, כולל טילים אישיים לשימוש מעל גגות בתים שנכבשו. יחידות מתנייעות נ"מ יוכלו לסייע ללחימה באמצעות ירי בכינון ישיר, שיעילותו רבה

תחמושת המתגלים כבעלי יעילות נמוכה בשטח הבנוי. בעיה נוספת היא הטווחים הקצרים, אשר מקשים על מתן סיוע ארטילרי צמוד. אולם ניתן להתגבר על קשיים אלה. על אף זאת, חשוב שהארטילריה – בכינון ישיר ובסיוע-אש עקיף – תהווה חלק בלתי-נפרד בכל קרב בשטח הבנוי. היא יכולה לקבל ביטוי ייחודי באמצעות הפעלת תותחים מתנייעים בשיטות שאינן מקובלות: בעיקר בליווי צמוד לכוחות המסתערים ובירי יעיל בכינון ישיר. נפח האש הגבוה יאפשר, בין היתר, לקעקע בתים מבוצרים רבי-קומות. חשיבות רבה נובעת לצירוף כוח הנדסה למסגרות הלחימה בכל הרמות. עם זאת, חשוב שגם לוחמים ומפקדיהם תהיה השכלה בסיסית בחבלה. המשימות העיקריות: איתור הפעילות ההנדסית שהאויב נקט בהגנה על העיר, זיהוי אופיים של המכשולים ומערכת הביצור שלו, פינוי צירים ושמירתם במצב של כשירות-לתנועה, פיצוץ בתים מבוצרים,

טנקי מרכבה בלבנון

למגבלות חמורות, הפוגמות בצביונו המציאותי של האימון.
התרגול חייב להתבצע בכל הרמות – הרמה הטקטית הזעירה (כיבוש בית, או רחוב); הטקטית (כיבוש כפר, או עיירה); המערכתית (כיבוש עיר בגודל בינוני); והאסטרטגית (כיבוש כרך, או עיר-בירה). יש להכין ביסודיות כל החילות – המסתערים, המסייעים והתחזוקתיים.
ההכנה ללוחמה בשטח בנוי חייבת להיות חלק קבוע ורצוף משגרת האימונים של כל מערך הכוחות בסדיר ובמילואים. חיוני להקצות את המשאבים (האמצעים והזמן), הנחוצים לרכישת היסודות ולביצוע האימון המתקדם. הכשרה זו צריכה לכלול את כל החילות המסתערים – בתרגילים עוצבתיים מלאים, ובמיוחד תרגילי אש ביום ובלילה. אימון יסודי ימנע הזנחה תורתית ומקצועית, יכשיר את הפיקוד ואת העוצבות ללוחמה יעילה, וימנע קשיים ושגיאות וכישלונות.

סיכום ומסקנות

בכל מלחמות ישראל המפתח להשגת הניצחון הותנה, בעיקר, בעניין אחד: יכולת צה"ל לזכות בהכרעה במערכות שריון-שריון ובקרבות תנועה, שנערכו בשדה הפתוח. בעתיד, לעומת זאת, ההישגים בקרבות בשטחים הבנויים יהיו חיוניים להשגת הניצחון.

אזורי הלחימה העיקריים ימשיכו להיות המדבריות, השטחים ההרריים הנמוכים (גבעות) והשטחים הפתוחים, אשר מצטיינים בשדות-אש ארוכי-טווח ובתנאי-ניידות ותמרון משופרים. התנאים העתידיים יקנו חשיבות רבה, טקטית ומערכתית, להצלחה בקרבות בשטח הבנוי. זאת, עקב טיבה של הסביבה המבצעית החדשה בקרבת גבולות ישראל. סביבה זו משתנית ונבנית – משני צדי הגבול – כפי שתעיד כל מפה מעודכנת. כל זה מחייב את הצבא להקדיש לנושא הזה תשומת-לב רבה ביותר. במיוחד נוכח העובדה, שהתפיסה התורתית האוניברסלית דגלה תמיד בהימנעות מלחימה בשטחים בנויים – כל אימת שתנאי הזירה מאפשרים זאת. התפיסה המלחמתית ההתקפית חייבת לנטרל ולבטל את יתרונות המגן בשטח הבנוי. ואכן, רצוי להימנע ממשימות כיבוש עירוניות, עקב הסיבות האלו:
★ הגבלת גורמי האש והניידות, שבהם יש לצה"ל יתרון על צבאות ערב.

★ אובדן התנופה והקצב, שבהם יש לצה"ל יתרון.

★ נפגעים רבים – מעל למקובל – בכוח-אדם ובציוד, המאפיינים את הקרבות בשטח בנוי.

★ דרושים כוחות רבים ויחסי-עוצמה גבוהים ביחס למגן. לא רק לצורך הכרעה – אלא גם אחרי הכיבוש.

★ הרגישות המדינית והימצאות אוכלוסייה אזרחית המתלוות בדרך-כלל ללוחמה זו.

★ מגבלות השימוש באמ"ח ובציוד, אשר נועדו ללחימה התקפית מהירה בשטחי שדה.

★ הצריכה הגדולה של תחמושת ופינוי נפגעים בתנאים קשים, המטילים מעמסה כבדה על התחזוקה.

★ מגבלות השימוש בעוצמה הקיימת עקב הדרישה להימנע מפגיעה באזרחים.

★ סכנת ההסתבכות וההיגררות למערכת התשה.

מבחינת התוקף, השטח הבנוי מציב בעיות מיוחדות בשליטה, בתמרון ובשימוש בכלי-הנשק השונים:

בניינים – הצפיפות והצורות המגוונות (גודל, חזק, סוג) של המבנים והיקף השטח, כל אלה מחייבים טכניקות התקפה ושימוש ייחודי בכלי נשק.

תצפית – טובה, בדרך-כלל, מהשטח הבנוי החוצה; בתוך העיר היא מוגבלת, פרט לכמה מקומות מפתח.

דרכים – גם הרחובות (או רובם), ולא רק הסמטאות, מגבילים את אפשרות התנועה: לפריסה, לשינויי כיוון וכו'.

התמצאות – קשה, ובמיוחד בתנאי לילה; קשיים ייחודיים לערים מזרחיות.

שליטה – קושי בשמירה על תיאום ועל פיקוח ביחס לכוחות, לתנועתם ולתמרון.

השטח הבנוי מאופיין במגבלות מבצעיות גם למגן: שוב מדובר בקשיים בשליטה, בתצפית, בתיאום ובהסתייעות באש ארטילרית. בנוסף, ההגנה מצריכה כוחות רבים. הגנה יעילה זקוקה לעומק ולהיקפיות – ואלה, בדרך-כלל, אינם עומדים לרשות המגן.

נוכח כל אלה, יש חובה לנסות להתגבר על האויב באמצעות אסטרטגיות אחרות:

עקיפה, ניתוק, נטרול ושיתוק באמצעות אש – או בידוד, כיתור ומצור. ניתן להוסיף לוחמה פסיכולוגית ולוחמה זעירה בלתי-שגריתית (התקפות מקומיות על יעדים נבחרים) – שיסייעו לערער את המוראל של הגיסות המגינים, ויגרמו לפירוד ביניהם ולמחלוקות בינם לבין האזרחים. רק בליט ברירה תיבחר

צורת הקרב ההתקפית, כולל הסתערות על העיר ולחימה ברחובותיה עד לכיבושה.

התנאים להצלחה שאנו שוקדים על שיפורם בהתמדה:

★ לימוד לקחי העבר ושיפור התורה, דוקטרינת המערכה והאסטרטגיה.

★ צוותי-קרב מיוחדים ובעלי כשירות גבוהה.

★ אמצעי-לחימה וציוד מיוחדים לקרבות עירוניים על-פי לקחי הקרבות.

★ כוחות-סיוע מיוחדים, המתופעלים באורח בלתי-שגרתי.

★ מודיעין מעולה ופעילות הנדסית ענפה.

★ אש מאסיווית.

★ התקפה יזומה ואיכותית.

הכוח התוקף יהיה שילוב של שריון ושל

חי"ר. האחרון הוא "מלכת הקרב" בשטח הבנוי, אך ספג גם כישלונות (ואבדות בנפש ופגיעות) בצורת-לחימה זו. לכן, דרוש לשלב בו טנקים, תוך הקפדה שעדיפותם לא תהפוך

לנחיתות בגלל התנאים המיוחדים לשטח הבנוי. בעתיד, עקב השתכללות סגולות הטנקים – ונוכח השריון ההמוני של צבאות

ערב, העלולים לשלב את הטנקים בהגנה ישירה על אזורים בנויים – יש להניח, כי השריון ישמור על מעמדו ככוח מוביל, בעל

עדיפות, גם בלחימה בשטחים עירוניים מבוצרים.

המשימה אינה יכולה להתבצע על-ידי הטנקים לבדם. החי"ר ימשיך לבצע תפקידי

מפתח בלחימה זו – והכוח התוקף יהיה מכלול רבגוני, ביטוי לשיתוף-פעולה בין-חילי.

הישגים צפויים:

★ רכישת שליטה על מרחב-מפתח, גיאוגרפי וצבאי, שבו ממוקמות הערים הגדולות.

★ ריתוק גיסות ניכרים של האויב, מניעת נסיגתם, אילוצם להילחם וסיכוי להשמדם.

★ ערעור המוראל הלאומי, ופגיעה בנחישות הלחימה של צבא האויב.

פיתוח תורת-קרב מעודכנת, המוכנות של הפיקוד ושל הכוחות, אמצעים מתאימים

העוברים שיפור מתמיד, יישום טקטיקה מושכלת המתאימה לתנאים המיוחדים – כל אלה יהיו יסודות לניצחון מהיר בלחימה העירונית בעתיד, תוך סיומה בתנאים מיטביים לכוחותינו.

היערכות הכוחות הרוסיים בהגנה על העיר

סטלינגרד, עוצמתם וצפיפותם ממחישים את צריכת הכוחות הרבה להגנה יציבה עמוקה

והיקפית עירונית. בנוסף, לתוקף יתרונות משמעותיים, המתבטאים בבחירת מקום

ההתקפה, עתידה, שיטתה ועוצמתה: כל אלה מהווים בסיס שמאפשר לכוחות המתקיפים

מערכות 319

לממש את ההצלחה על אף תנאי הרקע הקשים של השטח הבנוי. צה"ל לחם פעמים רבות בשטח בנוי – החל מכיבוש הערים במלחמת השחרור, דרך המערכות בעזה ובאל-עריש במבצע "קדש" (1956), בירושלים ובג'נין במלחמת ששת הימים (1967), בסואץ ובאיסמעיליה במלחמת יום הכיפורים (1973) ובג'זין ובביירות במלחמת שלום הגליל (1982). הוא צבר ניסיון נוסף בפעולות תגמול וביטחון שוטף בין המלחמות. כל המערכות מאמתות ומחזקות את ההשקפה, כי הלחימה בשטח בנוי קשה ומסובכת. היא מחייבת לעסוק בתחקירים מפורטים ובניתוח קרבות. ללחימה זו נדרשת יכולת מקצועית אישית ויחידתית גבוהה ביותר – אולי יותר מכל צורת לוחמה אחרת. ללא הכנות יסודיות ורצופות בכל מרכיביה, אין סיכוי רב להצליח בה.

ההתפתחויות באמל"ח, במאפייני השטח העירוני ובכוחות הלוחמים רק יגדילו את המורכבות של הלחימה בשטח בנוי. כשתפרוץ מלחמה במזרח התיכון – מי מֵבִין הצבאות יהיה מוכן טוב יותר ללחום בשטחים הבנויים? איזו צורת קרב תהיה החזקה והמועדפת בלוחמה העירונית – הגנתית או התקפית?

נכונות הפיקוד והגיסות ללחימה בשטחים עירוניים ובמרחבים כפריים מוגנים באותה איכות ויעילות כלחיתתם בשדה הפתוח מהווה מענה לשאלות, על אף שרק העימות עצמו יכול לתת תשובה ודאית. נכונות כוחותינו לקרבות עירוניים וכפריים צריכה להתבסס על אמצעי לחימה חדשניים וייחודיים ללוחמה בשטח בנוי, על תורת לחימה מעודכנת, מפתיעה ומתורגלת כאשר עוצבות הטנקים ועוצבות החי"ר בקיאות בה היטב.

גמישות זו תאפשר להתאים משימות לחימה עירוניות, שיאפשרו לעוצבות הטנקים והחי"ר לנצל את מרב יתרונותיהן. ההצלחה בלוחמה עירונית תחייב הכנות יסודיות בטרם המלחמה כולל השקעת זמן ואמצעים לאימון מכין של מפקדים, של מפקדות ושל גיסות בהיקף גדול בהרבה מבעבר.

תורת הלחימה המודרנית שלנו בשטחים בנויים, בשטחים עירוניים ובמרחבים כפריים מוגנים חייבת להתבסס על הניסיון העשיר שרכש צה"ל ועל לקחי המלחמות – תוך התאמתם ויישומם לנתונים המבצעיים ולאמל"ח בשדות הקרב העירוניים.

טקטיקת הלחימה חייבת להיות מושפעת מלקחי אימונים, מתרגילים מבצעיים

דו-צדדיים בשטח העירוני ומהתפתחות הנושא בצבאות זרים. תורת הקרב חייבת להיות מוקרנת מזו של צבאות ערב, מאמצעי לחימה, ומציוד חדשני שברשותם, מאופי ההגנה, החימוש, מהמכשול ההנדסי, ממאפייני הבנייה ומהיקף האוכלוסייה בשטחים העירוניים שצפויה בהם הלחימה. כל זה יאפשר לפתח תורת קרב חדשנית ומעודכנת, המותאמת לתנאים המיוחדים שלנו, שתהיה היסוד לניצחון מהיר בלחימה העירונית, תוך סיומה בתנאים מיטביים לכוחותינו.

שיתוף פעולה בין חי"ר לשריון בכיבוש דמור במלחמת שלום הגליל

ישראל – עדכון הדו

ראובן פדהצור

1. מהי ייתכנות המשך קיומו וקידומו של מודל הביטחון הנוכחי?
 2. האם אפשר לפתח דגם ביטחון חדש, שיענה בצורה טובה יותר על האתגרים שיעמיד שדה הקרב העתידי בפני צה"ל?
- הבחינה מחדש של יסודות הדוקטרינה, ושל השפעת המשתמע מהם על תורת הביטחון הנוכחית, חייבת היתה להתבצע כבר לאחר שבמלחמת יום הכיפורים, ב-1973, התגלו קשיים של ממש ביישומה של תורת הלחימה⁵, ועל אחת כמה וכמה לאחר כישלונה המבצעי הבולט במהלך מלחמת שלום-הגליל ב-1982. בחינה כזאת לא נעשתה עד היום, ומערכת הביטחון וצה"ל ממשיכים לדבוק בדוקטרינה הנוכחית, שמקורותיה בתחילת שנות החמישים⁶. מטרת הדברים הבאים לבחון את הגורמים המחייבים את שינויה של הדוקטרינה, את אופי השינוי הנדרש, את האמצעים לביצועו ואת ההשלכה שתהיה לשינוי על צורכי ההצטיידות של צה"ל, ובנגזר מכך גם על התעשייה הביטחונית הישראלית. בהמשך תנותח בקצרה גם הדוקטרינה הצבאית של נאט"ו באירופה, אשר נועדה לענות על בעיות שיש בהן דמיון מסוים לאלה, שבפניהן ניצב צה"ל.

הדוקטרינה הצבאית של ישראל מבוססת על היכולת להשיג יתרון צבאי מתמשך, מול אויביה, על אף נתוני יסוד שבהם סובלת ישראל מנחיתות אינהרנטית לעומת שכנותיה. למרות האסימטריה המובהקת, המאפיינת את יחסי הכוחות הכמותיים בין שני הצדדים, נרשמו לזכותה של הדוקטרינה הצבאית הישראלית הישגים נכבדים למדי במלחמות שניהל צה"ל. הבולט בהישגים בא לידי ביטוי במלחמת ששת הימים, במהלכה מיצה צה"ל בצורה מושלמת כמעט את עקרונותיה של הדוקטרינה¹.

הצלחת הדוקטרינה נבעה מהיכולת ליצור "אסימטריה הפוכה". כלומר, צה"ל השכיל לנצל יתרונות איכותיים² על מנת לנטרל את נחיתותו הכמותית ולהגיע גם ליתרונות צבאיים בשדה הקרב. המצב הכללי של מעטים מול רבים דחף, בין השאר, לחיפוש אחר הדרך הטובה ביותר לשימוש בטכנולוגיה על מנת לסגור פערים מול האמצעים שהאויב יכול היה לגייס וכדי לתת כושר מינימלי לכוחות. במקרים מעטים עד עתה היה נסיון להשיג יתרון טכנולוגי שיסייע להכרעת המלחמה³.

הבעיה המרכזית עמה אמורים להתמודד מעצבי מדיניות הביטחון הישראלית מתמקדת בשנים האחרונות בעיקר בשתי שאלות:

* המאמר מתבסס על פרק מתוך מחקר משותף עם פרופ' אהרן קליימן על הצטיידות צה"ל בשנות ה-90 והיערכות התעשייה הביטחונית, העומד לצאת לאור על-ידי המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה באוניברסיטת תל-אביב.

*קטרינה הצבאית

הנחוץ לביצוע שינויים בדוקטרינה, המחייבים גם שינויים בארגון, בהטמעת התור"ל ובהצטיידות⁸.

הצורך בריענון הדוקטרינה

א. אילוצים כלכליים

נטל הביטחון מוגדר כ"סך כל המקורות המופנים ליעד זה, ועקב כך אינם עומדים לרשות תושבי ישראל ליעדים אחרים". הוצאות הסקטור הביטחוני על מוצרים ושירותים מצמצמות את זמינותם של מוצרים ושירותים אלה (או תחליפיהם) לצרכים אחרים. עובדים המועסקים במערכת הביטחון אינם מייצרים במיגזרים אחרים ומטבע החוץ המוצא על יבוא ציוד ביטחוני אינו יכול לשמש לייבוא לא-ביטחוני⁹. כמובן שהגדרה זו, וההסבר הנלווה לה, אינם מזהים את הוצאות הביטחון עם ההוצאות המדווחות על ידי משרד הביטחון (כפי שהדבר בא לידי ביטוי בתקציב הביטחון), משום שישנם פריטים כבדי משקל בהוצאה הביטחונית שלא נכללים בתקציב הביטחון.

המדדים המקובלים לבחינת נטל הביטחון בישראל הם, בין השאר, אלה הבוחנים את הצריכה הביטחונית כאחוז מסך כל המקורות, או אלה המודדים את הצריכה הביטחונית המקומית מסך כל המקורות¹⁰.

מבדיקת הנתונים אנו מגלים כי הנטל הביטחוני גדל והלך בקפיצות מדרגה.

הנתונים לגבי שנות השמונים, אשר הוכנו על-ידי בנק ישראל, מתייחסים ל"אינדיקטורים להוצאה הביטחונית של ישראל" (אחוזים, מחירים שוטפים)¹¹.

חמישה גורמים בסיסיים, הם המחייבים את עידכונה של הדוקטרינה הצבאית הישראלית. חלקם התחדדו בשנים האחרונות, והאחרים נוספו באותה תקופה למערכת השיקולים של קובעי המדיניות:

- א. אילוצים כלכליים.
- ב. יחסי השחיקה הצפויים בשדה הקרב העתידי.
- ג. מיצוי הפוטנציאל של מערכות הנשק הנוכחיות.
- ד. סגירת הפער הטכנולוגי בין ישראל לאויבותיה בכל הקשור ברכישת כלי נשק חדשים ואימוץ תורות לחימה על ידי צבאות ערב, המנטרלים במידה רבה את יתרונותיה של הדוקטרינה הצבאית הישראלית המסורתית.
- ה. מגבלות, שמקורן בתנאי שדה הקרב העתידי, שיקשו במידה רבה מאוד על מימוש תורת הלחימה הנוכחית.
- הכרה בקיומם של כל אחד מחמשת הגורמים האלה בנפרד – ובוודאי כאשר הם מתקיימים ביחד – מחייבת, כשלעצמה, את ביצוע העידכון ובעקבותיו גם ביצוע השינויים הנדרשים בדוקטרינה הצבאית של ישראל.
- שלושה תנאים מאפשרים לבצע בתקופה הקרובה את השינוי המתחייב:

1. זמינותן של טכנולוגיות בתחומים הקריטיים, מבחינתן של צה"ל, בשדה הקרב העתידי.
2. קיומה של תעשייה ביטחונית ישראלית, המסוגלת לפתח ולייצר את אמצעי הלחימה והמערכות הנלוות, על בסיס "הטכנולוגיות המפציעות".
3. היווצרות מצב גיאוראסטרטגי במזרח התיכון שהוא נוח יחסית לישראל, המעניק לצה"ל את פסק-הזמן

המשקל בתוצר הלאומי הגולמי

38.2%	1981
37.9%	1982
38.4%	1983
42.6%	1984
45.7%	1985
41.0%	1986
40.0%	1987
34.6%	1988

הוצאה	הצריכה הביטחונית	הצריכה הביטחונית (נטו)	הצריכה הביטחונית
הביטחונית המקומית, מט"ח חופשי ופרעון הלוואות (ד')	הביטחונית המקומית (ג')	הכוללת (נטו)	כאחוז מההכנסה הגולמית מכלל המקורות (א')

בארבע השנים האחרונות, עולה התמונה הבאה, לגבי גודלו הנומינלי של תקציב הביטחון (הנתונים באלפי שקלים חדשים).

שנת התקציב	סה"כ תקציב הבטחון
1986	7,965,800
1987	8,964,500
1988	9,069,892
1989	10,651,636

1980 עד 1984	1985	1986	1987	1988	1989
18.4	14.3	19.2	19.9	18.0	18.4
18.0	14.2	17.8	17.3	19.0	18.0
19.0	14.4	17.8	20.0	15.9	19.0
15.9	11.7	12.6	16.6	17.7	15.9
17.7	12.8	13.3	18.2	15.4	17.7
15.4	11.2	9.7	14.0	14.7	15.4
14.7	11.0	14.7	17.6		14.7

יש לציין כי עלייה נומינלית אינה מצביעה בהכרח גם על תוספת ריאלי, ובשלוש השנים האחרונות אף ניכרת ירידה בערכו הריאלי של תקציב הביטחון.

בהתבסס על נתונים אלה, מתבקשות מספר מסקנות:

1. לאחר תקופה ארוכה מאוד של גידול הדרגתי ורצוף בצריכה הביטחונית, הגיעה המדינה בראשית שנות השמונים לקצה גבול המשאבים העצמיים שביכולתה להקצות לביטחון. על פי התחזיות לא ניתן יהיה להגדיל את נתח הביטחון ממקורותיה של המדינה, וייתכן שאף יהיה צורך להקטין. בכל מקרה, מן הראוי להיערך לאפשרות שבגלל קשיי משק רציניים לא יהיה מנוס מלהוסיף ולהקטין את ההשקעות בביטחון.¹²

2. עלותו של מודל הביטחון הנוכחי (המבוסס על הדוקטרינה הצבאית הנוכחית) הולכת ומאמירה בכל שנה. על מנת לקיים את הכוח הצבאי הדרוש ליישום הדוקטרינה, חייבת המדינה להשקיע סכום הולך וגדל. כלומר, קיומו של מודל הביטחון הנוכחי מותנה בעליה בתקציב הביטחון, גם אם לשנה או שנתיים ניתן לקצוץ מבלי להרוס את בסיס הכוח שעליו נסמכת הדוקטרינה. הגידול בעלות המודל הנוכחי נובע בעיקר מתהליך ההתייקרות של מערכות הנשק¹³ ומההצטיידות הצבאית המסיווית של מדינות העימות. יש לציין כי גם בצה"ל רווחת הדעה כי אין מנוס מלשוב ולהעלות את חלקו של תקציב הביטחון בתמ"ג לפחות לרמה של 12%-11.5%, שאם לא כן לא יהיו בידי הצבא תשובות סבירות לאיומים.¹⁴

3. מכיוון שתקציב הביטחון נשמר ברמתו הריאלית מאז 1974, ואף ירד במידה מסוימת בשלוש השנים האחרונות, ובמקביל צמח מלאי ההון הביטחוני, הרי התוצאה היא שחלק גדל והולך מהתקציב משמש לתחזוקה ולשמירת מלאי ההון הצבאי הקיים. קיימת הערכה לפיה 70%-75% מתקציב

א' - נתוני הצריכה הביטחונית אינם כוללים חיילים בשירות סדיר.
 ב' - התוצר הגולמי ועוד העברות חד צדדיות לפי שער חליפין אפקטיבי.
 ג' - הצריכה המקומית ברוטו, בניכוי רכיב המכירות המקומי.
 ד' - פירעון הלוואות כולל החזרי קרן וריבית על חשבון מלוות הביטחון של ממשלת ארה"ב.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הסבר לטבלה: בשל העובדה שהמושג נטל הביטחון הוא רב-ממדי, ולמעשה אין אינדיקטור כמותי יחיד שימצא את עומס הביטחון על המשק, נהוג להשתמש בשורה של אינדיקטורים. כל אחד מאלה מאיר אספקט אחר של נטל הביטחון. כך ניתן להעריך את התפתחות הנטל על סמך המגמה הכללית של התפתחותם.

האינדיקטור הראשון בטבלה מודד את הצריכה הביטחונית כאחוז מסך ההכנסה הגולמית של המשק מכלל המקורות החופשיים (תל"ג ועוד העברות חד-צדדיות מחל"ל), ומבטא את אותו חלק מהמקורות שלא נוצר באמצעות גידול החוב החיצוני והוקדש למטרות ביטחונית. לפי אינדיקטור זה הוכבד נטל הביטחון בגלל צמצום חריף של מענקי ממשלת ארה"ב. כאשר מנכים מהצריכה הביטחונית הכוללת את המענקים לסוגיהם, ניתן לדעת איזה חלק מההוצאה הביטחונית מוטל ישירות על תושבי המדינה. האינדיקטור השני בוחן שאלה זו ומצביע על הכבדת נטל הביטחון ב-1987.

האינדיקטור השלישי, המשקף את לחץ הביקוש הביטחוני המקומי הישיר על התוצר, מצביע על הקלה בנטל, אשר נמשכת מאז תחילת שנות השמונים.

האינדיקטור הרביעי בטבלה נועד לבדוק את נטל הביטחון, כאשר מוציאים מהתמונה את הסיוע מממשלת ארה"ב ואת היבוא הביטחוני, הכבול אליו. לשם כך מסכמים את הצריכה הביטחונית המקומית, את הקניות בחל"ל שלא במסגרת המענק הביטחוני (מטבע חוץ חופשי) ואת שירותי החוב debt services תשלומים בגין החוב שנוצר כתוצאה מן הלוואות למימון ההוצאות הביטחונית בעבר (כולל שירותי החוב על הלוואות מממשלת ארה"ב).

בהתייחס לחלקו של תקציב הביטחון בתקציב המדינה, נמצא את הנתונים הבאים: [יש לציין כי מדובר בתקציב המדינה ללא פרעון חובות].

פנימיים בארה"ב יש בהם כדי להצביע על כך שתיתכן אף אפשרות לקיצוץ ברמת הסיוע בעתיד.²⁰ 9. אין כל סיכוי להבראתו של המשק הישראלי ללא קיצוצים בתקציב הביטחון, לפחות לתקופת בניינים.²¹

ממכלול מסקנות אלה נראה כי עלות מודל הביטחון הנוכחי אינה מאפשרת להתמיד בו לאורך זמן, אם הכוונה היא למנוע פגיעה אנושה במשק הישראלי. הפעולה הבלתי נמנעת היא, לפיכך, שינוי בדוקטרינה הצבאית – ואימוץ דוקטרינה אחרת, אשר תאפשר הקטנה של נטל ההוצאות הביטחוניות לטווח הארוך.

ב. יחסי השחיקה הצפויים בשדה הקרב העתידי

הדוקטרינה הצבאית הישראלית היא התקפית ברמה האופרטיבית שלה. עקרונותיה הבסיסיים גורסים את העתקת המלחמה לשטחו של האויב במהירות האפשרית, ובמידת האפשר גם ביצוע מתקפה מקדימה.²² הצלחת המהלכים הצבאיים המתחייבים מהדוקטרינה הזאת תלויה בהבקעה של מערכי האויב, כיבוש שטחים והכרעת צבאו.

אולם ספק אם בתנאי שדה הקרב העתידי ניתן יהיה להגיע להבקעה ולהכרעה מבלי לשלם על כך מחיר גבוה מאוד בחיי אדם ובאובדן ציוד. בהתחשב ברגישות הרבה לנושא חיי אדם בישראל, דומה שמחיר הניצחון של המהלך ההתקפי על פי קווי המיתאר של הדוקטרינה הקיימת, עלול להיות בלתי נסבל. מחיר זה יפגע ברקמה החברתית הישראלית וביכולת העמידה של המדינה לטווח ארוך.²³

בשל ההתעצמות המרשימה של צבאות מדינות העימות, צפוי שדה הקרב העתידי להיות רווי באמצעי לחימה, שחלקם הגדול באיכות מעולה ובעלי ביצועים מעולים. לפיכך, נראה כי לא ניתן לשפר, תוך יישום תורת הלחימה הנוכחית, את יחסי השחיקה לרמה נסבלת, במצב של נחיתות מספרית גדולה מראש.²⁴

בחינת המערך הצבאי הסורי בחזית רמת הגולן מלמדת כי ההבקעה בחזית זו עלולה לגבות מצה"ל מחיר גבוה מאוד בחיילים וציוד. המערך הסורי מבוסס על שפעת מכשולים וביצורים צפופים ורב שכבתיים. במרחב המשתרע מקו החזית ברמת הגולן ועד דמשק, מחזיק הצבא הסורי לא פחות מ-7 דיוויזיות וביכולתו להניע לקרבות, בגל הראשון והשני, כ-2,500 טנקים. בנוסף על כך, רווי המרחב שבו יתנהלו הקרבות בשפעת נשק נ"ט והוא מוגן על ידי מערך נשק נ"מ צפוף. אין ספק כי הבקעת מערך כה מבוצר ורווי בכוחות ובאמצעי לחימה, תחייב את צה"ל למהלך צבאי מתמשך, שעלול לגבות מחיר גבוה מהצבא התוקף.

ג. מיצוי הפוטנציאל של מערכות הנשק הנוכחיות

כלי הנשק היבשתיים העיקריים ימצו את עצמם בתוך כעשור. על אף העובדה שהטנקים של היום מצוידים באמצעים חדישים לבקרת אש, אמצעי ראייה מתוחכמים, מחשבי ירי, קנים חדשים ומשופרים וכיוצא באלה, הרי שהדבר לא ימנע את מיצוי הפוטנציאל הגלום בטנק. אי אפשר לשנות בהרבה את הביצועים של כלי הנשק הקניינים, כפי שהם היום. כלי נשק אלה, הקרובים למיצויים המלא, נרכשים היום במחירים

הביטחון מופנים לאחזקת הסד"כ ורק 25%-30% מופנים להשקעה בתשתית ולרכישת טכנולוגיות בחו"ל.¹⁵ יש לציין כי כבר היום עושה מערכת הביטחון שימוש בכ-47% מתקציבה השקלי על מנת לשלם את משכורות חיילי צה"ל ועובדי מערכת הביטחון. פירוש הדבר הוא כי אפשר להקצות משאבים מצומצמים יחסית לפיתוח ולהצטיידות במערכות נשק חדשות המיועדות להפעלה בשדה הקרב העתידי ואינן משתייכות לסוגי האמל"ח הנמצאים בסד"כ הקיים. כלומר, נשחק והולך המרכיב הגמיש בתקציב הביטחון. מצב זה עלול להביא את המערכת הצבאית לסטגנציה ולפגיעה באפקטיביות של הכוח הלוחם.

4. העלייה הרצופה במחירי מערכות הנשק גורמת לכך שצה"ל יוכל לרכוש בעתיד פחות ופחות מערכות.¹⁶ פירוש הדבר הוא, שגם אם ההשקעות בביטחון יגדלו מדי שנה (וכאמור, התחזית שחייבים לקחת בחשבון הינה הפוכה), הרי שצה"ל יוכל להפיק מהן פחות ופחות ביטחון, כל עוד יפעל במסגרת מודל הביטחון הקיים.

5. הקיצוץ ברמה הריאלית בתקציבי הביטחון בשלוש השנים האחרונות חייב את צה"ל לצמצם את הסד"כ הלוחם ואת רמת המלאים. הצמצום פוגם, כמובן, ביכולת של צה"ל לממש את הדוקטרינה הצבאית שלו. זאת, בהנחה כי הסד"כ שנבנה לפני הקיצוץ אכן אמור היה להביא למיצוי אופטימלי של הדוקטרינה, וכמות מערכות הנשק בהן הוא מצויד במרכיביו השונים אינה עולה בצורה מוגזמת על המסה הקריטית הנחוצה לתת מענה על האיזונים הצפויים.¹⁷

6. המשך תהליך מירוף החימוש באזור בקצב של השנים 1973-1984 (ומההתפתחויות בתחום זה בשנה האחרונה ניתן לצפות כי הוא אף יגבר), יחייב להקצות לא פחות מ-15% מהת"ג על מנת להמשיך ולשמור על קצב גידול מלאי ההון הביטחוני, ואחוז זה אף ילך ויגדל אם ימשך הקיפאון בצמיחת הת"ג.¹⁸ כלומר, ייתכנו שתי אפשרויות: הצלחה של הלחץ מצד מערכת הביטחון להביא להגדלת תקציב הביטחון, או, אם לאו, פגיעה מתמשכת במלאי ההון הביטחוני, ובמשתמע מכך, גם פגיעה ברמת הביטחון שצה"ל יוכל להבטיח.

7. במדינות העימות חל תהליך רצוף של עלייה בת"ג, ובעקבותיו גם עלייה במלאי ההון הביטחוני שלהן.¹⁹ עד 1973 היה קצב צמיחת התוצר הישראלי גבוה מזה של מדינות העימות. כך התאפשר, ככל הנראה, תהליך סגירת הפער במלאי ההון הצבאי ותקציב הביטחון בין ישראל לאויבותיה. היפוך המגמה בעשור האחרון יוצר מצב שבו האצה מסיווית של מירוף החימוש במדינות העימות, עלולה להעמיד את ישראל ללא יכולת תגובה הולמת.

8. נראה כי ישראל הגיעה לתקרת הסיוע הצבאי שתוכל לקבל מארה"ב. מגמות ותהליכים פוליטיים

טנק T-72

לחלוטין המגבלות למכירת אמל"ח למדינות העימות. אם במלחמת יום הכיפורים נלחם צה"ל נגד צבאות המצוידים בכלי נשק מזרחיים, הרי שבמלחמה הבאה ייתכן ויאלץ להילחם גם נגד כלי נשק מערביים מתקדמים. היתרון הטכנולוגי ממנו נהנה הנשק המערבי על פני המזרחי, במיוחד בתחום האווירי, הקנה לצה"ל לא פעם נקודות זכות במישור הצבאי עוד בטרם פרצו הקרבות.

רכישות מסיוויות של נשק מערבי על ידי מדינות העימות מבטלות במידה מסוימת את היתרונות שצה"ל נהנה מהם בתחום הציווד. לכך יש להוסיף את העובדה שכלי הנשק המגיעים לצבאות הערביים מצוידים, במרבית המקרים, גם במערכות לחימה מהשורה הראשונה. כך, בתחום טילי אוויר-אוויר, טילי אוויר-קרקע, מכ"ם, מערכות ל"א וכדומה. הפער הטכנולוגי שהצליח צה"ל ליצור, באמצעות רכש נשק מערבי ובאמצעות פיתוחי מערכות ייחודיים, מתבטל במידה מסוימת לנוכח ההזרמה המסיווית של נשק דומה למדינות העימות.

רוב מערכות הנשק המערבי המצוי בידי מדינות ערב עדיין לא הגיע לעימות עם צה"ל, אך עלול לבוא לידי ביטוי במלחמות הבאות. טנקי ליאופרד 2, טנקי אם-1, מטוסי טוראנדו, מיראז' 2000, אף-15, אף-16, טילי מאבריק IIR, וטילי נ"מ סטינגר וסאהין²⁷. במקרים מסוימים מצטיידים הערבים בציווד מתקדם מזה המצוי בידי צה"ל. כך הוא המקרה של רכש חמשת מטוסי האיוואקס, להתראה מוקדמת, בידי ערב הסעודית. מטוסים אלה עולים בביצועיהם על מטוסי ההתראה המוקדמת המצויים בידי ישראל (מדגם הוקאיי).

גם המדינות שהצטיידותן הצבאית מבוססת על נשק סובייטי, נהנות מאמל"ח שרמתו הטכנולוגית וביצועיו שופרו במידה רבה. כך למשל קלטה סוריה את מטוסי הקרב מדגם מיג-29. מומחי תעופה מערביים מעריכים את ביצועיו של המטוס הזה כדומים מאוד לאלה של מטוסי הקו הראשון שמייצרת ארה"ב. למיג-29 מכ"ם בעל יכולת "ראייה למטה", המקנה לו יכולת מבצעית שלא היתה בידי מטוסים סובייטיים מדורות קודמים. גם הטנקים הסובייטיים המתקדמים נחשבים על ידי מומחי שריון לדומים בביצועיהם ובכושרם המבצעי למשוכללים שבטנקים שמייצרת תעשיית הנשק המערבית. אחד ההיבטים החמורים, מנקודת המבט הישראלית, הוא הצטיידות מדינות העימות בטילי קרקע-קרקע לטווחים בינוניים. הסעודים רכשו טילים מתוצרת סין, מדגם CSS-2, שטווחם כ-3,000 ק"מ, ואילו בידי הסורים טילי קרקע-קרקע מדגם אס.אס-21, ועל פי מקורות מודיעין מערביים הם עושים מאמצים לרכוש גם טילים סיניים.

עיראק הגדילה את טווח טילי הסקאד 2 שברשותה, ונראה כי הוא עומד עתה על כ-900 ק"מ. במקביל מנסים מדענים עיראקיים ומצריים לפתח טיל בליסטי בשיתוף מדענים אירופיים וארגנטינים, במסגרת פרויקט הטיל מדגם "קונדור".

סגירת הפער הטכנולוגי, שחלק נכבד מהישגי צה"ל בעבר יש לייחס לעובדת קיומו, משפיעה על מאזן הכוחות בין ישראל למדינות העימות. גם השיפורים המתקדמים והחדשניים ביותר שיבצע צה"ל בכלי הנשק שברשותו לא מערכות 319

הדומים למחירי המטוסים בתקופת מלחמת ששת הימים. בתחום הנשק האווירי הצליח אמנם צה"ל להכניע, במלחמת לבנון, את מערך נשק הנ"מ הכבד, ולהחזיר למטוסיו את חופש הטיסה. אולם, היכולת להחזיר את חופש הטיסה אין פירושה גם חזרת יכולת ההכרעה. נשק הנ"מ הקל והזעיר, שהולך ונפוץ בשדה הקרב, ישלול את חופש הטיסה בגובה נמוך – באותו גובה בו יכול הטייס לתקוף בחימוש פשוט, על סמך המודיעין המבוסס על ראיית עיניים. הפתרון הוא להשתמש בחימוש מדור טכנולוגי יותר מתקדם, המסוגל לפגוע במטרות גם אם הוא משוגר מגובה רב וממרחק רב מהמטרה²⁵.

בעיה עיקרית של כלי הנשק היא חוסר הדיוק ואי התכליתיות. כמות התחמושת הנוק'ית במלחמה היא אדירה ביחס לכמות המטרות הנפגעות על ידה.

עובדות אלה מבהירות כי על מנת להגיע לתוצאות משמעותיות בהשמדת כוחו הצבאי של האויב, על צה"ל להגדיל כל הזמן את סד"כ כלי הנשק שלו. בנוסף על כך, בשל הצורך במספר הולך וגדל של פגזים על מנת להשמיד מטרות אויב, חייב צה"ל להחזיק מלאי ברמה גבוהה מאוד. כדי לספק לשריון ולארטילריה את הפגזים הדרושים למספר ימי הלחימה המתוכננים, יש להחזיק במלאי מספר עצום של פגזים. מעבר לבעיות הלוגיסטיות שיוצר הצורך להעביר לחזית את כמות הפגזים הגדולה הזו במהלך הקרבות, קיים גם ההיבט הכלכלי.

על מחירן המאמיר של מערכות הנשק דובר כבר, והיות שצה"ל חייב לענות על צורך ההשמדה באמצעות תוספת מתמדת של אמל"ח, הרי שהתוצאה היא השקעה כספית גדלה והולכת. לכך יש להוסיף, כמוכּוּן, את מחירי המלאים וחיידושם השוטף²⁶.

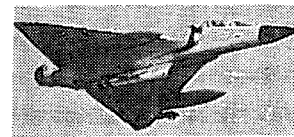
בסיכומו של דבר מתברר כי לעתים קרובות כמות התחמושת הנורית כדי להשיג מטרה מסוימת הנה יקרה מהמטרה שאותה היא משיגה. מחישובים המתייחסים למלחמת שלום הגליל עולה כי מחיר השמדת מטרה מהקרקע מגיע לכמיליון דולר, ואילו השמדתה מהאוויר מקפיצה את המחיר לכשלושה מיליון דולר.

במקביל למיצוין הקרוב של מערכות הנשק, הגיעה ישראל למיצוי מלא של משאבי כוח האדם שלה. לא ניתן להגדיל יותר את צה"ל, ולמעשה מוצא פוטנציאל כוח האדם בתחום הגיוס לצבא הסדיר.

ד. סגירת הפער הטכנולוגי בין ישראל לשכנותיה

שני העשורים האחרונים הצטיינו במירוץ חימוש מזרח-תיכוני, כמותי ואיכותי, שהעביר את העימותים מהתמודדות בנשק "יד שנייה" מעודפי המעצמות, אל הופעת בכורה של מערכות וחימוש מהשורה הראשונה, חלקם תוצאה של פיתוח ייחודי עבור מדינות האזור. מירוץ החימוש גם שינה את אופיו החל מאמצע העשור הקודם. מדינות ערביות, שקודם לכן הצטיידותן הצבאית היתה על טהרת הנשק הסובייטי, החלו לרכוש נשק מערבי.

מצרים, ערב הסעודית, עיראק, לוב וירדן רוכשות נשק מערבי מתקדם. למעשה, במדינות המערב הוסרו כמעט

מלמעלה למטה:
טנק אמריקני M-1
מטוס טורנדו
מיראז' 2000

יועילו לפתיחת פער טכנולוגי במידה הדרושה על מנת להפוך את יחסי הכוחות.
לכך יש להוסיף את הנכונות של מדינות העימות לבצע שינויים במבנה הכוח הצבאי שלהן על מנת שיספק פתרונות צבאיים טובים יותר לדוקטרינה הצה"לית.

ה. מגבלות שמקורן בתנאי שדה הקרב העתידי

הדוקטרינה הצבאית הישראלית מבוססת במידה רבה על העדפת התימרון על פני האש. הטווחים הקצרים של כלי הנשק המסוגלים להשמיד מטרות מחייבים לתמרון על מנת להגיע לטווח האפקטיווי של הנשק.²⁸

הצלחת מהלכי ההבקעה תלויה במידה רבה ביכולת התימרון של כוחות השריון והח"ר הממוכן. היכולת לנהל קרב נייד הומחשה במלחמת ששת הימים כמרכיב העיקרי של היתרון ביחסי הכוחות בין צה"ל לצבאות ערב. כתוצאה מכך הפך מימד הניידות לחלק מרכזי בתורת הלחימה של צה"ל.

אולם מאז מלחמת ששת הימים שוקדים צבאות ערב על פיתוח מרכיבים שינטרלו במידה רבה ככל האפשר את יכולת הניידות של צה"ל. האחד הוא בניית מערכי הגנה המבוססים על מכשול, המחייב להבקיעו לפני שניתן להביא לידי ביטוי את המהלכים הניידים של הקרב. האחר הוא גידול עקבי בכוח. ככל שהכוחות הלכו וגדלו, כך הצטמצמו מרחבי התימרון. ככל שגדול הכוח העומד מול צה"ל עליו להשקיע משאבים רבים יותר לביצוע ההבקעה, ובמקרים אחדים הוא עלול להגיע למצב שבו – לאחר השלמת ההבקעה – לא יותר לו די כוח לביצוע המהלכים הניידים האמורים לבוא בעקבותיה. במצבים דומים נתקל צה"ל במלחמת יום הכיפורים.²⁹

האמצעים שהסורים נקטו בחזית רמת הגולן על מנת לנטרל את כושר הניידות של צה"ל, ושפעת כלי הנשק במרחב שעד דמשק, שוללים במידה רבה את האפשרות להגיע למרחבי התימרון, גם לאחר ביצוע מוצלח של מהלך ההבקעה.³⁰

התנאים המאפשרים לבצע את השינוי הדוקטרינרי

זמינותן של טכנולוגיות

מקורה של ההתפתחות הטכנולוגית שהביאה למהפכה בתחומי המיקרואלקטרוניקה, המחשבים והחישנים הוא בתוכנית החלל האמריקנית, ובעיקר מבצע אפולו. ההתקדמות המהירה של ההתפתחות הטכנולוגית הזאת החלה בראשית שנות ה-60 וצברה תאוצה לקראת סוף אותו עשור. פיתוח היכולת למזער מעגלים אלקטרוניים מורכבים הוביל למהפכה שאיפשרה את בניית מערכות החימוש המונחה המדויק.³¹

יישומיה הראשונים של מהפכת הנשק המדויק החלו לבוא לידי ביטוי במרחבי האוויר והים. טווח העסקת המטרה גדל באופן ניכר וניתן היה לפגוע בה גם ממרחק של עשרות ק"מ. חילות הים והאוויר החלו להשתמש בנשק "מנגד"

²⁸ (Stand Off).

עם הופעת אמצעי האיכון המדויקים הלכה ופחתה הזיקה השלילית שרווחה בעבר בין דיוק לטווח.³²

השלב הבא היה הופעת מערכות נשק מונחה מדויק גם בזירת היבשה. ההתחלה היתה ביצירת מערך טקטי של מערכות נ"מ, ששילבו חימוש קני וטילי. יותר מאוחר פותחו טילי נ"ט מונחים. הדור הראשון של טילים אלה כלל את ה-Entac הצרפתי, ה-Cobra הגרמני, ה-Vigilant הבריטי, וה-Snapper והסאגר הסובייטים.

חסרונם של טילים אלה היה בצורך לשגר אותם בכינון ישיר כאשר ההנחיה היא אלקטרואופטית באמצעות תיל. על מנת להתגבר על מכשלה זו, החלו לפתח חימוש בעל יכולת פגיעה נקודתית, כמעט ללא הגבלה של טווח.

כך פותח הפגז הארטילרי "החכם", ה-Copperhead מונחה הלייזר. חסרונותיו של פגז זה (ירידה משמעותית ביעילות בתנאי גשם, מיסוך וערפל ורגישות לאמצעי נגד אלקטרוניים) הביאו לאימוץ טכנולוגיות חדישות בתחום האינפרא-אדום, ופיתוח הנחיית החימוש באמצעות גל מילימטרי. הראשון בסדרת הפיתוחים החדשה היה דגם הניסוי של הפגז הארטילרי בקוטר 203 מ"מ, המכונה Sadarm.

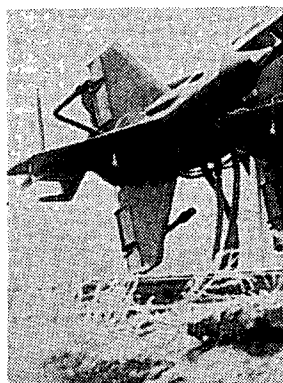
השימוש בטכנולוגיות החדישות הוביל ליצירת האפשרות לנתק במידה רבה את כיבוש השטח מהשמדת הכוח. תכונה זו של מערכות הנשק המונחה מדויק היא האמורה להביא את המפנה בגיבוש הדוקטרינה הצבאית הישראלית. ברגע שהמגן מסוגל לפגוע בדיוק במטרה, ממרחק שבו האיום עדיין לא בא לידי ביטוי, הוא יכול לנטרל את האופנסיווה של האויב, או לפחות להקהות את עוקצה עוד בטרם הגיעו כוחותיו לקו המגע.

כמובן שלתכונה זו של מערכות הנשק המדויקות יש משמעות מיוחדת בשדה קרב הרווי כוחות ומכשולים, בדומה לשדה הקרב הצפוי לצה"ל לפחות בחזית הסורית. יישום של טכנולוגיות בהיבטים שנסקרו כאן יאפשרו שימושים צבאיים בתחומים הבאים:

- ★ עיקוב, איסוף מודיעין ורכישת מטרות בכל מזג אוויר ובלילה. כך יהיה בידי המפקדים, ברמה הטקטית והאסטרטגית, מידע על שדה הקרב בזמן אמיתי ובאיכות ובכמות שכמותן לא ידעו מפקדים עד כה.
- ★ צי יעיל יותר, המאפשר לשלוט טוב יותר בכוחות העומדים לרשות המפקדים.
- ★ פיתוח מזל"טים וכלים אוטונומיים אחרים המחליפים את הכלים המאושיים בחלק מתפקידיהם.
- ★ שיפורים בתחום הלייזר לסימון מטרות, חישנים לאמצעי נגד, ראשי חץ קונוונציונליים (במיוחד נגד שריון) ושיפורים מתונים בתחומי האווירונאוטיקה וההנעה.³⁴

רוב הטכנולוגיות בעלות הפוטנציאל לשימושים אלה הן זמינות כבר היום, ואין כל מניעה גם לאנשי מקצוע ישראליים לרכוש אותן.

חשיבות זמינותה של הטכנולוגיה, וניצולה על ידי אחד הצדדים בעימות, הומחשה לא פעם בתולדות פיתוח אמצעי הלחימה. עליונות טכנולוגית ב"חלון זמן" מסוים היקנתה עליונות כוללת אדירה.³⁵

מלמעלה למטה:
טיל נ"ט "קובר"ה
טיל נ"ט "סנייפר"

קיומה של תעשייה ביטחונית ישראלית המסוגלת לפתח וליצור אמצעי לחימה

חלק נכבד מאמצעי הלחימה המפותחים בתעשיות הביטחונית הישראליות מסווג עדיין. עם זאת, גם מהפרסומים הגלויים ניתן להסיק כי מפעלים רבים עוסקים ביישומים צבאיים של "הטכנולוגיות המתעצמות", ואף פונים לכיווני פיתוח חדשים וייחודיים.

כך, למשל, קיבל פומבי הטיל אוויר-קרקע "פופאיי" של רפאל. זהו טיל מונחה-מדויק, העולה בביצועיו אף על הטיל המקביל שפותח בארה"ב (AGM-130). כמו כן היו פרסומים על פיתוחים חדשים בתחום המטוסים הלא-מאוישים המתבצעים בתעשייה האווירית.³⁶

שיגורו של הלווין "אופק" לחלל מעיד גם הוא על יישום טכנולוגיות מתקדמות בתחומי מערכות ניווט מדויק לטילים ובטכנולוגיות חלל.³⁷

יש לציין בהקשר זה כי רכש טכנולוגיות בח"ל פירושו קניית איזון בלבד. בשל העובדה שכמעט כל הטכנולוגיות המתקדמות הנמסרות לישראל מגיעות במקביל, או תוך תקופה לא ארוכה, גם למדינות ערב (אם באמצעות העברת מערכות הלחימה עצמן ואם על ידי העברת ידע), הרי שלא ניתן לקנות הכרעה טכנולוגית. את זאת חייבים לייצר בתעשייה הישראלית.³⁸ יתרונה של התעשייה הישראלית בתחום זה הוא הקשר הבלתי-אמצעי עם צה"ל ועם הדרישות המבצעיות של שדה הקרב. גורם זה מביא ל"תפירה" הנכונה והטובה של הטכנולוגיות עם הביצועים בשדה הקרב. בניגוד לפיתוחי אמ"ח המתבצעים ברוב מפעלי התעשייה הביטחונית במערב, נעשה בישראל פיתוח משולב של המערכות יחד עם המערך הצבאי שבו ישתלבו.³⁹

המצב הגיאואסטרטגי

המעבר מדוקטרינה קיימת לחדשה טומן בחובו סיכונים לא מעטים. החשש הוא לפריצתה של מלחמה בתקופת המעבר, בעת שהצבא מצוי בעיצומם של תהליך הטמעתה של תורת הלחימה החדשה ותהליך ההצטיידות באמצעי הלחימה החדשים המותאמים לדוקטרינה שנבחרה. אין ספק כי זו תקופה קריטית, וצבאות לא מעטים שילמו מחיר כבד כאשר נאלצו להילחם ב"תקופת מעבר".⁴⁰

מבלי להרחיב בשלב זה את הניתוח בדבר עומק השינוי הנדרש בדוקטרינה הצה"לית, וכן בדבר הסיכון בהחלשתו של הצבא בתקופת המעבר, יש להדגיש כי המצב הגיאואסטרטגי המסתמן במזרח-התיכון מעיד על אפשרות נוחה יחסית לנטילת סיכונים על ידי ישראל בטווח של השנים הקרובות.

על אף סיום מלחמת עיראק-אירן צפויה תקופה לא קצרה של מאמצי התאוששות עיראקיים מנזקי המלחמה. קיימת סבירות גבוהה לכך שבתקופה זו תהיה השתתפותה של עיראק במלחמה שתפרוץ בחזית הישראלית (אם אכן יטיול חלק פעיל בקרבות) ברמה נמוכה למדי. ההצטיידות העיראקית בטילים בליסטיים וביכולת לשגר נשק כימי למטרות בשטח ישראל, אינן סותרות טענה זו, משום שעיקר השינוי הוא בתחום ההרתעתי ולא בתחום יחסי הכוחות הקונוונציונליים. מאז 1979, בעקבות חתימת חוזה השלום, יצאה מצרים

באופן רשמי ממעגל המלחמה. אין פירושו של דבר כי צה"ל אינו חייב בתשובה צבאית נאותה למקרה שמצרים תצטרף למלחמה אם זו תפרוץ, אך גם במקרה כזה יגרמו ההסדרים הכלולים בהסכם השלום לכך שההצטרפות המצרית לא תביא למתקפה מפתיעה בחזית.

מערכת היחסים הבלתי פורמלית עם ירדן מוציאה אותה, לעת עתה, ממעגל הלחימה הפעילה.⁴¹ כך נותרת סוריה כאיום הצבאי הממשי הצפוי בשנים הקרובות. אולם, בידודה של סוריה בעולם הערבי, מצבה הכלכלי הקשה, ששיפורו המהותי אינו נראה בקרוב והכרה בצורך הסורי לקבל הסכמה מראש של ברה"מ למהלך צבאי כולל נגד ישראל, מקטינים במידה ניכרת את הסיכוי ליוזמה מלחמתית סורית בהיקף נרחב.

קיימות שלוש ציפיות ממודל ביטחון:

- א. השגת הכרעה, בזמן קצר ובמינימום אבדות. להשגת ההכרעה צריכה להיות השפעה ארוכת טווח הבאה לידי ביטוי ב –
- ★ נזק ישיר לכוח הצבאי של האויב.
- ★ נזק לפוטנציאל התחדשותו של כוח זה.
- ★ נזק ליצירת הזדמנויות פוליטיות לאויב.
- ב. השגת הרתעה, שפירושה הקטנת הסיכוי למלחמה.
- ג. הקטנת נטל הביטחון.

מהניתוח בחלקו הראשון של המאמר עולה כי הגשמת ציפיות אלו אפשרית רק במצב של חוסר איזון בשדה הקרב. היות שצה"ל אינו יכול ליצור את חוסר האיזון בשדה קרב, המנוהל על פי קווי המיתאר של הדוקטרינה הקיימת באמצעות שינוי היחס הכמותי בינו לבין צבאות ערב, הרי שזה יכול להיווצר רק כתוצאה מהפתעה. פירושה של הפתעה הוא יצירת תנאים עדיפים באופן המשפיע על כושר ההכרעה מבלי שהיריב מסוגל לשנותם בזמן הרלוונטי לאירוע.⁴² כמובן שהפתעות הקשורות בתימרוני לחימה, ככל שיהיו מעניינות, אינן יכולות לשמש בסיס ליצירתה של ה"אסימטריה ההפוכה", ויש להתמקד בהפתעות מהותיות, הרגישות פחות לתימרוני פתיחה. היכולת להגיע להפתעות מהותיות קשורה בהצטיידות במערכות לחימה חדשניות, בארגון הכוח ובתור"ל תואם.

התפתחות אבולוציונית של מערכות הלחימה הקיימות, ושל המערך הצבאי הנוכחי, אינה מאפשרת את המפנה הדרוש על מנת להשיג את ההפתעות המהותיות. השינוי שעל צה"ל לבצע כדי להשיג יתרון צבאי מכריע, שיבוא לידי ביטוי בהפתעות בשדה הקרב, חייב להיות מבוסס על פערים בדורות טכנולוגיים – בין האמצעים שבהם ישתמש צה"ל לאלה שבהם ישתמשו אויביו.⁴³

אמצעי הלחימה החדשים חייבים לענות על צורך מבצעי, שתנאי שדה הקרב העתידי הם המגדירים אותו. הגדרת הצורך בצורתה הפשוטה ביותר קובעת כי צה"ל צריך להיות בעל יכולת לשבש באופן משמעותי ביותר את האופנסיווה של האויב בשלביה הראשונים, כך שהאפקטיוויות שלה, כפי שתבוא לידי ביטוי בקו המגע עם צה"ל, תהיה נמוכה ככל האפשר. שיבוש האופנסיווה של האויב נועד לערער את

ביטחוננו ביכולת המבצעית שלו להמשיך במיתקפה שתיכנן. על מנת להשיג יעדים אלה מבלי לשחוק את כוחו שלו, על צה"ל לרכוש יכולת השמדת כוחות של האויב בשטחו.⁴⁵ יחסי הכוחות הנחותים של ישראל הם המחייבים להשיג יחס הריגה-שחיקה גבוה, או אף לנתק את היחס ביניהן.⁴⁶ השגת יכולת כזאת מחייבת לפתח אפשרות להביא חימוש רלוונטי-יעודי אל המטרה, לפגוע בה בדיוק הרב ביותר על מנת להשמידה, מבלי להניע כוחות בשטח האויב. שיגור החימוש שישימך את המטרות בשטחו של האויב חייב להתבצע מחוץ לטווחי הפגיעה של כלי נשקו.

כלי נשק אלה לא יבואו לידי ביטוי מלא בשדה הקרב אם לא ייהנו מתמיכתן של מערכות תומכות, שהעיקרית בהן היא זו המאפשרת להשיג מודיעין מטרות בזמן אמיתי. בנוסף לכך, יש חשיבות רבה למערכות שליטה ובקרה ולאמצעי התיקשורת בין היחידות הנוטלות חלק בקרב.

הצורך להשיג מודיעין מטרות מעלה דרישה לגורם מתווך בין משגר החימוש לבין המטרה. הפתרונות האפשריים לצורך זה הם מגוונים, ואחד מהם, למשל, הוא מל"ט מתקדם בעל חישנים מסוגים שונים ובעל אמצעים אופטיים מתקדמים, אשר ישייט מעל מרחב ההתקדמות של כוחותיו הצבאיים של האויב, ירכוש מטרות ויעביר את נתוניהן למשגר.⁴⁷

כך תוכל כל יחידת השמדה לפעול באוטונומיה בלי להיות תלויה במערכת המרכזית השולטת על כל שדה הקרב.⁴⁸

נראה כי בצמרת צה"ל התגבשה ההכרה הבסיסית בצורך לשנות את מרכיבי בניין הכוח ולהצטייד במערכות לחימה המבוססות על טכנולוגיות מתקדמות. הרמטכ"ל, דן שומרון, בראיון לבמחנה מדגיש כי "לדעתי כיוון ההתקדמות ברור: יש לפתח ולהצטייד במערכות אמל"ח 'חכמות' וחדשניות, אשר באמצעותן נשפר ונשמר את כושר ההכרעה וכתהליך לוואי נביא, בהכרח, עקב מחירן הגבוה של המערכות, להתייעלות ולהקטנת הצבא".⁴⁹

גם סגן הרמטכ"ל, האלוף אהוד ברק, מבהיר בראיון כי "יש לנו הזדמנות לגרום לשינוי ביחסי השחיקה ובתוצאות הלחימה". ברק מדגיש גם את היתרונות שמהם נהנית מערכת הביטחון הישראלית בדרך לפיתוח מערכות הלחימה החדשניות, "אנחנו בנויים יותר טוב מאחרים בתחום זה, כי יש לנו יתרון מבצעי רב, יכולת גבוהה של התעשיות, תשתית מדעית מתקדמת ואפשרות של דרשיח ישיר ותכליתי בין היצרן לצרכן בנושאים אלה. הוא נובע מהעובדה שחלק לא מבוטל ממהנדסי הפיתוח שלנו הם גם מדענים מוכשרים וגם אנשי מילואים המתחככים בעשייה הקרבית".⁵⁰

דומה כי על אף ההכרה בצורך לשנות את מבנה הכוח ולשים דגש על הצטיידות בקנה מידה נרחב במערכות הנשק המתקדמות, אין צה"ל מבצע את המתחייב מכך. כלומר, למרות ההכרה בנחיצות של שינוי בתורת הלחימה, לא בא הדבר לידי ביטוי מלא בתוכנית הרב שנתית של צה"ל.

המעבר לדוקטרינה החדשה מחייב הצטיידות במסה קריטית של מערכות הלחימה המתקדמות. משכו של תהליך זה מוערך בסדר גודל של שמונה עד עשר שנים.⁵¹ בתקופה זו תגיע עלות שינוי מבנה הסד"כ של צה"ל לסכום הנע בין 5 ל-10 מיליארד דולר (בהתאם לכמות מערכות הנשק שעליהן יוחלט). החלטה זו היא פונקציה של החישוב של מקדמי

הביטחון שמעוניינים לקחת בהפעלת כלי הנשק המדויקים). לפיכך, ברור כי תקציב הביטחון הנוכחי, ואלה החזויים בשנים הקרובות, אינם מאפשרים השקעה, בו זמנית, בצבא המקיים שתי דוקטרינות. לא ניתן להמשיך ולהצטייד בטנקים חדשים, לשפר בעלות גבוהה את המערכות הקיימות, לא להקטין את הצבא, ובו בזמן לבנות את צה"ל לכיוון של אימוץ דוקטרינה חדשה, שהכל מסכימים כי היא חיונית. לעומת זאת, המעבר לדוקטרינה החדשה עשוי בסופו להקטין את תקציב הביטחון למחצית גודלו, ולאפשר הקטנה משמעותית של צה"ל.⁵²

התפיסה החדשה חייבת להתבסס על הצטיידות עצמית, פרי מחקר ופיתוח מקורי. לא ניתן לרכוש את המערכות הדרושות בחו"ל, ועל ישראל להקדים את האחרים בפיתוח ובגיבוש התר"ל. רק הקדמת האחרים היא שתביא ליצירת ההפתעות המהותיות בשדה הקרב. ההצטיידות העצמית תגדיל את הנתח של התעשייה הביטחונית הישראלית ברכש של מערכת הביטחון, ותעלה את התפוקה לעובד, הנמצאת היום ברמה נמוכה יחסית, שמונעת במקרים לא מעטים להגיע לרווחיות. נושא השתלבות התעשיות הביטחוניות בהצטיידות העתידית יורחב בהמשך.

הדילמה של ניהול מלחמה בשדה קרב שבו סובל אחד הצדדים מנחיתות כמותית אינהרנטית היא גם נחלתם של קובעי המדיניות האמריקנים, בהתייחס לקרבות העלולים לפרוץ באירופה. ההתייחסות למקרה זה נובעת מקיומם של קווי דימיון מסוימים בינו לבין המקרה הישראלי. לפיכך, ניתן לעשות השלכות מעניינות מהפתרונות המבצעיים ומהתפיסות הצבאיות שהתפתחו בשנים האחרונות בארה"ב ובקרב המיסדים הצבאיים של מדינות נאט"ו אל המקרה הישראלי. עם זאת, חלק נכבד מתנאי היסוד המאפיינים את מצבה של ברית נאט"ו שונים, כמובן, מאלה המאפיינים את ישראל, ובכל מקרה יודגשו הבדלים אלה ומשמעותם.

כוחות ברית נאט"ו נמצאים בנחיתות כמותית ברורה מול כוחות ברית ורשה בתחום הקונוונציונלי. נקודת המוצא, שמתכנני הדוקטרינה הצבאית של נאט"ו נאלצו להשלים עמה, היתה השלמה עם תפיסת עולם המאפיינת את מרבית מדינות אירופה החברות בנאט"ו, לפיה משלימים עם הנחיתות הכמותית, למרות שלרובן יש פוטנציאל למיצוי נרחב הרבה יותר של כוח אדם והקצאת משאבים לביטחון.⁵³

הדוקטרינה הצבאית של ברית ורשה מבוססת על שלושה מרכיבים, שאומצו גם על ידי צבאות ערב, המצוידים בנשק סובייטי:

1. **הדגש על מסות.** פירוש הדבר הוא ריכוז כוחות גדולים מול עמדות היריב.
2. **התלות של הכוחות הלוחמים במהלכים מבצעיים מתוכננים מראש.** לפיכך הצבאות שאימצו את הדוקטרינה הזו לוקים בתחום גמישות הפעלת הכוח ויוזמת מפקדים בשטח.
3. **שליטה מרכזית בכוחות.** הדבר הופך את מערכות השליטה והבקרה של הכוחות לבעלי חשיבות רבה ביותר במהלך הקרבות. זו הסיבה שהצבאות האלה מקדישים מאמצים רבים להגנת מערכות הקשר, השליטה, הפיקוד, המודיעין והבקרה שלהם.⁵⁴

בהתייחס לתנאים השוררים בזירה האירופית אומץ בארה"ב כבר בשנות השבעים "המודל הטכנולוגי". החלו מאמצי פיתוח של מערכות ומערכים של חימוש מונחה מדויק, מודיעין ושליטה ובקרה של שדה הקרב העתידי, מתוך מגמה לספק תחליף קונוונציונלי להגנת אירופה⁵⁴. יש לציין כי המאמץ לא הבשיל לכדי יכולת צבאית מקפת, אם כי מספר מערכות נמצאות בהצטיידות ואחרות בפיתוח.

בינואר 1987 הכריז שר ההגנה האמריקני, קאספר ויינברגר, על "האסטרטגיה התחרותית" (Competitive strategy)⁵⁵. תכליתה של האסטרטגיה החדשה היה להקביץ את המאמצים הטכנולוגיים ואת בניין הכוח לכדי ניצול מקסימלי של חולשות מבניות בכוח של מדינות ברית ורשה. "על ידי אימוץ האסטרטגיה התחרותית" הבהיר ויינברגר בהודעתו לקונגרס "אנו מאלצים את הסובייטים לתפקד בצורה פחות יעילה. כך תגדל ההרתעה באמצעות הפיכת מרכיבים של הכוח הצבאי הסובייטי, ושל תוכניותיהם המבצעיות, למיושנים".

בתפיסה שביסוד האסטרטגיה התחרותית מושם הדגש על ניצול משותף (רב זרועי) של טכנולוגיות חישה ואיכון, על שיתוף פעולה בין מערכות פיקוד ושליטה ועל כינונה של הדרישה למערכות נשק בעלות טווח רחוק (חימוש מנגד – stand off). בכך נקבע החימוש המדויק כמרכיב יסוד במימושה של הדוקטרינה האמריקאית-אירופית וכמערכת ההופכת לחלק אינטגרלי משדה הקרב המודרני⁵⁶.

יתרונה של ישראל טמון בדיוק באותן נקודות שבהן נתקלת ברית נאט"ו בקשיים. המסד הצבאי הישראלי הוא

הומוגני, ולמעשה כבר אימץ את התפיסה העומדת ביסוד הדוקטרינה המעודכנת. הקשר הבלתי אמצעי בין צה"ל לתעשיות המפתחות ומייצרות את אמצעי הלחימה הדרושים למימוש הדוקטרינה הוא יתרון עצום, המאפשר לקצר את תהליך הפיתוח במידה ניכרת.

לפיכך, הסיכויים של צה"ל לממש את הדוקטרינה החדשה טובים לאין ערוך מאלה של צבאות ברית נאט"ו, או אף מאלה של הצבא האמריקני.

המכשול הניצב בפני צה"ל הינו פסיכולוגי בעיקרו. הפיקוד הבכיר הנוכחי של צה"ל חש מאוים על ידי המציאות החדשה, שבניסיונו הצבאי אינו מסוגל למצוא לה פתרונות הולמים. אמנון יוגב, שהיה שותף בגופי מחקר וייעוץ שפעלו מול הצמרת הצבאית, ואשר ניסה לקדם את אימוץ רעיונות הדוקטרינה החדשה, טוען כי דור המפקדים הנוכחי "משלה את עצמו שעדיין אין זו אלא אוטופיה, וכדי לשמור על מעמדו הוא נאבק על המשך המצב הקיים".

"בעיניהם, התפיסה של מערכת לחימה טכנולוגית חדישה על כל מורכבותה מתמצה בכינוי הגנאי 'מלחמת כפתורים', אשר ככל סיסמה פשטנית הוא אמנם יעיל בפולמוס נצחני, אך אין בכוחו לתרום לדיון רציני לגופו של עניין".

"התוצאה היא" טוען יוגב "אובדן זמן יקר במירוץ החשוב ביותר שעמדנו בפניו אי-פעם, ואולי איבוד הסיכוי לנצח במירוץ זה. שכן, התעשייה הביטחונית מתנוונת וספק אם תהיה מסוגלת להתמודד עם היעדים האמיתיים כאשר בסופו של דבר נגיע להחלטה שאין להמנע ממנה"⁵⁷.

5. אריאל לויטה, הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, מרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, 1988, עמ' 54.
6. אריאל לויטה, שם, עמ' 24-28; ראובן פדהצור, "תמורות המחיכות עידכון", הארץ, 18.5.86.
7. זהו תירגום של המונח הרווח בספרות, המתייחס לטכנולוגיות המתקדמות בתחומים הצבאיים – Emerging Technologies. במקרים רבים מופיע בספרות רק הקיצור – ET. ראה S.N. Canby, *The Operational Limits of Emerging Technology*, International Defence Review, 6/85, pp. 877-880.
8. יישום השינוי בדוקטרינה מלווה בנטילת סיכון מסוים ב"תקופת המעבר". זו התקופה בה הצבא עדיין לא סיים את תהליך הטמעת התורה ואת ההצטיידות, ובמקביל החל להקטין את סדר הכוחות הנוכחי שלו. הסיכון הוא בפריצתה של מלחמה בתקופת מעבר זו בין שתי הדוקטרינות. נושא זה ינותח בהרחבה בהמשך.
9. איתן ברגלס, "במעלה הנטל", צבי עופר ואבי קובר (עורכים) מחיר העוצמה, ת"א, מערכות, 1984, עמ' 59-65. מתחייבת הסתייגות מסוימת מהגדרה זו, משום שאין לראות בכל העובדים המועסקים בייצור במסגרת מערכת הביטחון ומפעליהם המייצרים עבורה משום הפסד מובהק למשק. זאת מכיוון שחלק מהייצור הביטחוני מיוצא ומכנס סכומים נכבדים במטבע חוץ. גם את העסקתם של עובדים במפעלים הביטחוניים ניתן לראות כתרומה לצמיחה הכלכלית.
10. נתמיה חסיד ויאיר לטר, "הבטחון והעוגה הלאומית", צבי עופר ואבי קובר, שם, עמ' 33-45.
11. בנק ישראל, דין וחשבון 1987, עמ' 96.
12. יחזקאל דרור, שם.
13. לפי אריאל הלפרין, שם, קצב ההתייכרות הריאלי של מערכות נשק עיקריות הוא 4%-10% בשנה. הבדיקה של הלפרין התייחסה לשנים 1973-1985. היחס בין מערכות הנשק של

הערות

1. כשימוש כמונח "דוקטרינה" הכוונה היא ל"השקפת העולם הרשמית והמקובלת על דמותה של המלחמה הבאה", ראה, אורי דרומי, "יחסי הגומלין בין דוקטרינה, טכנולוגיה ומערכות נשק", צבי עופר ואבי קובר (עורכים) איכות וכמות, דילמות בבניין הכוח הצבאי, תל-אביב, מערכות, 1985, עמ' 433-446.
2. במינוח אחר ניתן לכנות את הדוקטרינה כ"תורת המלחמה". עיקרה הוא האופן שבו יש להקים ולהפעיל צבא על מנת להשיג את היעדים המוגדרים על ידי מדיניות הביטחון במסגרת האילוצים המדיניים. ניתוח מפורט בנושא ראה Barry Posen *The sources of Military Doctrine* Ithaca, New York, Cornell University Press, 1984.
3. יתרונות איכותיים מתייחסים להיבטיה השונים של הדוקטרינה, ובהם מערכות נשק טובות יותר, תורת לחימה (תו"ל) העונה טוב יותר על צרכי שדה הקרב, רמת אימונים גבוהה יותר, הטמעת התו"ל, ארגון הכוח הלוחם, שימוש בטכנולוגיות חדישות, מערכות לשליטה ובקרה טובות יותר וכדומה. דיון בנושא ראה: צבי לניר, "מרכיב האיכות במירוץ העוצמה הישראלי-ערבי בשנות השמונים", צבי לניר (עורך) ביטחון וכלכלת ישראל בשנות השמונים, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, 1985, עמ' 74-91. על היתרון בכוח העמידה של הלוחם הישראלי בשדה הקרב, לעומת עמיתו מעבר לגבול, ראה Anthony Pascal, Michael Mennedy and Steven Rosen, *Men and The Arms in the Middle East: The Human Factor in Military Modernization*, Rand corporation report, No. 2460-NA, Santa Monica, CA., June 1979.
4. אמנון יוגב, "מודל בטחוני עתידי למדינת ישראל", ההרצאה השנתית לזכרו של שמעון סירקין, מס' 2, 1986, המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל-אביב.
5. יחזקאל דרור, "שיקולים אסטרטגיים-מדיניים לחידוש תורת המלחמה ולבניין הכוח", מערכות, 310, דצמבר 1987, עמ' 12-8.

27. דיון בנושא פער האיכות ופירוט מערכות הנשק בהן מצטיינים צבאות ערב ראה, זאב איתן, "האמנם נשמר פער האיכות בין צה"ל לצבאות ערב?", איכות וכמות, צבי עופר ואבי קובר (עורכים), עמ' 147-161.

28. שמואל גורדון, "עקרונות הלוחמה בנשק מדויק", מערכות, 308, אפריל 1987, עמ' 22-26.

29. אמנון יוגב, שם, עמ' 4.

30. אריאל לויטה, שם, עמ' 101.

31. סקירה על התפתחות החמ"מ, ראה D.W. Hoffmans, Development in Precision guided Munitions, Nato's Sixteen Nations, 2/85, p. 85, J. Antoniotti, Smart Systems— A look at precision guided Munitions Defence, 8/82, p. 418.

32. סקירה על מערכות נשק "מנגד", ראה M. Weiss, The stand off Missile, Nato's Sixteen Nations, 2/85, p. 34.

33. סקירת הרקע ההיסטורי של פיתוח מערכות החמ"מ מבוססת על יוסי הוכבאום, "חימוש מונחה מדויק בצבאות העולם — תפיסות והקשרים תורתיים".

34. George J. Friedman and James G. Roche, Trends in Conventional Weapons Technology כנס נוה אילן.

35. בן ציון נווה, "איכות וכמות — איוון עדין", מחיר העוצמה, עמ' 227-231.

36. ראובן פדהצור, "המאבק על גחלת הלבאי", הארץ, 4.7.88.

37. ראובן פדהצור, "מבט מעבר לאופק", הארץ, 13.10.88.

38. ראיון עם פרופסור אמנון יוגב, 26.12.88.

39. זאב בונן, "על השימוש המושכל בטכנולוגיה", איכות וכמות, עמ' 409-411.

40. אורי דרומי, "יחסי הגומלין בין דוקטרינה, טכנולוגיה ומערכות נשק", איכות וכמות, עמ' 443-446.

41. אריאל לויטה, שם, עמ' 55.

42. יוסף שפירא, טכנולוגיה וביטחון ישראל, רפא"ל, מיזכר פנימי, אפריל 1988.

43. אמנון יוגב, שם.

44. ראיון עם תא"ל (מיל') ד"ר חיים יעבץ, 24.11.88.

45. שמואל גורדון, "עקרונות הלוחמה בנשק מדויק".

46. לאחרונה פירסמה התע"א על פיתוח של מל"ט מהסוג הזה המכונה Impact

47. ראיון עם חיים יעקב 24.11.88.

48. בראיון ראשון כרמטכ"ל לבמחנה, 29.4.87.

49. ראיון לחגי אשד, מוסף "דבר" — 4,000 שנה ועוד 40 יום העצמאות ה-40, 21.4.88.

50. ההערכה היא של האלוף ברק, בראיון הנזכר כאן.

51. ראיון עם אמנון יוגב, 26.12.88.

52. סטיבן לי קאנבי, "הטכנולוגיות החדשות בנאט"ו — האמנם יתרון צבאי של ממש?", מערכות, 302-303, מרס-אפריל 1986, עמ' 10-16. בכך שונה כמובן המצב בישראל, אשר מיצתה את פוטנציאל כוח האדם שלה בניוס לצבא הסדיר ובמידה רבה גם הגיעה לגודלו המקסימלי של צבא המילואים. כאשר להקצאות המשאבים לביטחון מיצתה כבר עתה ישראל, כפי שיובהר בהמשך, את המשאבים הזמינים, במידה המסכנת את התפתחותו של המשק האזרחי.

53. George J. Friedman and James G. Roche, Trends in Conventional Weapons Technology כנס נוה אילן

54. שפירא, שם, עמ' 14.

55. Caspar Weinberger, Annual report to the Congress, FY 1988, January 12, pp. 65-69.

56. יוסי הוכבאום "חימוש מונחה מדויק בצבאות העולם — תפיסות והקשרים תורתיים חדשים", מערכות, 302-303, מרס-אפריל 1986.

57. אמנון יוגב, "ביטחון ישראל בשנות התשעים ואחריהן", אלפיים, קובץ 1, יוני 1989, עמ' 185-166.

הקו הראשון היום, לבין אלו ששימשו את צה"ל לפני 20 שנה הוא 10:1. ראה, ראובן פדהצור, "דרושה היערכות חדשה", הארץ, 9.1.89.

14. הרצאה של סגן הרמטכ"ל, האלוף אהוד ברק, בפני כתבים צבאיים, 13.11.88.

15. הלפרין, שם, מעריך את מלאי ההון הצבאי של ישראל בכ-50 מיליארד דולר.

16. להמחשת טיעון זה ניתן להשתמש בדוגמה של עיסקת מטוסי האף-16 האחרונה. על פי התחשיב המקורי היה חיל האוויר אמור לקבל 75 מטוסים. במקרה זה הוחלט כי ההקצאה לצורך רכש המטוסים תהיה קשיחה, בלי קשר למחירים של המטוסים. בסופו של דבר, בשל העליה במחיר כל מטוס, שחלה במהלך המו"מ על מימוש העיסקה, נאלץ חיל האוויר להסתפק בכ-60 מטוסים בלבד.

17. על הגידול המסיווי בסד"כ של צה"ל מאז מלחמת יום הכיפורים ראה, עמנואל ולד, קללת הכלים השבורים, ירושלים ות"א, שוקן, 1987, פרק חמישי.

18. הלפרין, שם. אמנון יוגב מחשב את עלות החזקתו של סד"כ צה"ל הנוכחי ושימורו ברמה משופרת סבירה בכ-5 מיליארד דולר בשנה. ראיון עמו 26.12.88.

19. נתונים על הגידול בשני תחומים אלה במדינות ערב ראה, אריאל הלפרין, התפתחות מלאי ההון הצבאיים של ישראל ומדיניות העימות, ירושלים, המכון למחקר כלכלי ע"ש מוריס פאלק, ינואר 1986; אליעזר שפר, "הנטל הכלכלי של מירון החימוש בין מדינות העימות ובין ישראל, ביטחון וכלכלת ישראל בשנות השמונים, צבי לניר (עורך), עמ' 95-110.

20. יש לציין כי ערכו הריאלי של הסיוע הצבאי האמריקני ירד בשנים האחרונות, וזאת על פי חישוב של מדדים בני-קיימא. לשם הדגמה:

שנה	גודל הסיוע (במיליארדי \$)	ערכו הריאלי (במיליוני \$)
1977	1.0	
1978	1.0	913
1979	1.0	824
1980	1.0	736
1981	1.2	788
1982	1.4	829
1983	1.7	960
1984	1.7	925
1985	1.4	747
1986	1.723	892
1987	1.8	905
1988	1.8	873

לניתוח השפעתו האפשרית של תיקון גרהם-רדמן-הולנס, שהתקבל בקונגרס האמריקני, ראה: שי פלדמן, עתיד הסיוע האמריקני לישראל: השלכות תיקון גרהם-רדמן, מרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת ת"א, מיזכר מס' 17. מאי 1986.

21. יצחק קציר וזאב שדמי, "קיצוץ בתקציב הביטחון — מפתח בהבראת המשק?", מחיר העוצמה, עמ' 117-123; יחזקאל דרור, "הפוליטיקה של תקציב הביטחון — השוואה בין מערב אירופה וישראל", ביטחון וכלכלת ישראל בשנות השמונים, צבי לניר (עורך), עמ' 204-248.

22. אריאל לויטה, הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה, עמ' 7.

23. יחזקאל דרור, "שיקולים אסטרטגיים-מדיניים לחידוש תורת המלחמה ולבנין הכוח".

24. יוסף שפירא, מו"פ ביטחוני בתנאי מחסור ותחרות, עמ' 11.

25. אמנון יוגב, מודל ביטחוני עתידי למדינת ישראל.

26. בהיבט זה, הרי שהפרסומים על ירידה ברמת המלאים אותה נאלץ צה"ל לבצע בעקבות הקיצוצים בתקציב הביטחון מעידים על פגיעה נוספת ביכולת ליישם בצורה אופטימלית את הדוקטרינה הנוכחית, וזאת בהנחה שצה"ל אינו מחזיק במלאים כמרות מוגזמות, אלא כאלו הנחוצות כפועל לביצוע המהלכים הצבאיים הצפויים.

השינויים ביחסי הכוחות

זאב רותם*

השוואה כמותית בין עוצמות צבאיות היא נושא מורכב, שעדיין לא נמצא לו פתרון חד-משמעי. מעבר למחסור הטבעי בנתונים אמנים על מרכיבי הכוח הצבאי, קיימת הבעיה הגדולה של שקלול המרכיבים הכמותיים והאיכותיים השונים לכדי מדד אחד תקף ובר-השוואה.

הגישות המקובלות במחקר הצבאי משוות את סדרה הכוחות (סד"כ) של שני הצדדים בתחומי מערכות-נשק עיקריות או באיגודי כוחות זמינים. בגישות מתקדמות יותר, מושווים מרכיבי הסד"כ על-פי שקלול תרומתם המבצעית (לדוגמה: בהשוואת מטוסי-קרב נלקחים בחשבון הטווח, המשקל המועיל, דיוקי הפגיעה וכו'). מעבר לחיסרון הבסיסי של כל מדד כמותי – שהוא העדר שיקלול מרכיבים איכותיים כגון מוראל, מוטיבציה, איכות הפיקוד וכו' – קיימות בעיות גם בשקלול הכמותי. בעיה אחת היא העדר יכולת לכמת משקלם של מערכי-עזר חשובים כגון תחזוקה, קשר, מודיעין וכו'. בעיה אחרת היא השקלול של מרכיבי הסד"כ השונים למספר

*המאמר הוא חלק מעבודה שנעשתה במסגרת לימודי המוסמך במחלקה לכלכלה ולמינהל עסקים באוניברסיטת בראילן. העבודה, העוסקת בהיבטים כלכליים של ההוצאה לביטחון בישראל ומרוץ החימוש הישראלי-ערבי, זכתה בפרס מטעם הקתדרה לכלכלה ע"ש וולפסון באוניברסיטת בראילן, ובפרס ע"ש צ'צ'יק מטעם מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת ת"א. גירסה מוקדמת של המאמר הופיעה ברבעון לכלכלה מס' 138 מנובמבר 1988. המאמר עודכן ועובד מחדש לצורך פרסומו במסגרת זו.

תודתי, בראש ובראשונה, לפרופ' שלמה אקשטיין מאוניברסיטת בראילן על ההנחה ולד"ר אריאל לויטה מאוניברסיטת תל-אביב. כן ברצוני להודות לכל אלה שעיינו בגירסאות קודמות של העבודה, האזינו לה בפורומים שונים וטרחו להעיר ולהאיר.

ברצוני להודות שכל האמור במאמר מבטא את דעתי הפרטית, וכל השגוי על אחריותי בלבד.

אחד, המבטא את העוצמה הצבאית הכוללת (מה המשקל היחסי של טנק, מטוס, משחתת, פלוגת חי"ר וכו').

מצד שני, מסתבר שסמנים "כלכליים" עשויים לתת מדדים מצרפיים כמותיים ובני-השוואה, ובעיקר – נוחים לגישה ואינם דורשים עבודת נמלים של ריכוז הנתונים ושקלולם.

המדד השכיח ביותר בהשוואות האלה הוא ההוצאה הצבאית. כך נאמר, למשל, בהקדמה לדיווח על ההוצאות הצבאיות במדינות העולם, שפרסמה הסוכנות לפיקוח על הנשק ופירוקו (ACDA): "קיים מדד אחד, שהתקבל זה זמן רב כמדד חשוב וכולל בהשוואה של כוחות לאומיים [...] שמו – הוצאה צבאית". בישראל התבטא שר הביטחון לשעבר, משה ארנס:² "יחסי הכוחות בינינו לבין צבאות ערב משתנים לרעתנו, וכן גם יחס הוצאות הביטחון".

החיסרון הגדול של ההוצאה הצבאית השנתית כמדד להשוואת עוצמות צבאיות הוא, בכך, שהעוצמה הצבאית היא בעיקר פונקציה של הצבר ההשקעות בביטחון מן השנים הקודמות, ולא רדוקא של ההוצאה השוטפת בשנה הנדונה. אבחנה זו, הדומה במהותה להבחנה בין ההשקעה בשנה מסוימת ובין מלאי ההון הקיים במשק, הביאה לפיתוח מדד משוכלל יותר לעוצמה צבאית – מלאי ההון הצבאי (הלפרין, 1987).

מלאי ההון הצבאי הינו סך מלאי ההון המצוי בסקטור הצבאי – מערכות נשק, מלאי תחמושת וציוד, תשתית קרקעית וכו'. בהנחה שמדידת מלאי ההון הצבאי אכן נעשית בצורה מהימנה, ובהנחה שמחיר מערכת נשק אכן מבטא את ערכה הצבאי – מדד זה מאפשר לשקלל את מרכיבי הסד"כ במשקל נכון, בהתאם לחשיבותם ולטכנולוגיה המושקעת בהם.

אולם, השימוש במלאי ההון הצבאי כמדד להשוואת עוצמות צבאיות לוקה בחסר, מאחר שאינו לוקח בחשבון את השפעת גורם-הייצור השני – כוח-האדם. דבר זה בולט דווקא בהשוואת יחסי הכוחות במזרח התיכון. מאמר זה מציע לתרגם את תשומת ההון

ותשומת כוח-האדם לכדי מדד של עוצמה צבאית משוקללת – פונקציית הייצור הצבאית, אשר דומה בצורתה ובהגיון שמאחוריה לפונקציית הייצור של המשק.

פונקציית הייצור הצבאית, צורתה וההנחות שבבסיסה יוצגו בראשית הדברים. כן יפורטו ההנחות וצורת המדידה של מרכיבי הפונקציה: הגמישיות, המקדם הטכנולוגי, מלאי ההון ותשומת כוח-האדם.

כאן המקום להדגיש, שהשימוש שמצאנו לפונקציית הייצור הצבאית הוא צנוע למדי. להערכתנו, אין אפשרות למצוא "מספר טהור" אחד אשר יבטא בצורה מהימנה ותקפה את העוצמה הצבאית של מדינה על כל מרכיביה הכמותיים והאיכותיים, ואשר יהיה ברה-השוואה למדינות אחרות. אנו מאמינים, שניתן להשתמש בפונקציית הייצור הצבאית לבחינת השינויים, המתחוללים לאורך השנים ביחסי-הכוחות בין יריבים. שימוש זה מאפשר להתבסס על מסגרת הנחות חלשה הרבה יותר – ובתנאי שתהיה עקיבה בכל תחומי המדידה לאורך שנים וביחס לשני הצדדים. זה מאפשר גם לפשט את תהליך המדידה בצורה משמעותית, ובזכות פישוט זה נוכל להשתמש בפונקציה לכל התקופה מהקמת המדינה ועד היום.

בהמשך נעסוק בקצרה בשאלה מהי הקואליציה הערבית הרלוונטית. נראה את הנימוקים המביאים למסקנה, שהקואליציה הרלוונטית לאורך השנים היא קבוצת מדינות העימות השכנות: מצרים, סוריה וירדן.

מלאי ההון הגולמי המדוד, השלכותיו על המשק והשינויים ביחסי מלאי ההון בינינו לערבים יוצגו בהמשך הדברים, אחר כך נציג את היקף כוח-האדם הזמין למלחמה בשני הצדדים ואת השינויים ביחסי כוח-האדם לאורך השנים.

תוצאות שקלולם של מלאי ההון וכוח-האדם לכדי פונקציית הייצור הצבאית בשני הצדדים, והשינויים ביחסי-הכוחות (יחס פונקציות הייצור הצבאיות) של שני הצדדים לאורך השנים, הם הנושא הבא שיידון כאן.

ישראל-ערב 1950 - 1986

בסיום נציג את המשמעות הנודעת לתוצאות לגבי צורת השימוש בגורמי הייצור, סוג העתירות הצבאית של ישראל ומשמעות המסקנה על צמיחת המשק – ונסה להצביע על המגמות הצפויות בשנים הקרובות.

פונקציית הייצור הצבאית

אף כי המערכת הצבאית אינה יצרנית – התוצר שלה אינו בר-מידה – היא מתנהגת בדומה למערכת יצרנית. לרשות המערכת עומדים גורמי הייצור, והצבא משתמש בהם בסדרה מגוונת של "תהליכי ייצור". התוצר המצרפי של תהליכים אלה הוא עוצמה צבאית פוטנציאלית.

מבחינה מושגית, ניתן להגדיר את העוצמה הצבאית הפוטנציאלית כווקטור אחד ויחיד של התוצאות הצפויות בתרחישי העימות האפשריים עם היריבים השונים.

אף-על-פי שלא ניתן למדוד כמותית את העוצמה הצבאית הפוטנציאלית, ניתן לומר על תהליך בנייתה כמה דברים:

א. גורמי הייצור הבסיסיים בתהליך זהים לגורמי הייצור הבסיסיים בכל המערכות הכלכליות: הון ועבודה (תקציב וכוח-אדם).

ב. קיים קשר פונקציונלי כלשהו בין גורמי הייצור ובין התוצר. אנו מניחים, כי בהינתן רמה מסוימת של הון ועבודה (ובהנחה ששאר הגורמים קבועים), יכולה המערכת הצבאית לייצר בצורה יעילה וקטור אחד ויחיד כנ"ל. גם ההיסטוריה של המלחמות בעולם מלמדת, שהקשר הוא חיובי: ככל שמגדילים את כמות החיילים ואת כמות כליה-הנשק ומשפרים את טיבם (ומקבעים את הגורמים האחרים), גדל הסיכוי לניצחון בתרחישי העימות השונים.

ג. לגבי הצירופים הרלוואנטיים של גורמי הייצור, ברמה המצרפית, התרומה השולית של כל גורם ייצור הינה חיובית (הנגזרת החלקית של פונקציית הייצור מוגדרת וחיובית). ניתן להצביע על מצבים שבהם, לכאורה, הטענה אינה נכונה, כגון: הגידול

הדרמטי במלאי הנשק בלוב, שלא היה מגובה בגידול בכוח-אדם, חייב אחסון של חלק גדול מהסד"כ והסטת משאבים לאחזקתו ולשימורו. אנו נוטים להאמין, שגם במקרה זה סך התרומה השולית של הסד"כ החדש לעוצמה הצבאית הפוטנציאלית של לוב היה חיובי – בגלל האפקט הפסיכולוגי על יריביה, יכולתה לספק נשק במהירות לבעלות-בריתה (סוריה, מחבלים) וכו'. אך מאידך, אנו בהחלט מניחים את עקרון התפוקה השולית הפוחתת (נגזרת שנייה שלילית).

ד. קיימת תחליפיות בין גורמי הייצור – דהיינו: ניתן להקטין את כמות החיילים ולשמור על רמת העוצמה הצבאית, בתנאי שמשפרים את האיכות של כל-י-נשקם – ולהיפך. ראוי לציין, שתחליפיות זו אינה מתקיימת לאורך כל הדרך, אלא רק בחלק מהעקומה.

ה. קיימים גורמים נוספים (איכותיים) המשתתפים בקביעת העוצמה הצבאית.

אחד הדברים שאפשר לומר כמעט בוודאות על המערכת הצבאית הינו, שמסיבות רבות, לא ניתן לצפות לאופטימיזציה מלאה בהקצאת המשאבים במערכת. גם איננו יודעים להגדיר מהי הניצולת, בפועל, של גורמי הייצור ביחס לתרחישי-המלחמה האפשריים. גורם זה כשלעצמו מונע מאתנו את השימוש בפונקציית הייצור הצבאית לצורך מתן אומדן כמותי לעוצמה הצבאית – ומביא אותנו לשימוש החלש יותר של הפונקציה, כפי שמציע המאמר.

פונקציית הייצור, שבחרנו כדי לבטא את העוצמה הצבאית, היא הפונקציה המקובלת למערכות משקיות גדולות – פונקציית קוב-דוגלס. פונקציה זו מקובלת גם במשק הישראלי³:

$$S = AK^\alpha L^\beta$$

כאשר:

S – העוצמה הצבאית

A – המקדם האיכותי

K – תשומת הון

L – תשומת העבודה

α, β – גמישויות חלקיות של הון ושל העבודה

השימוש בפונקציית קוב-דוגלס למטרה זו, כביטוי לרמת הביטחון של המדינה, מקובל גם בהרכבה דיונים על מרוץ-החימוש. ההנחה הנפוצה היא, שהמשתנים מבטאים את הוצאות הביטחון של היריבים והמעריכים זהים בגודלם והפוכים בסימנם (ומניחים גם שהם קטנים מאחד, וגדולים מאפס). בצורה זו, גידול זהה בהוצאות הביטחון של היריבים אינו גורם לשינוי בעוצמה הצבאית (למשל, Smith, 1980).

להלן נפרט את מסגרת ההנחות הנדרשת לגבי המרכיבים השונים של הפונקציה, לצורך השימוש "החלש" שאנו עושים בה – השינוי ביחסי העוצמות הצבאיות לאורך השנים.

תשואה לגודל – ההנחה המקובלת לגבי פונקציית הייצור של המשק הישראלי (ברונו, 1963, ועוד) הנה של תשואה קבועה לגודל (תק"ל) אף-על-פי שמחקרים חדשים יותר, לגבי הסקטור העסקי, גילו תופעה של תשואה עולה לגודל⁴.

סביר להניח, כי במגוון התהליכים הקיימים במערכת הצבאית קיימים תהליכים שבהם יש תשואה עולה לגודל (תע"ל). (להערכתנו, בהרבה מצבים של "מעטים מול רבים" קיים אצל ה"מעטים" קטע ארוך של צבירת כוח עד לנקודה של "מסה קריטית", שבו מתקיימת תע"ל). מאידך גיסא, סביר להניח, כי קיימים תהליכים של תשואה יורדת לגודל (למשל, צה"ל במלחמת לבנון⁵).

אנו נניח כי ברמה המצרפית מתקיימת גם במערכת הצבאית תשואה קבועה לגודל. אחת הסיבות לכך היא שאיננו מוצאים סיבה להעדפת הנחה אחרת⁶.

מעריכי הון והעבודה – גם כאן ניצמד לגדלים המקובלים במשק הישראלי, ונעשה זאת על סמך הנחת תק"ל – דהיינו, שוויון בין מעריכי הון והעבודה. לגבי מדינות ערב, נניח בתחילה

אותם מקדמים – ובהמשך, נערוך ניתוח רגישות לגבי שינוי במקדמים.

המקדם האיכותי – המקדם האיכותי בפונקציית הייצור משקף את יעילות הייצור. שיעור הגידול השנתי במקדם האיכותי מבטא, במשק, את ההתקדמות הטכנולוגית והגדרתו "הפריון הכולל" – והוא נמדד, בגישת השארית, ביחס לתוצר. במערכת הצבאית כולל המקדם האיכותי את המורל, המוטיבציה, ההדרכה, האיומן, יכולת השליטה והבקרה, אסטרטגיה, טקטיקה וכדומה. בעגה הצבאית משתמשים בביטוי "מכפלת כוח" במשמעות דומה לזו של המקדם האיכותי במשק.

אין בכונתנו לתת אומדן כמותי למקדם האיכותי – וגם איננו יכולים למדוד את שיעור הגידול השנתי שלו – כפי שמבוצע לגבי הפריון במשק, בגישת השארית; זאת, מאחר שהתוצר – העוצמה הצבאית – אינו מצוי בין הנתונים המונחים בפנינו. לצורך הדיון שלנו, די בהנחה ה"חלשה": זו המניחה כי יחס המקדמים האיכותיים בין ישראל למדינות ערב נשאר קבוע לאורך השנים.

תשומת ההון – תשומת ההון בפונקציית הייצור הצבאית נמדדת על-ידי מלאי ההון הצבאי הגולמי. מלאי ההון הצבאי הגולמי – מערכות-נשק, מלאים, תשתיות וכדומה – כולל את ההשקעה הגולמית השנתית המצטברת במשך החיים הרלוונטי של נכסי ההון השונים, ללא גרט. הנתון הזה מייצג, אם כן, את כושר הייצור הפעיל של נכסי-ההון בצבא בנקודת-זמן מסוימת. הגישה שבחרנו למדידת מלאי-ההון הצבאי היא צירוף ההשקעות, שנעשו בסקטור הצבאי במשך השנים.

הקושי העיקרי בגישה זו הוא חילוף מרכיבי ההצטיידות מתוך סך-כל תקציב הביטחון. הנתונים הגלויים על תקציבי הביטחון הם נתונים מצרפיים, והם אינם כוללים פירוט של התקציב לסעיפי השקעה וצריכה. אולם לצורך בחינת השינויים במלאי ההון הצבאי של הצדדים היריבים לאורך השנים, אנו יכולים להשתמש בסך-כל הוצאות-הביטחון כאומדן להשקעה, ובלבד שניח כי נשמר יחס קבוע בין מרכיבי ההשקעה והצריכה של ישראל ובין אלה של מדינות ערב. לצורך השוואת מלאי ההון הצבאי מול המצרפים הכלכליים במשק נציג, בהמשך, דרך המאפשרת לקבל אומדן סביר על מרכיב ההשקעה מסך התקציב.

אם כך, חישוב מלאי ההון הצבאי במאמר ייעשה בדרך של צירוף ההשקעות, שנעשו בסקטור הצבאי לאורך השנים. ניכוי הגרט מההשקעה

ייעשה בבת-אחת, כתום משך החיים הרלוונטי של נכסי-ההון – כפי שמבוצע בחישובי מלאי ההון הגולמי – וזאת מאחר שאנו מעוניינים בכושר-הייצור הפעיל של הנכסים בנקודת-הזמן הנדונה, ולאודווקא בערכם הכלכלי באותו זמן. תקופת הגריטה נקבעה לפי ההנחה שהיתה מקובלת במשק לגבי אורך-החיים הממוצע לציוד בתעשייה כולה – 14 שנה⁷. מלאי ההון ההתחלתי (בשנת 1949) הוערך על-פי הוצאה השנתית הממוצעת בתחילת התקופה, כפול 14 שנה. גריטת מלאי ההון ההתחלתי נעשתה בצורה אחידה על פני השנים 1950-1963.

להשלמת הדיון בנושא תשומת ההון, נסכם את ההנחה הבסיסית – המאפשרת לנו למדוד בצורה שפורטה לעיל את השינויים ביחס מלאי ההון הצבאיים בין ישראל למדינות ערב – והיא: היחס בין ישראל למדינות ערב, במשתנים (המפורטים להלן) הקובעים את הערך הריאלי של תשומת ההון, נשאר קבוע לאורך השנים:

א. מרכיבי ההשקעה בתקציבי-הביטחון של שני הצדדים.

ב. שיעורי הניצול של ההון הצבאי.

ג. הפסדי-ההון עקב גורמים חיצוניים – מלחמות, פינויי שטחים וכו' (למעשה, במלחמות איבדו הערבים כמות גדולה יותר של ציוד וישראל אף זכתה בנשק שלל. מאידך, לישראל היו הפסדי-הון גדולים עקב פינוי התשתית בסיני).

ד. מדדי-המחירים היחסיים של הציוד הצבאי (בנושא זה קיים קושי, בגלל השינוי במקורות ההצטיידות של שני הצדדים והשינויים אשר חלו בהם במשך השנים).

שוב ראוי להדגיש, כי לא מדובר בהנחה ה"חזקה": – קביעות במרכיבי ההשקעה בתקציב, שיעורי הניצול והפסדי-ההון לאורך השנים, אלא בהנחה ה"חלשה" הרבה יותר – זו של קביעות ביחסים בינינו לבין מדינות ערב באותם משתנים.

תשומת כוח-האדם – כאומדן לתשומת כוח-האדם, נשתמש במספר אנשי-הצבא (בשני הצדדים) הזמינים למלחמה. בהגדרה זו כללנו את כל הכוחות הצבאיים הסדירים, וחלק קבוע מאנשי-המילואים (בישראל – 80%, במדינות ערב – 25%).

גם כאן אנו נדרשים להנחה של שמירה על יחס קבוע (לאורך התקופה כולה) בינינו למדינות ערב, באיכות החיילים ובהתפלגות התרומות השוליות של הפרטים בצבא.

הקואליציה הערבית הרלוונטית

לפני שניגש להשוואת יחסי הכוחות בין ישראל למדינות ערב, עלינו להגדיר מהי הקואליציה

הערבית שישראל התייחסה אליה בעת בניין הכוח הצבאי.

נדב ספרן, שערך ניתוח מפורט על מרוץ-החימוש ממלחמת השחרור ועד מלחמת ששת-הימים, מצא מתאם (גרפי) חד-משמעי בין התפתחות הוצאות הביטחון בישראל ובין הסך הכולל של שכנותיה: מצרים, סוריה וירדן. תוואי ההתפתחות בשאר המדינות (לבנון, עיראק, ערב הסעודית וכוויית) היה שונה, ולא מתואם עם מדינות-העימות הקרובות.⁸ גם השוואת מרוץ-החימוש אצל שפר (1987) מוגבלת לישראל ולמדינות העימות השכנות, כפי שמצוין אצל: "מדינות ערב הגובלות עם ישראל היו מעורבות (מאז 1948) בסכסוך מזוין, הרבה יותר מאשר כל אחת ממדינות ערב האחרות."

לעומתם, חוקרים אחרים מגיעים למסקנות שונות. למשל, אצל הלפרין⁹: "הקואליציה הערבית אשר כלפיה בנה צה"ל את כוחו הינה קואליציה ערבית מקסימליסטית, הכוללת בתוכה כל כוח ברהגעה לחזית. תפיסה כזו חייבה, למשל, את ישראל להתחשב בעליית כוחן של מדינות בפריפריה (עקב משבר הנפט) ולהגדיל את כוחה בהתאם."

ואם-כן – עם מי הצדק?

כדי לבדוק את הקשר בין ישראל לקואליציות הערביות השונות, הנחנו שגודלן של הוצאות-הביטחון בישראל נקבע (מדי שנה) כפונקציה של תמונת האיום שהיא רואה – כאשר מצרף הוצאות-הביטחון של חברות הקואליציה הערבית המאיימת מייצג את האיום הפוטנציאלי. (לצורך הדיון הנחנו אדיטיביות – דהיינו: עוצמת הקואליציה שווה בדיוק לסך העוצמות של מרכיביה – אף-על-פי שברור כי הנחה זו אינה מתקיימת, כפשוטה, במציאות).

תרשים 1 מציג את הוצאות-הביטחון של ישראל מול מצרף הוצאות-הביטחון של מדינות-העימות (מצרים, סוריה וירדן) ומדינות הפריפריה (עיראק, ערב-הסעודית ולוב). התרשים מלמד בברור על הדמיון הרב בין תוואי התפתחות הוצאות-הביטחון בישראל ובמצרף מדינות העימות. עד 1973, הוצאות-הביטחון של מדינות הפריפריה מלוות את תוואי מרוץ-החימוש העיקרי, אך עם הזינוק בהכנסות-הנפט זינקו גם הוצאות-הביטחון של שלוש המדינות, והגיעו לרמות כאלה שכל ניסיון של ישראל להתמודד עמן נדון מלכתחילה לכישלון: בשנת 1980, למשל, היה סך הוצאות הביטחון של מדינות הפריפריה למעלה מ-25 מיליארד דולר – רבע יותר מסך התל"ג של ישראל.

לפי הנתונים האלה, ברור שלאורך התקופה היוו המדינות השכנות את האיום העיקרי על ישראל.

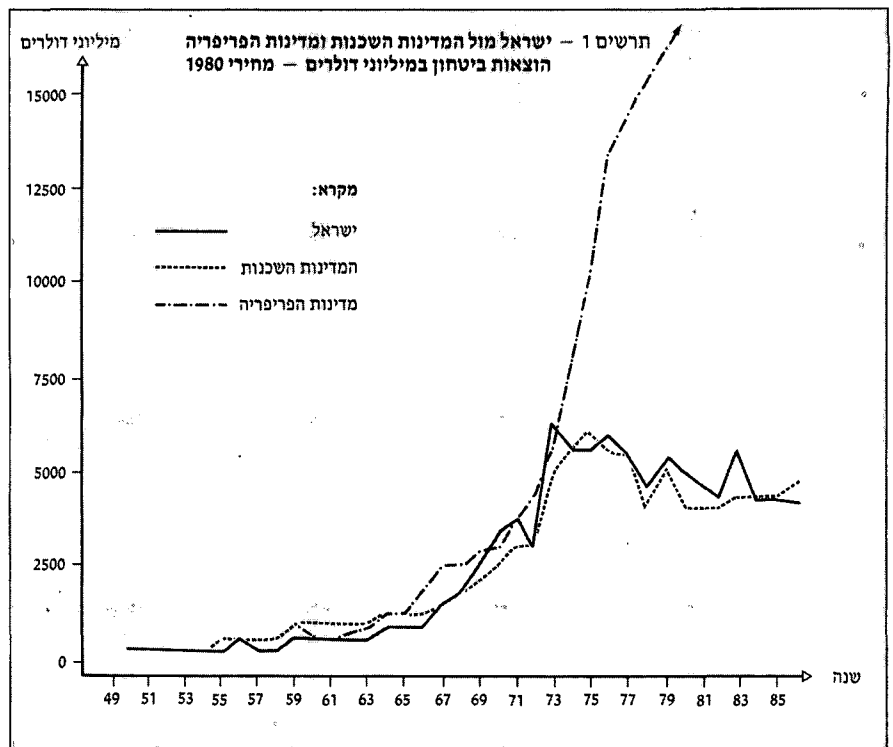
על האיום הקיים.

ניתן לומר, שמבחינת ישראל – לאורך כל התקופה – תוואי המרוץ העיקרי הוא מול המדינות השכנות. הגידול בהוצאות הביטחון של מדינות הפריפריה מאז מלחמת יום הכיפורים מסביר את הסטיות כלפי מעלה, באותה תקופה, של הוצאות הביטחון בישראל.

לכן, הקואליציה הערבית, שאנו נתייחס אליה בהמשך הניתוח, תהיה קבוצת המדינות השכנות. גישה זו מבוססת גם על אילוץ מעשי: בעוד הוצאות הביטחון של המדינות השכנות הן דבר ידוע ומוגדר לאורך השנים, לא קיימת הגדרה ברורה ומוסכמת (בכל אחת מהשנים) של היקף כוחות המשלוח הצפויים – ולא של החלק היחסי המייצג שלהם בהוצאות הביטחון של מדינות הפריפריה.

מלאי ההון הצבאי

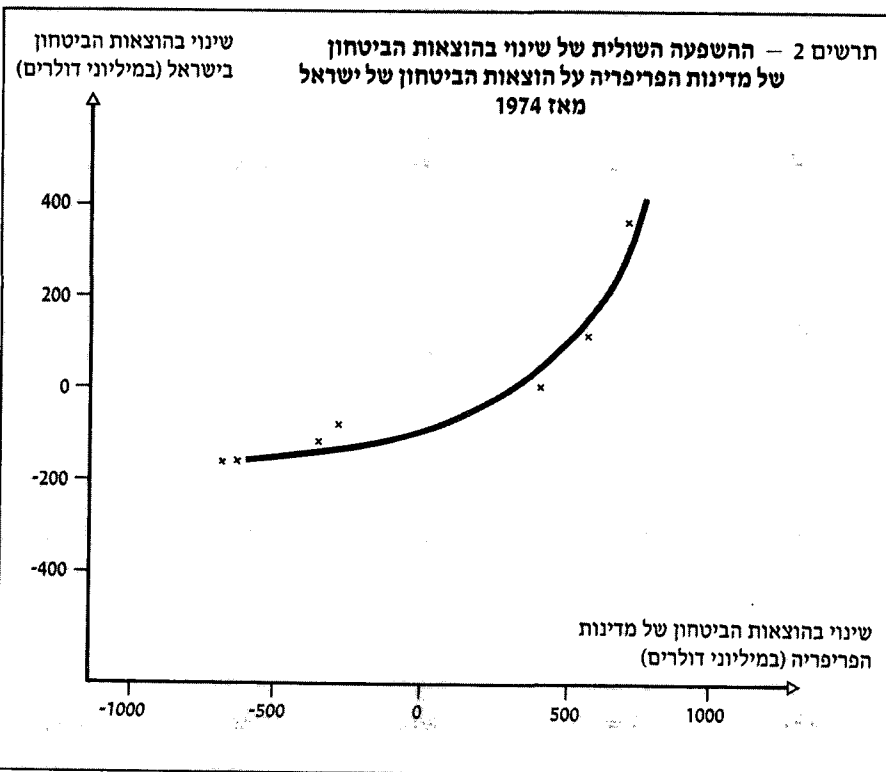
השתנות מלאי ההון לאורך התקופה – בהנחה שמרכיב ההשקעה בתקציב הביטחון מייצג גודל קבוע, מלאי ההון הצבאי בישראל גדל פי 35 (!) תוך 36 שנים (מ-1950 ועד 1986) (לוח 1 ותרשים 3). הגידול הזה גבוה מעט מהגידול בתקציב הביטחון בין התקופות (ממוצע 1986-1983 גדול פי 30 מתקציב 1950).

במאמרי שפורסם ברבעון לכלכלה, 138 מוצגת בחינה של תוצאה זו גם בניתוח אקונומטרי, המתבסס על משוואות רגרסיה עיתיות – וכן בחינה של צורת ההשפעה (אם היא קיימת) הנובעת למדינות הפריפריה:

כצפוי, התקבל קשר חיובי ומובהק בין מצרף הוצאות הביטחון של המדינות השכנות ובין מצרף הוצאות הביטחון של ישראל. ערכו של מקדם הקשר שהתקבל הוא קרוב ל-1 – דהיינו, כל שינוי בסך כל הוצאות הביטחון של שכנותינו מביא לשינוי דומה בהוצאות הביטחון אצלנו...! המקדם של הוצאות הביטחון של מדינות הפריפריה קיבל ערך מובהק במשוואות הרגרסיה רק בתקופה שאחרי מלחמת יום הכיפורים. אופי ההשפעה שנובעת למדינות הפריפריה על ישראל, בשנים האחרונות, משתקף ברגרסיה החלקית של הוצאות הביטחון בישראל ביחס למדינות הפריפריה – כפי שהיא מופיעה בתרשים 2. התרשים מלמד כי ירידה בתקציב הביטחון של מדינות הפריפריה משפיעה (בשוליים) על ישראל בשיעורים הולכים וקטנים, ואילו עלייה בפריפריה משפיעה בשיעורים הולכים וגדלים.

מאחר שהאיום העיקרי עלינו הוא המדינות השכנות, ירידה במדינות הפריפריה כמעט שאינה משפיעה עלינו – מפני שהאיום העיקרי נשאר בעינו. אולם, עלייה במדינות הפריפריה מוסיפה

במדינות ערב השכנות (מצרים, סוריה וירדן), הגידול היה מתון הרבה יותר – מלאי ההון ב־1986 גדול פי 17 ממלאי ההון ב־1950 (במקביל לגידול פי 15 בתקציב־הביטחון).

לוח 1: מלאי הון צבאי גולמי בישראל ובמדינות ערב (אומדן מוגדל¹) (במיליוני דולרים של 1980)

שנה	ישראל	ערב	יחס מלאי הון ²
1950	2014	4006	0.50
1956	2810	5136	0.55
1960	4119	7048	0.58
1967	9496	12986	0.73
1973	28388	26646	1.06
1979	56778	52742	1.07
1983	68920	62349	1.10
1986	71400	68260	1.05

1. מלאי ההון הצבאי מחושב על־פי סך כל הוצאות־הביטחון (שיטת החישוב מפורטת בתחילת המאמר).

2. מלאי הון צבאי בישראל (מה"צ), מחולק במלאי הון צבאי במדינות ערב. מקור: חישובים שלנו על־פי נתוני הוצאות־הביטחון המפורטים בנספח א'.

שיעורי גידול מלאי ההון הצבאי – שיעור הגידול הממוצע של מלאי ההון היה 10.4% (לוח 2). אולם, שיעור זה לא היה קבוע כלל ועיקר לאורך התקופה. עד 1955, שיעורי הגידול מתונים מאוד. הזינוק מתחיל בשנת 1956, מואץ בתחילת שנות השישים – ומגיע לשיא בתקופה 1967-1973. בתקופה זו, שיעורי הגידול השנתיים של מלאי ההון (20%) היו פי ששה מאלה שהיו קיימים בראשית שנות החמישים. במחצית השנייה של שנות השבעים ניכרת חזרה לרמה של תחילת שנות השישים, ובשנים האחרונות – לרמה של תחילת שנות החמישים, ואף פחות.

במדינות ערב, התוואי דומה – אם כי הוא מתון יותר. השוני הבולט הוא שמירה על שיעורי הגידול של תקופת 1967-1973. גם בתקופת 1973-1979, כתוצאה משאיפתה של סוריה להגיע לאיזון אסטרטגי. גם במדינות ערב ירדו שיעורי הגידול (בשנים האחרונות) לרמה של תחילת שנות החמישים.

לוח 2: שיעורי גידול ריאליים שנתיים במלאי ההון הצבאי הגולמי¹ (באחוזים; ממוצע תקופתי)

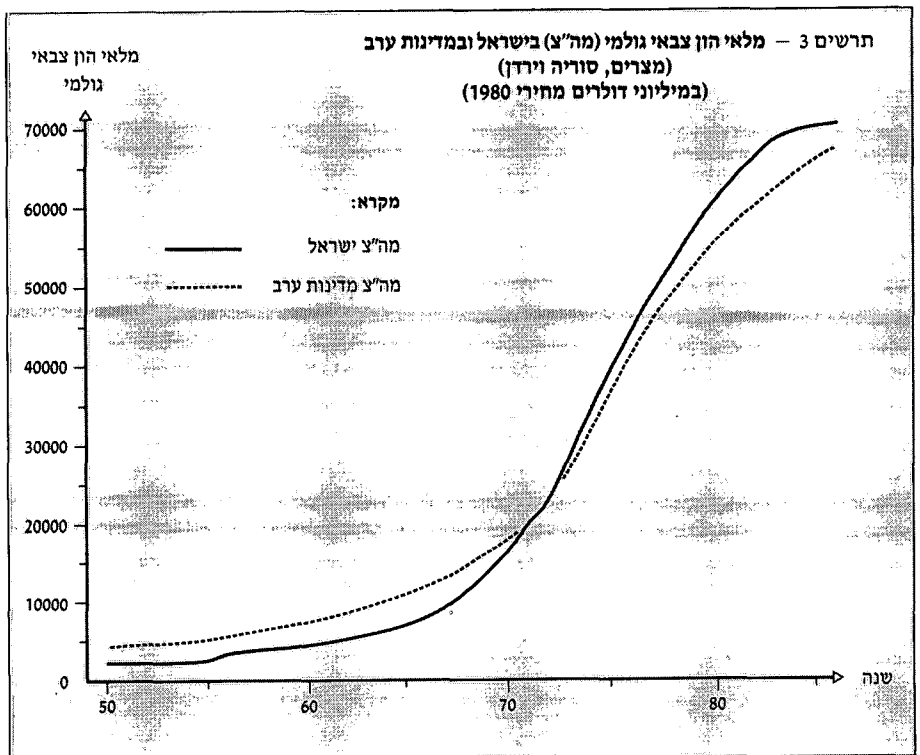
תקופה	ישראל	ערב
1950-55	3.4	3.3
1955-61	11.4	8.3
1961-67	13.0	9.2
1967-73	20.0	12.7
1973-79	12.2	12.0
1979-83	5.0	4.3
1983-86	1.2	3.0
1950-86	10.4	8.2

1. מלאי ההון הצבאי מחושב על־פי סך־כל הוצאות־הביטחון (פירוט שיטת החישוב, בתחילת המאמר). (מקור: חישובים שלנו על־פי נתוני הוצאות־הביטחון המפורטים בנספח א')

יחס מלאי ההון הצבאי ישראל-ערב – במשך התקופה השתפר מצבנו באורך משמעותי ביותר (לוח 1) – בשנת 1950 היה יחס של 1:2 לרעת ישראל, וזה יותר מ־15 שנה אנו שומרים על מלאי הון גדול משל מדינות העימות. המהפך הגדול התרחש בין מבצע קדש למלחמת יום־הכיפורים.

נתון נוסף העולה מן הלוח (לוח 1): בשנות החמישים הראשונות ובשנים שמאז 1973 ועד אמצע שנות השמונים נשמר יחס מלאי ההון, כמעט ללא שינוי. בשנים האחרונות ניכרת, לראשונה מאז תחילת התקופה, הרעה מסוימת במצבה היחסי של ישראל (עיינו גם בתרשים 4).

מלאי הון צבאי בישראל מול התוצר ומלאי ההון האזרחי – אומדן מלאי ההון הצבאי הגולמי על־פי סך הוצאות־הביטחון מוטה כלפי מעלה, ואינו מאפשר השוואות מול מצרפים כלכליים במשק. לצורך הזה, ערכנו אומדן ריאלי יותר של מלאי ההון הצבאי – המתבסס על חילוץ מרכיב ההשקעה מסך־כל התקציב בשנים השונות (להלן: האומדן הסביר).

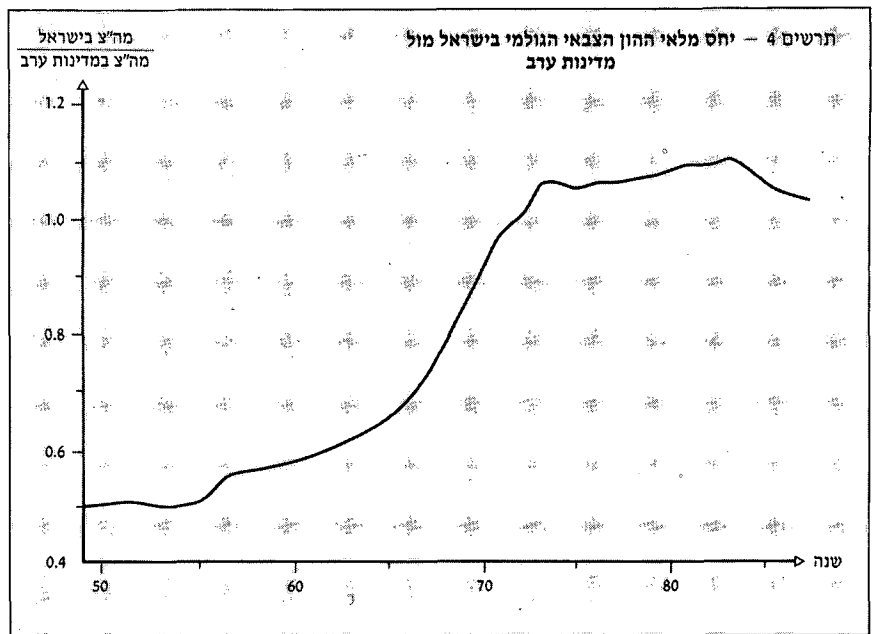
מאחר שלא קיימים נתונים גלויים על גודל מרכיב ההשקעה, נאלצנו לאמוד אותו על-סמך מערכת נתונים אחרים ועל סמך הנחות על הקשרים בין הנתונים האלה ובין ההשקעה הצבאית (הנתונים וההנחות מפורטים במאמר ברבעון לכלכלה 138). לפי אומדננו, מרכיב ההשקעה בציוד ובתשתית בסך-כל תקציב הביטחון גדל באורח משמעותי – מכשליש בתחילת שנות החמישים לכמחצית בתקופת מלחמת ההתשה ומלחמת יום-הכיפורים. בשנים האחרונות ניכרת מגמה של ירידה. נקודה בולטת, בעיקר בשנים האחרונות, הינה הנחת הגדול של מרכיב הייבוא בסך ההשקעה הצבאית.

השוואת האומדן הסביר למלאי ההון הצבאי עם המצרפים הכלכליים במשק (לוח 3) מלמדת כי היחס בין מלאי ההון הצבאי לבין התוצר הלאומי הגולמי עלה פי ששה (!) מאמצע שנות החמישים ועד 1984. חלק מהתופעה נובע מהעלייה הכללית ביחס הון/תוצר במשק – אולם חלקה הגדול נובע מהצמיחה המהירה של הסקטור הצבאי מול ההאטה בצמיחת כלל המשק, שגרמו לעליית משקלו היחסי של הסקטור הצבאי. באותה תקופה, גם היחס בין מלאי ההון הצבאי ובין מלאי ההון הגולמי במשק עלה פי ארבעה (!).

הגידול הדרמטי בחלקו היחסי של ההון הצבאי במשק התרחש בשנות השישים והשבעים, ובעיקר בתקופה 1967-1973. בעוד שבתחילת שנות החמישים הייתה הקטנה יחסית במלאי ההון בסקטור הצבאי (תוצאת צמצום תקציב-הביטחון, שבעטיה התפטר הרמטכ"ל ידן ב-1952 – הרי במחצית הראשונה של שנות השמונים ניכרת התייצבות בגודלו של מלאי ההון הגולמי במגזר הצבאי ובשנים האחרונות החל תהליך ירידה עקיבה בחלקו היחסי של מלאי ההון הצבאי במשק.

מה צפוי בעתיד? – על-פי הנתונים שבידינו,¹¹ שנת 1987 הייתה השנה הראשונה – מאז 1950 – שנרשמה בה ירידה, במונחים מוחלטים, במלאי ההון הצבאי הגולמי בישראל (המחושב לפי סך-כל הוצאות-הביטחון). שיעור הירידה: קרוב ל-4%. גם בשנים הבאות צפויה מגמת הירידה להימשך בקצב של 2-3% בשנה. זאת, מאחר שבצד הגרט מופיעים התקציבים הענקיים של 1973 והשנים שאחריה (5.5-6 מיליארד דולר במחירי 1980) ומצד ההשקעה מופיע תקציב-הביטחון הנוכחי, המקוצץ לרמה של כ-4 מיליארד דולר בשנה (מחירי 1980).

בהנחה שלא ניתן להגדיל את תקציב-הביטחון, יכולה המערכת הצבאית להתמודד עם התהליך באחת משתי דרכים: על-ידי הגדלת מרכיב

לוח 3: מלאי הון צבאי גולמי מול מצרפים כלכליים במשק הישראלי (במיליוני דולרים של 1980)

שנה	מ"ה צבאי	מ"ה אזרחי	מ"ה צ/מ"ה	מ"ה צ/תל"ג	מ"ה/תל"ג
50	700 (35)	4202	0.17	0.37	2.2
56	980 (35)	10424	0.09	0.26	2.8
60	1440 (35)	15829	0.09	0.27	3.0
67	3800 (40)	30625	0.12	0.44	3.5
73	14190 (50)	49000	0.26	0.80	3.1
79	25550 (45)	74419	0.34	1.30	3.8
84	31410 (45)	91853	0.34	1.47	4.3
86	32130 (45)	94625	0.34	1.41	4.2

הסברים ומקורות:

1. מ"ה צבאי – אומדן סביר למלאי ההון הצבאי הגולמי, הכולל רק את מרכיב ההשקעה הצבאית (בסוגריים: מרכיב ההשקעה, באחוזים, מתוך אומדן מלאי ההון על-פי סך-כל תקציב-הביטחון). החישוב: מ"ה צ (מתוך לוח 1) כפול מרכיב ההשקעה.
2. מ"ה אזרחי – שנים 1959-1950 מתוך געתון (1971) שנים 1984-1960 מתוך בוך (1984)
3. שנת 1986 על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס), שנתון סטטיסטי 1988. תל"ג – למ"ס, שנתון סטטיסטי 1984, 1987.
4. מ"ה צ/מ"ה – מלאי הון צבאי גולמי חלקי מלאי הון אזרחי גולמי.
5. מ"ה צ/תל"ג – מלאי הון צבאי גולמי חלקי התוצר הלאומי הגולמי.
6. מ"ה/תל"ג – מלאי הון אזרחי גולמי חלקי התוצר הלאומי הגולמי.

ההשקעה בתקציב, או על ידי דחיית מועד הגרט של הציוד הישן. למעשה, שתי המגמות מנוגדות במידה רבה (סד"כ גדול וישן מחייב רמת-תחזוקה גבוהה) – וצריך למצוא את האיזון ביניהן. מקלה על המצב העובדה שתהליך דומה עובר גם על הצד השני, אם כי בצורה מתונה יותר (כ-1% ב-1987 וכ-2-3% בשנים אחרי כן), ולכן יש לצפות שהירידה ביחס מלאי ההון בינינו לבין הערבים תהיה מתונה הרבה יותר מהירידה במלאי ההון שלנו.

כוח-האדם בצבא

השינויים בהיקף כוח-האדם לאורך התקופה – בשנים 1950-1984 גדל כוח-האדם הסדיר בצה"ל פי חמישה – ואצל מדינות-העימות שיעור הגידול היה באותה תקופה, כפול – פי אחד-עשר! בקרב כוחות המילואים התמונה חריפה הרבה יותר: בשנים 1956-1984 גדלו כוחות המילואים בישראל פי 2.5 בעוד שבמדינות-העימות הם גדלו פי שמונה (לוח 4).

הגידול בכוחות הסדירים בצה"ל התרחש בשני גלים עיקריים – הגל הראשון בתקופה שסביב מבצע קדש, והגל השני בתקופת מלחמת יום-הכיפורים ואחריה. בשנים האחרונות יש ירידה בהיקף כוח-האדם הסדיר בצה"ל. לפי נתוני המכון ללימודים אסטרטגיים בלונדון, קיימת עלייה במספר אנשי המילואים בצה"ל בשנים האחרונות. גם בקרב מדינות ערב מופיעים שני גלים, שהראשון ביניהם התרחש באמצע שנות החמישים. הגל השני מקדים את ישראל – הוא מתרחש לאחר מלחמת ששת-הימים ובתקופת מלחמת ההתשה.

יחס כוח-אדם ישראל-ערב – מתחילת שנות החמישים ועד אמצע שנות השמונים, הורע יחס החיילים הסדירים בין ישראל למדינות ערב פי שניים – והיחס בקרב חיילי המילואים הורע עוד יותר. בסך-כל הכוחות הזמינים ירדנו ממצב של כמעט שוויון מספרי ב-1956 ליחס של יותר מפי שניים לטובת מדינות ערב (תרשים 5). השינוי הגדול התרחש כמעט במקביל לשינוי ביחס מלאי ההון, בין מבצע קדש למלחמת

יום-הכיפורים. מאז 1973 נשמר יחס הכוחות הסדירים ברמה אחידה, עם מעט שינוי לטובת ישראל – והחל מתחילת העשור התחדשה מגמת ההרעה ביחסי-הכוחות. בקרב כוחות המילואים ניכרת מגמת שיפור לטובת ישראל.

תרשים 5 (ראה עמוד הבא)

כוח-אדם בצבא ובמשק – מתחילת שנות החמישים ועד מלחמת יום-הכיפורים נשמר הנתח של כוח-האדם הסדיר בצה"ל בסך המועסקים במשק בגודל קבוע של כ-8% (לוח 5). מלחמת יום-הכיפורים, והגידול בכוח האדם בצבא שהתרחש לאחריה, גרמו להרעה משמעותית ביחס המועסקים בצבא לסך המועסקים (עד 14% ב-1979).

בשנים האחרונות ניכרת שוב מגמה של ירידה ביחס המועסקים בצבא לסך-כל המועסקים במשק עד לרמה שהיתה לפני 1973 – אותה מגמה שקיימת ביחס בין מלאי ההון הצבאי למלאי ההון-האזרחי. הירידה המקבילה (בהון ובעבודה), ביחס בין גורמי היצור המשמשים את הצבא ובין גורמי הייצור המשמשים את המשק האזרחי מצביעה על הירידה במשקלו היחסי של הסקטור הצבאי במשק.

לוח 5 – כוח-אדם בצה"ל מול הסקטור האזרחי (באלפי אנשים)

שנה	סדירים ¹ סך	% סדירים
	בצבא	בצבא ² ביחס למועסקים
1950	30	7.0
1956	50	8.7
1960	60	8.5
1967	71	8.5
1973	115	10.5
1979	167	13.7
1984	170	12.5
1986	149	10.9
1987	141	10.0

הסברים ומקורות:

- 1 מתוך לוח 4.
- 2 כוח העבודה האזרחי פחות הלא-מועסקים, מתוך הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי (1950 מתוך געתון [1971]).
- 3 סדירים בצבא (1) חלקי סך-כל המועסקים (2) באחוזים.

לוח 4: כוח-אדם בצבא, בישראל ובמדינות ערב (באלפי חיילים)

שנה	ישראל			ערב			יחס ישראל/ערב		
	סדיר	מיל'	סה"כ זמין	סדיר	מיל'	סה"כ זמין	סדיר	מיל'	סה"כ זמין
1950	30	40	62	82	60	97	0.37	0.67	0.64
1956	50	150	170	153	100	178	0.33	1.50	0.96
1960	60	170	196	210	140	245	0.29	1.21	0.80
1967	71	220	247	320	265	386	0.22	0.83	0.64
1973	115	235	303	533	610	686	0.22	0.39	0.43
1979	167	300	407	685	715	864	0.24	0.42	0.47
1984	170	370	466	920	820	1125	0.19	0.45	0.41
1987	141	504	544	933	911	1160	0.15	0.55	0.47

* סה"כ זמין: כוח-אדם סדיר ועוד חלק קבוע מאנשי המילואים (בישראל – 80%, במדינות ערב – 25%)

מקורות:

שנים שונות – The Military Balance, IISS, London

שנת 1984 – המאזן הצבאי במזרח-התיכון, המרכז למחקרים אסטרטגיים על-שם יפה, אוניברסיטת ת"א

סיכום ומסקנות

משמעות הקביעות – מצאנו כי שקלול ההון וכוח-האדם בצבא לכדי מדד אחד, המבטא את הפוטנציאל הצבאי, מביא לתוצאה של קביעות ביחסי-הכוחות בינינו לבין הערבים משנות החמישים ועד היום.

האם מדובר במדיניות מכוונת או בתוצאה בדיעבד – דהיינו: האם קברניטי שני הצדדים חיפשו לשמור על רמת ביטחון קבועה במונחי תקציב וכוח אדם ביחד, ובהתאם לכך הקצו את משאביהם: בעדיפות ראשונה הקצאת המשאבים הנדרשים להשגת הקביעות ברמת הביטחון והיתרה לשימושים אחרים – או שמדובר בתוצאה, בדיעבד, של מרוץ חימוש חריף, שבו ניסה כל צד להגיע לעדיפות על הצד השני. במסגרת זו, אין בדינו תשובה ברורה לשאלה ולגבי דינו – תיק"ו.

השימוש בגורמי הייצור – רמת הביטחון

הקבועה נשמרה תוך מהפך ביחסי התשומות – צה"ל עבר ממצב של עתירות יחסית בכוח-אדם למצב של עתירות יחסית בהון. התופעה מתבטאת גם במישור הפנימי מול המשק, וגם במישור החיצוני מול צבאות ערב.

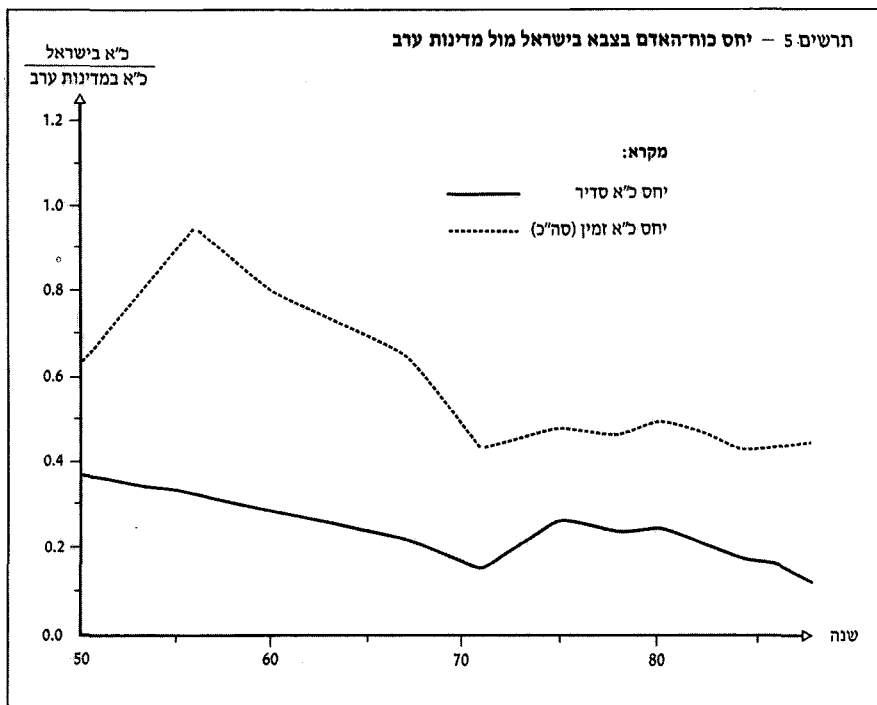
במישור החיצוני – משנות החמישים, עת מלאי ההון הצבאי הגולמי הערבי היה כפול מזה של ישראל ומספר החיילים הזמניים היה שווה – עברנו, בשנות השמונים, לשוויון במלאי ההון ולכפלים כוח-אדם זמין אצל הערבים מול ישראל. במישור הפנימי – היחס בין מלאי ההון הצבאי למלאי ההון האזרחי גדל כמעט פי ארבעה, בעוד שהיחס בין כוח-האדם הסדיר בצה"ל למספר המועסקים גדל רק פי 1.5.

תהליך זה היה נכון מבחינה כלכלית, שכן הוא מצביע על התחשבות בעלות-הצל הכלכלית של התשומות למשק – הירידה במחיר ההון למול העלייה בעלות-הצל של כוח-האדם.

למעשה, מחיר-הצל הכלכלי של ההון הצבאי היה אף נמוך ממחירו של ההון האזרחי – בגלל המרכיב הגדול של הסיוע הצבאי (הכולל מענק ואשראי נוח) בתקציב הביטחון. חישוב שערכנו במקום אחר (רותם ואוהר, 1986) מצביע כי בשנים האחרונות נטל הביטחון במחירים כלכליים של מט"ח מהווה כמחצית בלבד מהנטל במחירי שוק. בה-בשעה, כוח-האדם הצבאי בא כולו ממקורות עצמיים והינו צעיר יחסית ועתיר הכשרה טכנולוגית (בעיקר בצבא-הקבע).

ניתן בהחלט לומר, שאלמלא תהליך זה היתה

תרשים 5 – יחס כוח-האדם בצבא בישראל מול מדינות ערב

ושל העבודה (בעיקר לגבי מדינות ערב, שלגביהן אין לנו נתונים אמפיריים) – ערכנו בדיקת רגישות להנחות שלנו ($\alpha = 0.5, \beta = 0.5$). מצאנו (לוח 7), כי כל עוד מצויים המקדמים בתחום הסביר ($0.3 \leq \alpha, \beta \leq 0.7$), שינוי המקדמים יביא לשינוי ביחסי העוצמות – אך לא ישפיע על נושא הדיון העיקרי שלנו, והוא מידת השינוי ביחסי-הכוחות לאורך השנים.

פונקציות הייצור הצבאיות – כאשר מחשבים את פונקציות הייצור הצבאיות, עם תשומת ההון והעבודה והמקדמים המתאימים, ומשווים את התוצאות של ישראל מול מדינות ערב – נמצא, שלא חל שינוי ביחס בין שני הצדדים מתחילת שנות החמישים ועד היום (תרשים 6).

מאחר שהתוצאות תלויות, בין היתר, בבחירה השרירותית של הגמישויות החלקיות של ההון

לוח 7: יחסי העוצמה הצבאית, עם מקדמים שונים, עבור מדינות ערב

שנה	מקדמים (0.3, 0.7)	(0.5, 0.5)	(0.7, 0.3)
1956	1.49	0.71	0.34
1960	1.38	0.67	0.33
1967	1.38	0.69	0.34
1973	1.34	0.69	0.33
1984	1.51	0.67	0.3
סטיית התקן	0.05	0.02	0.02
סטיית התקן כאחוז מהמוצע	3.8%	2.2%	4.5%

הסברים:

- בתוך הטבלה – יחסי העוצמה הצבאית (ישראל חלקי מדינות ערב), כפי שמתקבלים מהחישוב בעזרת פונקציית הייצור הצבאית.
- המקדמים: α – הגמישות ביחס למלאי ההון } אצל מדינות ערב
 β – הגמישות ביחס לכוח-האדם
- עבור ישראל, הנחנו שהמקדמים (0.5, 0.5).

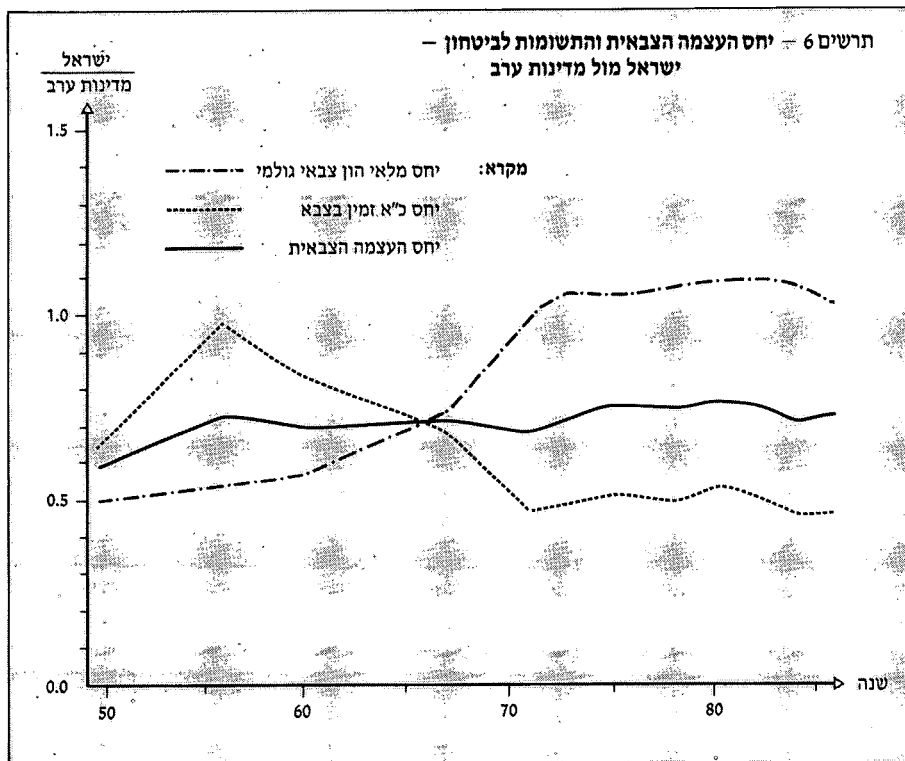
יותר משאבים לשימושים אזרחיים. בעיקר, מדובר בתוספת המקורות למשק בעתיד, אשר תוכל להיות תוספת נטו לשימושים לא-צבאיים.

למעשה, מדיניות הביטחון של ישראל ברמה הלאומית צריכה להיות מכוונת להמשך המגמה של שמירת השוויון ביחסי הכוחות תוך כדי צינון מרוץ החימוש והגעה לשווי-משקל יציב, כפי שמתרחש בשנים האחרונות.

ברמת מערכת הביטחון, מאחר שלא צפוי שהמשק יהיה מסוגל להקצות יותר משאבים להגדלת מלאי ההון וכוח-האדם בצה"ל, הדרך היחידה העומדת בפניה להגדלת הפוטנציאל הצבאי היא עליידי הגדלת שיעורי הניצול של מלאי ההון ושל מלאי כוח-האדם הקיימים במערכת. למעשה, זה הביטוי הכלכלי למגמה להפוך את צה"ל לצבא קטן ואיכותי יותר.

הערות

1. ACDA, World Military Expenditures and Arms Transfers (1983).
2. מתוך ההקדמה לקובץ מחיר העוצמה (1984), הוצאת מערכות.
3. למשל: ברונו (1963), געתון (1971), קונדור (1981) ואחרים.
4. למשל: אצל קונדור (1981) מתקבל שסכום מעריכי ההון והעבודה הינו 1.1.
5. יצוג נאמן של הטענה בדבר תשואה יורדת לגודל (ת"ל) מופיע אצל עמנואל ואלד, קללת הכלים השבורים, 1987, ת"א.
6. עיין גם ברונו (1963), "הנחה זו אינה הכרחית בתנאי המשק הישראלי - אך כיוון שהיא מקלה על הניתוח ואינה עושה אותו לפחות כללי, נניח אותה לשם הפשטות." (שם, עמ' 44 הערה 21).
7. בוך ויקטור, "סדרות מלאי הון בתעשיה בישראל 1960-1984", בני, יוני 1984.
8. ספרן (1968), עמ' 162-163.
9. שפר (1987), עמ' 866.
10. הלפרין (1987), עמ' 997.
11. מתוך The Military Balance, IISS, London 1987-1988.
12. סקירה מפורטת של מודלים בנושא מופיעה אצל Leidy & Staiger (1985).
13. ראה הערה 12 לעיל.

שיווי-משקל יציב נדונו בהרחבה בספרות העוסקת במירוץ-חימוש. במודל ריצ'רדסון (Richardson, 1980), שהיה הבסיס להרבה מחקרים בנושא מרוץ החימוש, מתקבלת התוצאה הבאה: שיווי-משקל יציב ייווצר כאשר המגבלות הכלכליות ("העייפות") יתגברו על הרצון להמשיך ההתעצמות כמענה לאיום ("הביטחון"). התוצאות מסכמות בצורה פשטנית את התנאים הנדרשים, כפי שעולה גם מהמאמרים הרבים שנכתבו בהמשך.¹²

כאשר בוחנים את מגמת מרוץ החימוש הישראלי-ערבי בעזרת פונקציות הייצור הצבאיות, נראה שהמגמה - בפרט בישראל, אך גם בצד הערבי - היא של התייצבות ואף הקטנה במלאי ההון וכוח-האדם בצבא. ניתן לומר, שכיום אנו קרובים, יותר מאי-פעם, למצב של שיווי משקל יציב.

לא לגמרי ברור מה משמעות המצב, והאם שיווי-משקל יציב אכן מקטין את סכנת המלחמה. קיימים מודלים הכוללים קשר בין היקף הסד"כ לסיכויי המלחמה, בנוכחות מגבלת משאבים, המראים תאימות בין שיווי-משקל בסדר הכוחות וסיכויים גבוהים למלחמה.¹³

עם כל זאת, ניתן להצביע על תוצאה חיובית, אחת לפחות, של קיום שיווי-משקל יציב באזורנו, ברמת הוצאות-ביטחון וכוח-אדם צבאי נמוכים יחסית לעשור הקודם, והיא - היכולת להפנות

הפגיעה של הביטחון בתוצר הרבה יותר גבוהה משהיתה בפועל.

ראוי לציין, שהמהפך מעתירות עבודה לעתירות הון אירע בתקופה שבין מבצע קדש למלחמת יום-הכיפורים. מאז 1973 חלה התייצבות במשקלות היחסיים של התשומות - לאחר שהמערכת הגיעה, כנראה, לשיווי-משקל המבטא אופטימום ביטחוני-כלכלי בתחום השימוש בתשומות.

מה צפוי בעתיד? - בהנחה שתקציבי הביטחון של ישראל ושל מדינות-העימות יישארו קבועים בגודלם הריאלי בשנים הקרובות, ניתן לצפות לשיווי מתון מאוד ביחס מלאי ההון הצבאי לטובת מדינות ערב. בהנחה שהיקף כוח-האדם בצבאות היריבים יישאר קבוע, אזי יחס העוצמות הצבאיות צפוי לשיווי מתון מאוד לרעתנו. במקרה של קיצוץ ריאלי בתקציב הביטחון בישראל, ללא קיצוץ מגביל בצד השני - צפויה הרעה ביחס העוצמות הצבאיות, מבחינתנו.

מהתבוננות בדינמיקה של מירוץ-החימוש החרף שהתרחש באזורנו מתבקשת השאלה האם מרוץ זה עשוי להגיע לנקודה של שיווי-משקל יציב, דהיינו - מצב, שבו שני הצדדים שומרים על היקף עוצמתם הצבאית ללא שיווי לאורך זמן.

הסיכויים והתנאים הנדרשים להיווצרות

ביבליוגרפיה

ברונו מ. (1963). "פריון ותשואה בישראל 1952-1961", רבעון לכלכלה 37-38.
געתון א. (1971) "פריון כלכלי בישראל", בנק ישראל.

הלפרין א. (1986א). "התפתחות מלאי ההון הצבאיים של ישראל ומדינות העימות", ירושלים, מכון פאלק, מאמר לדיון מס' 86.01.
ספרן נ. (1986). "מלחמה למלחמה, העימות הישראלי ערבי 1948-1967".

עופר צ., קובר א. (עורכים), (1984), "מחיר העוצמה", משרד הביטחון, תל-אביב.

קונדור י. (1981). "נצילות הון תשואה לגודל ופריון בסקטור העסקי (1960-1984)", רבעון לכלכלה 110-111.

רותם ז. (1988) "פונקצית הייצור הצבאית והשינויים ביחסיה הכוחות ישראל-ערב 1950-1986" רבעון לכלכלה 138, נובמבר 1988.

רותם ז. ואוהר ג. (1986). "ההוצאה לביטחון בישראל – אומדן עלות תועלת ברמה הלאומית". נייר-עבודה 8604H, המכון למחקר כלכלי, בר-אילן.

רותם ז. (1985). "העימות הישראלי-ערבי בראי הוצאות-הביטחון", (טרם פורסם).
שפר א. (1987). "הנטל הכלכלי של מרוץ החימוש במזרח-התיכון", רבעון לכלכלה 131.

Berglas E. (1983) "Defence and the Economy: The Israeli Experience", Discussion paper No. 83.01, Falk Institute.

Leidy M. Staiger R. (1985), "Economic Issues and Methodology in Arms Race Analysis", Journal of Conflict Resolution; Vol. 29 No. 3 (9/1985).

Richardson L. F. (1960), Arms and Insecurity, Mathematical Study of the Causes and Origins of War. Pittsburgh: Boxwood

Smith R. P (1980) "The Demande for Military Expenditure" Economic Journal No. 90, (12/1980).

שנה	ישראל ¹	מדינות העימות ²	מדינות הפריפריה ³
1950	157	292	
1951	186	338	
1952	178	352	
1953	173	399	
1954	230	449	
1955	314	581	
1956	573	727	
1957	460	666	
1958	441	761	
1959	470	808	781
1960	500	821	733
1961	563	862	729
1962	624	957	834
1963	734	1,026	1,004
1964	905	1,187	1,103
1965	957	1,271	1,280
1966	1,091	1,284	1,796
1967	1,627	1,583	2,445
1968	2,025	1,835	2,365
1969	2,550	2,075	2,878
1970	3,401	2,565	3,234
1971	3,828	2,991	3,744
1972	3,176	3,073	4,305
1973	6,400	5,110	5,540
1974	5,607	5,677	7,748
1975	5,672	5,988	9,998
1976	5,993	5,657	13,144
1977	5,559	5,708	14,247
1978	4,563	4,118	17,045
1979	5,279	5,073	22,152
1980	4,886	4,067	25,788
1981	4,563	4,007	28,980
1982	4,481	4,041	34,240
1983	5,504	4,268	35,530
1984	4,287	4,342	
1985	4,400	4,455	
1986	4,200	4,934	
1987	3,800	4,333	

נתונים ומקורות:

1. ישראל – נתוני תקציב-הביטחון מתורגמים לשנות לוח, מקורות:

– 1955-1950: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מוסף לירחון סטטיסטי מס' 4, 1984 (נתוני צריכה ביטחונית)

– 1980-1955: מתוך (1983) Berglas.

– 1987-1981: מתוך עיקרי תקציב-המדינה, האוצר, שנים שונות.

2. מדינות העימות: מצרים + סוריה + ירדן, מתוך (שנים שונות): Sipry Yearbook, Stokholm, Sweden (נתוני 1986/7 מתוך: The Military Balance,

(IISS, London)

3. מדינות הפריפריה: עיראק + ערב הסעודית + לוב, מתוך הנ"ל (2) (נתוני 1983-1981 של לוב מתוך (ACDA, Washington D.C., U.S.A.

מערכות 319

הקרב המשולב העתידי

ד"ר עזריאל לורבר

ההתפתחות ההיסטורית של הקרב המשולב

בתחילת 1990, התפרסמה בכתב העת DEFENCE NEWS ידיעה כי פיקוד ההדרכה והתו"ל האמריקני (Tradoc — Training & Doctrine Command) המליץ על הסבת דוקטרינת הקרב המשולב לקרב המשולב העתידי (Future Airland Battle), והדוקטרינה החדשה, אם תתקבל, תינקט לקראת סוף העשור. השינוי בגישה נובע משתי תופעות צפויות שעתה בטוחים בצבא ארצות הברית כי אכן תתממשנה: הראשונה היא כניסתו המתרחבת לשימוש של נשק מונחה מדויק ארוך טווח, שמוכיח בהתמדה את בשלותו הטכנולוגית. והשנייה תהיה ערבוב של כוחות משני הצדדים תוך כדי מהלך הלחימה, והיעלמותו של קו החזית ה"קלאסי" הקו קדמי של כוחותינו. כדי להבין את משמעותם של השינויים המוצעים בדוקטרינת הלחימה האמריקנית ראוי לתאר את ההתפתחות של הדוקטרינה הקיימת.

מלחמת יום-הכיפורים הביאה בין היתר למהפך גדול במחשבה הצבאית המקובלת. נשק הנ"ט המדויק ארוך הטווח (שזא כלל רק טילים מדור א' ודור ב') הפך מגורם משני, החייב תכופות להצדיק את קיומו בקרב המודרני. למשתתף שווה זכויות ובעל תביעות לבכורה, אף בהתמודדות עם אמצעי הלחימה הקלאסיים. אף כי עד מהרה התברר כי הטנק ומטוסי-התקיפה עדיין אינם בדרכם אל המוזיאון, הרי בכל העולם, ובעיקר בארה"ב, נחקרה היכולת של חימוש כזה להשפיע בצורה מאסיבית יותר על שדה הקרב, בעיקר מול ברית ורשה. וזאת, אם אכן יתממשו הפיתוחים החדשים שעד אז נראו כמדע בדיוני, והמדובר במצייני לייזר, מזל"טים, מסוקים נושאי טילים מונחים, ואפילו מצררים של חימוש מתביית הנורה על-ידי ארטילריה, קנית ורקטית, ארוכת טווח. יתרה מזאת: הצלחתו של חימוש כזה היתה מגביהה במידה ניכרת את "הסף הגרעיני" – השלב שבו צריך להפעיל נשק גרעיני טקטי כדי לבלום מתקפה סובייטית.

בעקבות מחקרים אלה התגבשו מספר מסקנות לגבי הפוטנציאל הטמון בחימוש זה, ולהלן אחדות מהן:

1. יחידות קטנות תוכלנה להפעיל עצמה ניכרת, אם הן תצוידנה בחימוש מונחה מרחוק או באמצעי ציון מטרות ותוכלנה "להזמין" חימוש כזה. יצטמצם השימוש בתחמושת
2. סטטיסטית, יחסית קצרת טווח, שיש לשאתה למעשה עד קו המגע הקדמי. במקומה ניתן יהיה לשגר חימוש חכם ממרחק של עשרות רבות של קילומטרים מקו החזית, או להביאו

3. למטרתו על ידי מטוסים שאף הם יוכלו לשגר ממרחק בטוח, ולצפות לאחוזי פגיעה גבוהים.
3. יהיה צורך להגדיר מחדש את תחומי האחריות של הזרועות השונות (אוויר, יבשה וים) ויתכן אף להכפיף את כוח האש שלהן לרשות מרכזית אחת.
4. יהיה צורך לארגן מחדש את נושא המודיעין הטקטי, בעיקר בתחום "המודיעין בזמן אמיתי".
5. יהיה צורך לארגן מחדש את נושא השליטה והבקרה ואף לפתח כלים חדשים עבורו.

למסקנות הגיעו בקווים כלליים, עוד בשנת 1975. לאחר תהליך ממצה של ניתוח ההתפתחות בשדה הקרב היבשתי, ובהסתמך, בין היתר על מסקנות אלה, ועל ההתפתחויות הטכנולוגיות השונות שאירעו מאז, פרסמה זרוע היבשה של צבא ארצות הברית ב-1982, את הדוקטרינה החדשה שלה (Operations FM-100-5) ללחימה שכינויה Battle-2000 The Airland Battle – הקרב המשולב קרקע/אוויר-2000. בקצרה, דוקטרינה זו קובעת, בין היתר, כי אזור הלחימה הקרקעי הינו מקשה אחת בשלשה ממדים ויש לשאוף לשיתוף פעולה מרבי בין הכוחות הלוחמים, כלומר בין כוחות הקרקע, האוויר והחימוש ארוך הטווח. בנוסף מדגישה דוקטרינה זו את ניצול הטכנולוגיה להשגת יתרון מבצעי מוקדם, את חשיבות ההכרעה המהירה בכל מקום שאליו ישלחו כוחות אמריקניים, את הצורך להימנע מקרבות התשה ואת חשיבותה של תפיסה אופרטיבית, עם דגש על תמרון, המבוצע על ידי כוחות מבוזרים המקושרים על ידי פילוסופיית פיקוד

הצעה אמריקנית חדשנית

ושליטה, המבוססת על טקטיקות מוכוונות משימה.

התפתחות נוספת שנבעה משכלול המתקדם של החימוש החכם, והמהווה המשך (ולדעת מחייביו – אוולוציוני) לדוקטרינת שדה הקרב המשולב, הוא תפיסת ה-FOFA (Follow on Forces – Attack – תקיפת הכוחות העוקבים) שהוצגה לראשונה בסוף 1985. תפיסה זו כוונה לנצל את אחת מנקודות התורפה בדוקטרינת הלחימה הסובייטית הנוכחית, שהתבססה על שימוש מקסימאלי בהפתעה ובהטעה, בין היתר כדי להקטין את הסיכוי של כוחות נאט"ו לגייס כוחות מילואים ולהיערך בצורה מתאימה.

הכוחות הסובייטיים הקדומניים היו מצויים ברובם בהיערכות מתאימה להתקפה, כולל בטני דלק ותחמושת. למרות זאת, לפי ההיגיון "המקובל", פתיחת מלחמה כוללת עדיין היתה מחייבת השלמות אספקה וכן תגבור כוחות עזר ואפילו השלמת תקנים ביחידות אחוריות. אף שפעילות כזו עלולה היתה להסגיר את כוונותיהם, ולכן כדי לשמור על ההפתעה, הדוקטרינה הסובייטית דגלה בהסתערות של הדרגים הקדומניים, ללא סיוע לוגיסטי נוסף, ולחימה מתמשכת כל זמן שהדבר אפשרי. בינתיים היו מקודמות יחידות רעננות שהיו מוכנסות לקרב כאשר הדרג הראשון היה ממצה או ליתר דיוק מתיש את עצמו.

להערכת הסובייטים, שיטה זו היא הפשרה הטובה ביותר בין דרישות ההפתעה לשמירת התנופה בהתקפה. בנוסף מסתמכים הסובייטים על ה-

Operational Maneuvre Group OMG

מערכות 319

הכוחות הקדומניים יגששו ויאתרו נקודות תורפה בחזית האויב. כאשר נקודות תורפה כזו תתגלה, כמו לדוגמה בתפר שבין כוחות שכנים, ותיפרץ, יוזרמו דרכה כוחות משימה במסגרת עצמאית ומאוזנת (המכילה אלמנטים מכל הכוחות הלוחמים), שיוכלו לבצע התפרצות מהירה מאוד לעומק מדינות נאט"ו, כדי למוטט את צבאות הברית לפני שיעלה בידם להגיע להחלטה (החייבת להיות משותפת) לגבי הפעלת נשק גרעיני טקטי.

ה-FOFA מבוסס על תקיפה מרחוק, על-ידי חימוש קרקעי, ארוך טווח, מתביית ועל-ידי מטוסים, כנגד הדרג השני והשלישי הסובייטי עוד לפני שהתקרבו לאזור הלחימה ממש, ובאופן זה מניעת האפשרות לתגבר את הדרג הראשון ולהחליפו. הצלחת פעילות כזו גם תנטרל חלק מהאפקטיביות ה-OMG.

במעבר יש עד היום מערערים על גישה זו, בטענה כי חבל להשקיע אמצעים בהשמדת הגל השני, מפני שאם לא יעצרו את הגל הראשון ממילא לא יהיה צורך להתאמץ להשמיד את הגל השני. כמובן שגם מחייבי ה-FOFA אינם מתכוונים להניח לגל הראשון לנפשו והוויכוח נסב יותר על היחס בהקצאת משאבים – לפיתוח ולהצטיידות – עבור האמצעים השונים.

בעיה אחרת שעלתה היתה בעיית השליטה והבקרה המוגזמת: כדי לנהל מלחמה "מסודרת" במרחבים הגיאוגרפיים ובקצב הלחימה הצפוי, יזדקקו למערכת אמצעי מודיעין והרכשת מטרות מתקדמת מאוד. אבל כדי לנהל את הקרב ביעילות

המקסימלית על מידע זה להגיע עד לדרגים הבכירים. במלחמות עברו, עסקו מפקדים בכירים שישבו במרחק של עשרות קילומטרים מאחור, בקורפוס של האויב או בדיוויזיה שלו. ביחידות הקטנות יותר של האויב טיפלו הדרגים הנמוכים ועצם המבנה ההירארכי של הצבא הותאם לסדר עניינים זה. בפני המפקדים הבכירים היושבים בעורף יהיה עכשיו פיתוי גדול מאוד, לדלג על שלבי הביניים (שלהם עצמם) ולפקד על המחלקה או הפלוגה מתוך חדר בקרה מרכזי, תוך שימוש במידע המפורט שבידיהם, ובעזרת מערכת התקשורת המשוכללת שלרשותם. נטייה זו, לעבור לשדה הקרב הממוחשב והצנטרליסטי נתגלתה בצבא האמריקני ובצבא הסובייטי כאחד, והודגש הצורך לעצור נטייה זו ולהמשיך בהאצלת סמכויות למפקדים בשטח, ולמפעילי החימוש עצמו, גם אם כתוצאה משיקולים שונים, כגון טווח החימוש, יהיו מפעילי החימוש ממוקמים בעצמם במרחק קילומטרים רבים ממטרותיהם. יתרה מזאת. בעידן החימוש המתוחכם, דיוויזית האויב למשל הופכת, בהגדרה, לאוסף של כ-500 מטרות דיסקרטיות הנמצאות בשטח. המידע, ולצידו היכולת להנחית אש מיידית, יפתו מפקדים בכירים לטפל בהם ישירות (ושוב תוך דילוג על דרגי הביניים) על ידי הקצאת אמצעים להשמדתם, ופיקוד ישיר על משימות כאלה. לא שאפשרות כזו היא פסולה על הסף, אך הדבר ידרוש ארגון מחדש של כמעט כל המערך הלוחם, תוך התחשבות באילוצים אחרים.

בנוסף להשגות תורתיות אלה הועלו

נגד ה־FOIA טענות טכניות, כלכליות ואף פוליטיות. למרות הכל התקבלה תפיסת ה־FOIA (וכחלק מדוקטרינת הקרב המשולב) על דעת כל חברות נאט"ו והיא מהווה את הגישה הרשמית של הארגון, ובהתאם יש פיתוח נרחב של אמצעים לצרכיה.

דוקטרינת הקרב המשולב העתידי

בהשוואה לדוקטרינת הקרב המשולב וה־FOIA, שהיו אמורת להיות הגנתיות לחלוטין, אמורה הדוקטרינה החדשה להיות התקפית ויותר גמישה בהפעלה. היא תתבסס על טכנולוגיה של הדור הבא. ובעיקר על מחושים (Sensors) מתקדמים לאיתור האויב. היא תשאף להשיג את מטרתה על־ידי כוח אש וללא הסתככות בקרבות שחיקה. ההנחה היא כי לאמריקנים ולסובייטים תהיה יכולת דומה בתחומים טכנולוגיים מסוימים כגון נשק אנרגיה (Direct Energy Weapons) וחיימוש מונחה מדויק (Smart Munitions). בהתאם לגישה זו, ובניגוד לגישה הנוכחית, יופעלו כוחות משוריינים כבדים אך ורק כמוצא אחרון, ורק אם מסיבה כלשהי האויב יתגלה כחסין בפני השמדה מוחלטת באמצעות האש לבדה.

הגמישות בהפעלת היחידות תושג גם על־ידי הקטנת המערך הלוגיסטי היחידתי. הסתמכות על תקשורת יעילה ואוטומציה נרחבת תאפשר ליחידות למשוך אמצעים בזמן (כמעט) אמיתי, מתוך מאגרים מרכזיים וללא הצורך הכמעט היסטורי של הצטיידות בכמויות גדולות של אמצעים לקראת הקרב.

בגישה חדשה זו מורחב שדה המערכה האקטיווי, ברמה האופרטיבית לכ־400 ק"מ בעומק. יתרה מזאת, אם בעבר הדיוויזיה היתה הרמה הנמוכה ביותר אשר ניהלה פעילות באורח עצמאי בגיזרתה, כעת יעשה זאת הקורפוס. התפתחות זו לא תשפיע כלל על המ"מ ועל המ"פ, וקרוב לוודאי שגם המג"ד לא יושפע ממנה, אך בעיקרו מבטא הדבר את הגישה של יתרון ריכוזיות שכבר הזכרנו.

הנקודה המעשית החשובה בשינוי המוצע היא העברה של כמעט כל

משאבי הנשק המדויק ארוך הטווח (להבדיל מהנשק המדויק קצר הטווח כגון טילים צוותיים) וכולל מסוקי התקיפה ואמצעי ההגנה האווירית, מאחזיות הדיוויזיה לאחזיות הקורפוס. תפקידה של הדיוויזיה יצטמצם לתיאום בין מפקדת הקורפוס לבין החטיבות (כוח התמרון) שיופעלו, אם האויב לא הושמד על־ידי האש. כפי שהראינו למעלה, אפשרות זו נצפתה כבר מזמן על־ידי גורמים שונים, כמקור פוטנציאלי לתקלות בניהול הלחימה. מצד שני, השתכללות אמצעי השליטה והבקרה ובעיקר הגידול באמינותם ובתועלת הצפויה משימוש אגרסיבי במשאבי השליטה והבקרה המתוחכמים, היטו כנראה את הכף במחשבה הצבאית האמריקנית והביאו את אנשי הת"ל שלהם להמליץ על אימוץ גישה זו.

סיבה נוספת לנטייה לגישה החדשה היא בעיית ערוב הכוחות: ככל שיחידות קדמיות תהפוכנה ליותר קטנות וניידות תהיה הפגיעה בהן קשה יותר, וכוחות משני הצדדים יתערבבו יותר זה בזה. בגלל החשש מפני מהלומה גרעינית טקטית, הסובייטים מעוניינים ב"עירבוב" כזה ויפעלו להגבירו. כתוצאה ראשונית יעלם "קו החזית" הקלאסי (ה־Forward Edge of Battle Area— FEBA) בשמו המקובל יותר כיום— FLOT). צבא ארה"ב צופה כנראה קשיים בניסיון לרכז ולתמרן כוחות חזקים דיים כדי להשמיד כוחות סובייטיים מתפרצים כאלה.

מאז ומתמיד ניטש ויכוח בין חסידי כוח האש לבין חסידי התמרון. באופן פשטני מעט הטיעונים בוויכוח הם כלהלן: כוח האש הוא פשוט להפעלה, אך מחייב עדיפות באמצעים, ובכל מקרה גם לצד המנצח יש אבדות; השימוש בתמרון יכול אמנם לגרום להתמוטטות מהירה יותר של האויב, בפחות אבדות, אך זוהי צורת לחימה מורכבת בהרבה וטומנת בחובה סיכונים גדולים יותר. ההנחה המקובלת היא כי בדרך כלל התמרון עדיף, אך לחימת תמרון ניתנת לביצוע רק על־ידי גייסות ופיקוד מעולים; מאורגנים היטב, ממושמעים, בעלי מורל גבוה ובעלי יזמה. כלומר, מרכיב ה"איכות" הוא דומיננטי.

כיום מועלית הטענה כי ההתקדמות הניכרת שהושגה ומושגת בתחומי התצפית והמודיעין בזמן אמיתי, בתקשורת ובתהליכי קבלת החלטות, כלומר בכל תחומי הפיקוד והשליטה ובשילוב כוח אש זמין ויעיל בשדה הקרב, מקטינה או אף מבטלת, את ערכו ואת חשיבותו של התמרון בהשוואה לזו של כוח האש. בנוסף, הדעה המקובלת היא כי בתחום הזה, של פיקוד ושליטה מתקדם, המשולב בכוח אש מונחה לטווחים ארוכים, יש לארה"ב יתרון ניכר על פני הסובייטים. מתוך התגובה הסובייטית עם הצגתו של קונספט ה־FOIA ב־1985, עולה כי הנחה זו הינה נכונה. כהערת אגב נציין כי יש גם יסוד חזק להניח כי בין ה־SDI (מלחמת הכוכבים) לבין ה־FOIA, הגיעו הסובייטים למסקנה כי מסיבות כלכליות אין ביכולתם להתמיד במירוץ הצבאי, ומסקנה זו היוותה מרכיב חשוב בהחלטתו של מיכאל גורבצ'וב לשנות את אופיו של השלטון בברית המועצות.

עד כמה תקפה הגישה החדשה?

יש כמונח לזכור כי הנושא כולו הוא עדיין בחזקת הצעה, שהוגשה על־ידי פיקוד ההדרכה והת"ל האמריקני לרמטכ"ל צבא היבשה שלהם, ומן הסתם יוכנסו בה עוד שינויים. אך גם מסגרתה הכללית, שיש להניח כי תישמר, מעוררת תהיות מסוימות.

צבא יכול להתאמן לחימה בצורות קרב שונות ומשונות, ואמור להגיב בצורה הנכונה בהתאם לזירה ולתנאים המשתנים. אבל חלק מיכולתו להגיב בצורה הנכונה מבוסס על מבנהו הארגוני, הנשמר לאורך הזמן, ואשר כל רמות הפיקוד למדו לעבוד במסגרתו. הקרב המשולב פותח במקורו עבור הזירה המרכז אירופית, ואף כי ספרי ההדרכה משלמים מס שפתיים לאפשרות של לחימה בחזיתות אחרות (הג'ונגל הדרום אמריקני או מדבריות החול של מזרח התיכון) הרי קיימת מעין הבנה שבשתיקה כי יזרת הפעולה העיקרית תישאר במרכז אירופה. ה־FOIA מנציח גישה זו מפני שחיימוש ארוך טווח עלול להתברר כמאוד בלתי יעיל כנגד אויב אחר, המסתמך למשל הרבה פחות על כוחות משוריינים, מאשר ברית ורשה.

בהצלחה כתוצאה מאימונים ומתרגילים, הרי תחת לחץ עלול הדור החדש של המפקדים להתקשות לבצע את המהפך המחשבתי חזרה.

סיכום

רעיון הקרב המשולב העתידי מהווה בהרבה מובנים תפנית חדה ביחס לדוקטרינה הקיימת. הנקודה העיקרית לדעתי בשינוי המוצע היא נסיגה כמעט מוחלטת מהכרה בעליונותו של התמרון וחזרה להדגשת חשיבותו של כוח האש. המסקנה הבלתי נמנעת היא כי הדבר קורה בעיקר כתוצאה מהשתכנועותם של הדרגים הבכירים בצבא ארה"ב כי חימוש מדויק ארוך טווח (ובשילוב עם מודיעין בזמן אמיתי ומערכות שליטה ובקרה מתאימות) אכן מוכיח את עצמו – טכנולוגית, מבצעית ובטווח הארוך גם כלכלית. זוהי מסקנה חשובה עבור כל אחד ומן הראוי לתת עליה את הדעת בכל דיון על חשיבותו ועתידי של חימוש מעין זה. השגיאה הפוטנציאלית בדרך האמריקנית המוצעת נובעת מן הרצון לשעבד את כל הכוח לדוקטרינה מאוד נוקשה, המתאימה ללחימה רק כנגד מגוון צר מדי של יריבים בכוח, ועלולה לשמוט את הקרקע דווקא מתחת לרגלי ההתחייבויות הגלובאליות של ארצות הברית. אי אפשר בהקשר זה להתעלם גם מן ההקבלה ההיסטורית. בשנות החמישים (ובמידה מסוימת כתגובה פסיכולוגית למלחמת קוריאה שזה עתה הסתיימה) קיצצה ארצות הברית בכוחות הקונוונציונאליים לטובת העצמה הגרעינית. ההנחה היתה שהאיום בעצמה הגרעינית יפתור כל בעיה, החל מפלישה רוסית לאירופה המערבית וכלה בהתקוממות בג'ונגל האפריקני. אין ספק שהעצמה הגרעינית אכן בלמה את הרוסים אך האמריקנים גילו מהר מאוד, ובדרך הקשה, כי הנשק הגרעיני פשוט אינו ניתן לשימוש בשום מקום אחר בעולם. הדבר הביא את הנשיא קנדי לחזור ולהשקיע בפיתוחם מחדש של הכוחות הקונוונציונאליים. אם נציג את החימוש המדויק ארוך הטווח במקום הנשק הגרעיני אנו מקבלים את אותו התסריט, ואם הצעה אכן תתקבל הרי קרוב לוודאי כי המשכו של התסריט הנוכחי ישאר גם הוא נאמן לפורמט הקודם.

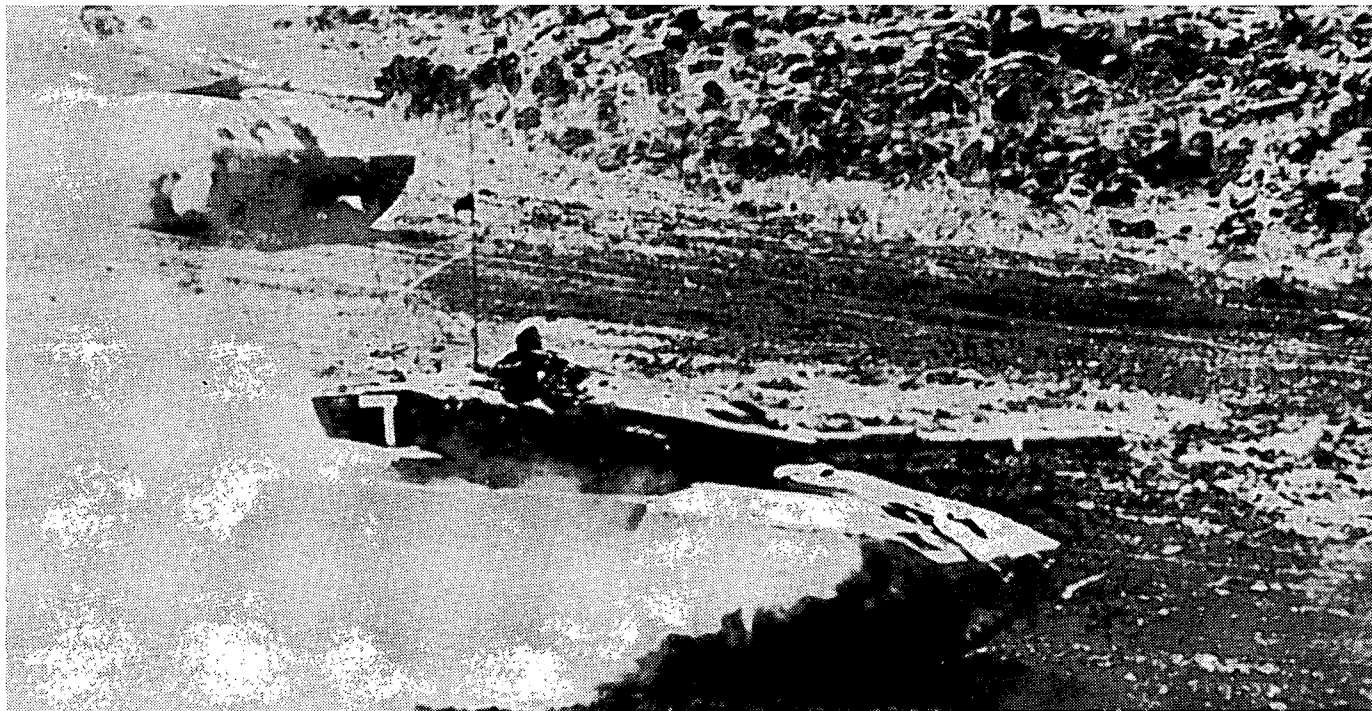
אבל כאן הולכים האמריקנים ומוסיפים שינוי ארגוני דראסטי ומתכוונים למסד אותו כדוקטרינה רשמית. המבנה הארגוני החדש יתאים רק לאירופה, או לחזית דומה בהיקפה, ונגד יריבים דומים לברית ורשה. אולם לאור ההתפתחויות הגיאופוליטיות האחרונות דומה כי השינוי הארגוני המוצע ינטרל חלק ניכר מן הצבא האמריקני בכך שיתאים ללחימה רק נגד אויב שאינו קיים עוד. מובן שקיימת גם האפשרות, הרציונלית עוד פחות, כי צבא היבשה (ברובו) מיועד אכן "לשמור על הסדר" באירופה ואילו המארינס וה-RDF (Rapid Deployment Force) – הכוח לפריסה מהירה) ייועדו למבצעים ביתר העולם.*

אלא שהמבנה החדש טומן בחובו סכנות גם לעת לחימה אפשרית באירופה. הגברת הריכוזיות והעברת סמכויות נוספות אל גוף בכיר יותר (מפקדת הקורפוס) יוצרת סכנה שניטרול של גוף זה יכניס תוהו ובוהו בדרגים שמתחתיו. דבר זה נכון כמובן גם לגבי מחלקה או כיתה של חי"ר שמפקדה נפגע, אך השאלה היא כמובן איזה אחוז מהכוח כולו מושפע מאירוע כזה ומה המאמץ הנדרש להחזיר את העניינים למסלולם. ברמת הקורפוס הדבר יהיה פיתוי גדול להפעלת נשק גרעיני טקטי או אפילו לעריכת פשיטה רבת ממדים של כוחות מיוחדים. הגישה החדשה מסתמכת יותר ויותר על אמצעים טכנולוגיים מתקדמים להרכשת מטרות, לארגון האש נגדן ולפגיעה בהן. כוחות התמרון המסורתיים יהיו כאמור רק מוצא אחרון. אבל התפתחות טכנולוגית חדשנית, הפתעה אסטרטגית מוצלחת או חזית קרה עמוקה ורחבה דיה (כגון זו שנפתחה בדצמבר 1944) עשויים לקעקע את כל המבנה הזה ולחייב להשתמש בכוחות תמרון בתפקידם המקובל, כבר מההתחלה, אך הפעם ללא ארטילריה ארוכת טווח אורגנית וללא סיוע אווירי התקפי אורגני. שוב, אין זו בעיה שאי אפשר לפתרה על-ידי שינוי ארגוני מהיר, אבל הניסיון לבצע שינוי בממדים כאלה בשלבים הראשונים של קרב בלימה, הם הזמנה בטוחה למפלה נרחבת. יתרה מזאת: אם הדוקטרינה החדשה תוטמע

בזכות התמרון וניידות השריון

תא"ל י'

לביצוע תרגילים כך שאלה יבטאו את כושר העבירות של הטנקים ויעלו את מעטפת הביצועים בתחום הניידות למדרגה גבוהה יותר.

ניידות הטנקים והרק"ם האחר בשדה הקרב המודרני אינה שאיפה תאורטית בלבד. זהו תנאי הכרחי ליכולת ההכרעה. מכאן, שיש לוודא שמרכיב זה אינו נשמר רק בפוטנציאל הטכנולוגי הגלום בטנקים המודרניים; ולשם כך יש להתאמן ולפתח כושר זה באימונים בצורה יותר אינטנסיביות ממה שנעשה היום, ויש להתמיד בפיתוח ובהצטיידות באמצעי פריצה והתגברות על מיכשולים.

האימונים, התרגול ושיפור מערכות אלו הם הצעד המיידי שיש לנקוט, אך במקביל יש להקנות עדיפות גבוהה יותר להשלמת החסר ולפיתוח אמצעים נוספים. בתכניות השונות יש לחפש את הבלתי שיגרתי, ואת הכיוון הלא ניצפה על מנת לבטא את היתרון הגלום בתמרון באופן יותר משמעותי.

האימונים המפריעים לו. אימונים אלה יבואו לידי ביטוי באמצעות שני מרכיבים בסיסיים: ביצורים ומכשולים, וכמויות גדולות של ח"ר רווי נ"ט. אנו חייבים להמשיך ולשמור על מרכיב כושר הניידות והתמרון, ואין בכוונת הדברים לעסוק כאן במרכיב הטכנולוגי. כאמור, טנק המרכבה מגלם בתוכו בצורה מאוזנת, ולדעתי נכונה, את שלושת הגורמים הללו.

הארטילריה ומסוקי הקרב הם גורמי האש העומדים לרשות היחידות ברמת החטיבה ומעלה, הן כדי לאפשר לשמור על רציפות הלחימה והן כדי לסייע ביצירת מרכז כובד להכרעה הטקטית. אולם הם אינם יכולים להיות תחליף לניידות ולתמרון. בקרב העתידי לא יהיה מנוס מניידות הטנקים והרקס האחר, תוך שילוב מהלך מתמרון לשם הקטנת יחסי השחיקה, וכדי לאפשר לכלים אלה להגיע מהר יותר לנקודות ההכרעה, כפי שנקבעו או נחזו מראש.

מה אם כן יש לעשות?

לדעתי יש לקבוע מספר תנאים הכרחיים

מרכיב התמרון בקרב המשוריין נדון כבר רבות, ותפיסת עולמם של מייסדי השיריון נשענה על כושר הניידות של הטנק כמרכיב דומיננטי ביכולת ההכרעה בקרב היבשה. צה"ל הבין את חשיבותם של התנועה והתמרון וביסס עליהם את אסטרטגיית הלחימה שלו, שגרסה העברה של המתקפה לשטח האויב מוקדם ככל האפשר. כך ניתן ביטוי חד משמעי לחשיבות שיוחסה לתנועה ולתמרון. אין מלחמה בתולדות צה"ל שלא הוכרעה בזכות התמרון, ובמלחמות שבהן לתמרון לא היה משקל דומיננטי היו יחסי השחיקה לכוחותינו קשים ביותר.

גם בשדה הקרב העתידי, כפי שאנחנו מנסים להתכונן אליו, יהיה למרכיב התנועה והתמרון משקל מכריע, אם אנו שואפים להקטין את יחסי השחיקה. טנק המרכבה כמייצג את התפיסה המודרנית של טנקי העתיד בצה"ל על מרכיבי האש, השרידות והניידות שלו מגלם תפיסה זו.

דומה כי ראוי להפנות יותר תשומת לב למימד התנועה והתמרון ולהתגברות על

ממדף הספרים

מבט חדש (בחלקו) על מלחמת העצמאות

על ספרו של נתנאל לורך, קורות
מלחמת העצמאות, הוצאת מסדה,
ידיעות אחרונות וספרי חמד,
מהדורה מעודכנת 1989

ד"ר מרדכי נאור

ספרו של נתנאל לורך "קורות מלחמת העצמאות", שהמדורה חדשה ומורחבת שלו הופיעה לאחרונה,* ראה אור לראשונה באביב 1958, עשר שנים לאחר תחילת המלחמה בה הוא עוסק. הוא זכה להצלחה, הודפס במספר מהדורות, אך לצד המידע והניתוחים שבו בלט החסר, דבר שצויין אף על ידי מי שהקדים לו הקדמה – הרמטכ"ל השני של צה"ל יגאל ידין: "מתוך קריאה בספר ילמד [הנוער] שלא השתתף במלחמת העצמאות] כל מה שניתן לספר לעת עתה על מלחמת ישראל לעצמאותו..." (ההדגשה שלנו).

אכן, ב-1958 היתה עדיין מלחמת העצמאות אירוע, שהיה קרוב לליבם של העומדים בראש המדינה וצה"ל, אותם אנשים עצמם שהובילו עשר שנים קודם את היישוב היהודי ואת המדינה הצעירה לקרבות תש"ח-תש"ט. הקירבה הזו, תרתי משמע, לא סייעה לספר, שכן הגבלות הצנזורה, לצד הגבלות מרצון, בנוסח "טרם הגיע הזמן לספר", צימצמו את מרחב הכתיבה, שלא לדבר על כך שנושאים לא מעטים זכו להארה רק בתקופה מאוחרת יותר.

לפיכך, טוב עשה המחבר, שנסתייע כפי שאפשר ללמוד מהקדמתו למהדורה המחודשת והמעודכנת על ידי מחלקת ההיסטוריה של צה"ל, שפרס מחדש בפני הקוראים את יריעת מלחמת העצמאות. מלחמה זו, אף שטופלה בהרחבה במאות ספרים ובאלפי מאמרים, לא זכתה עדיין ל"אופוס מגנום" שלה: עבודות אחדות נמצאות בעצם תהליך יצירתן ואחרות – שכבר פורסמו – הן חלקיות או בעלות תמציתיות. גם הספר המקביל לזה של לורך, "תולדות מלחמת הקוממיות" בהוצאת "מערכות", התיישן מאז ראה אור לראשונה בשנת 1959.

* נתנאל לורך, קורות מלחמת העצמאות, הוצאת מסדה, ידיעות אחרונות וספרי חמד, מהדורה מעודכנת 1989.

אולטימטום שלא היה

בספר החדש יש בהשוואה לישן כ-50 אחוז יותר חומר (הרחבה מ-534 עמודות – שתיים בעמוד – ל-734) וכן שורה של טבלאות ולוח אירועים של המלחמה, המעמידים לרשות הקורא והמשתמש כלי-עזר חשובים. אך חשיבות העיקרית של הספר שלפנינו היא בהכללתו של חומר רב, שפורסם בשלושים ויותר השנים שחלפו מאז הופעת המהדורה הראשונה. חומר זה כולל בראש וראשונה את יומן המלחמה של בן-גוריון, הזרע אור על תהליכים, אירועים ופרשיות שבעת הכתיבה הראשונה היו ברובם שרויים בצל; דיונים סודיים שעם הזמן הותר פרסומם (כמו דיוני "ועדת החמישה" ביולי 1948); כן נעזר המחבר במחקרים מקיפים וחלקיים, בתעודות שהותרו לפרסום על ידי גנזך המדינה הישראלי, כמו גם הגנזכים הבריטי והאמריקני. ספרי זכרונות, ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות של מנהיגים פוליטיים וקצינים בכירים העלו אף הם תרומה; בהשוואה לעבר הרחוק מצוי היום חומר רב יחסית על האויב – הפלסטינים וצבאות ערב; וכמובן – מאז שלהי שנות החמישים הופיעו ספרי החטיבות השונות במלחמת העצמאות המתארים בהרחבה את הקרבות מנקודת-המבט החטיבתית.

"על בסיס כל אלה", שואל המחבר בהקדמתו, "מה נשתנה בין מהדורת תש"ח למהדורת תש"ן? האם הקנקן חדש, או מה שיש בו?" והוא משיב: מקצת מזה ומקצת מזה.

דוגמה להרחבה במהדורה החדשה אפשר לראות בפרק "חודש הפלישה". בעוד שבגירסה הראשונה אין כל איזכור ליחסי הכוחות ערב פלישת צבאות ערב, מביא המחבר הפעם נתונים מלאים על סדר-הכוחות של שני הצדדים. מהם ניתן ללמוד כי הצבאות הערביים היקצו לפלישה לארץ-ישראל כ-17-20 אלף חייל ב-7 חטיבות, ואילו ישראל שזה עתה נולדה יכלה להעמיד לבלמת הפלישה 16 אלף חייל ב-9 חטיבות ועוד 13.5

אחד מראשי המרד (הערבי?), כמי שאמר כי הדבר מבשר את קיצה של חיפה הערבית. ולבסוף, הצד הגרפי של הספר הוא מנקודות התורפה שלו. אף שחלפו למעלה משלושה עשורים מאז הופיע לראשונה, לא חלו שינויים בתצלומים ובמפות. יתר על כן, משום מה התצלומים במהדורה הנוכחית ברורים פחות מאותם תצלומים עצמם במהדורה המקורית. גם השארית של המפות המקוריות אינה במקומה.

על אף ליקויים אלה מהווה הספר המעודכן תרומה חשובה לידע מלחמת העצמאות. באמצעותו – כך יש לקוות – יכירו בני הדור ש"לא ידעו את תש"ח" את שנעשה, הושג ונקבע בעשרים החודשים שבין דצמבר 1947 ליולי 1949. למה שקרה אז, ובה במידה למה שלא קרה ולא הושג, יש השפעה עד ימינו אלה.

בהתנגדות אף מצד ארצות הברית, ואין צורך לומר מצד ברית-המועצות. מצרים, כאמור, לא ביקשה סיוע... ואחרון אחרון – רק כוחות בריטיים מצומצמים נותרו במזרח התיכון לאחר גמר הפינוי מארץ-ישראל.

היה לא היה אולטימטום? מסקנתו העכשווית של לורך: לא היה, וכדבריו: "השתכנעתי על יסוד מסמכים ועויות חדשים שלא היה ולא נברא... ולא היססתי לשנות את המסקנה שהסקתי בשעתה".

הוויכוח עם "ההיסטוריונים החדשים"

ויכוח שהתלקח לאחרונה בין אסכולת "ההיסטוריונים החדשים" ל"היסטוריונים הישנים" כדוגמת לורך, מוצא את ביטויו גם בספר שלפנינו. האחרונים, כך טען לא מכבר אחד מ"החדשים", כותבים כמשרתי המדינה, בעוד שהראשונים משרתים את האמת. לורך פוסל ראיה זו מכל וכל. הוא שולל את הגישה ששירות למדינה ושירות לאמת הם תרתי דסתרי, "וחייב אדם לבחור בין שירות לזו לבין שירות לזו... אני מאמין באמונה שלמה שאתה משרת את המדינה כאשר אתה משרת את האמת, ואפילו אינה נעימה..." הספר, כאמור, מכיל שפע של חומר שנכתב ונחשף בעשרות הנים האחרונות מאז ראתה אור המהדורה הראשונה. המחבר טרח לשלבו במסגרת הטקסט הקודם, ולעתים עשה זאת פחות מדי, מה שמביא אותנו לשורה של חסרונות שהספר אינו נקי מהם.

חסרון נוסף: הלשון המליצית של שלהי שנות החמישים, לא תמיד עומדת במבחן תקופתנו. לעתים נשכח מהמחבר כי הוא כותב את תולדותיה של מלחמה. והוא גולש לתיאור אישי בגוף ראשון. כך הוא עושה בתארו את ליל ה-29/30 בנובמבר 1947 בירושלים היהודית, היוצאת מגדרה לאחר החלטת עצרת האו"ם על חלוקת ארץ-ישראל והקמתה של מדינה יהודית. לא פעם המינוח אינו ברור. בתיאור חיסול שיירת הנשק הערבית לחיפה (17 במרס 1948), מצוטט

אלף לוחמים-מתיישבים, דהיינו אנשי יישובים חקלאיים במרחבי הארץ, באזורים המועדים לפלישה. עם זאת, לצד הערבי היה יתרון מוחלט, לפחות בשלב הראשון, בארטילריה, שריון וחיל אוויר, ויש גם לזכור כי היישוב היהודי היה שרוי במלחמה כמעט חצי שנה, בעוד שהצבאות הערביים הפולשים היו רעננים לחלוטין.

ברוב המקרים המהדורה החדשה מרחיבה לעתים היא גם מצמצמת, כלומר חומר שהובא בעבר לא הוכנס עתה, מאחר שהתבררו פרטים חדשים הסותרים או מבטלים אותו. בכמה מקרים שינה המחבר את הכתוב. כך היה, למשל, בנושא האולטימטום של בריטניה לישראל, ב-31 בדצמבר 1948, להסיג לאלתר את כוחותיה מסיני, בעת מבצע "חורב", ולא תתערב בקרבות, אולטימטום שלווה באיגרת חריפה של נשיא ארצות-הברית, הארי ס. טרומן. במהדורה הראשונה נכתבו על כך הדברים הבאים:

אין לומר בוודאות אם מוכנים היו הבריטים להתערב בפועל בקרבות הנגב. גם אם נניח שהאולטימטום, שנמסר על-ידי השגריר האמריקני, ככתבו וכלשונו, יצא מעם ממשלת בריטניה הגדולה (ויש מבין מדינאיה של זו המכחישים זאת), ספק אם היו נכונים להתנגשות צבאית, בהעדר תביעה לכך מצד מצרים, ולשמע דעת הקהל הבריטית מזה ודעת הקהל האמריקנית מזה, אשר לשתיהן היתה יד בהחלטה על פינוי הארץ חודשים מועטים בלבד קודם לכן. מסתבר שאילו פעלו לא היו חורגים ממסגרת הפגנה של כוח...

ובמהדורה החדשה: כיום ברור שבריטניה לא זו בלבד שלא ששה לקראת אפשרות של הפעלת כוחותיה במזרח התיכון, כי אם חששה מפניה, שכן לא היתה נכונה לכך משום בחינה: דעת הקהל בבריטניה לא היתה תומכת בכך, זמן מועט אחרי שבריטניה נפטרה סוף סוף מענשה של שאלת ארץ-ישראל; צעד צבאי חד-צדדי של בריטניה היה מהווה הפרה של צו מועצת הבטחון אשר בריטניה עצמה חברה בה, והיתה נתקלת

"אסטרטגיה

רבתי

לישראל"

על ספרו

של יחזקאל דרור

הוצאת אקדמון, ירושלים 1989

ד"ר אריאל לויטה*

ספר זה הינו הראשון מבין ארבעה ספרים שמכין המחבר במסגרת סדרה, אותה הוא מכנה "תזכיר לראש הממשלה". ייחודו של הכרך הראשון בכך שהוא מהווה מבוא לעבודה הכוללת והן חיבור מקיף ומפורט העוסק במגזר המדיני-ביטחוני בנושאים הקיומיים המקופלים בו ומחייבים הכרעה לאומית.

הספר "אסטרטגיה רבתי לישראל" בנוי שלושה חלקים. הראשון, הקרוי "יסודות", מציג את ראיית המחבר ביחס לתהליך המצוי והרצוי במדינת ישראל של החשיבה האסטרטגית רבתי ועיצוב המדיניות האסטרטגית-ביטחונית. חלקו השני של הספר, הקרוי "ממדים עיקריים", דן בתכנים של 12 מגזרים שונים של האסטרטגיה הרבתי לישראל – החל בנושאי מלחמה ושלום, יחסים עם המעצמות דרך אסטרטגיה קונוציונאלית, גרעינית תעשייתית-ביטחונית ולוחמה בטרור, וכלה בנושא הפלסטינים, ערביי ישראל, ההתיישבות וגבולות ישראל. לבסוף, חלקו השלישי של הספר הקרוי "ראייה משולבת", מנסה לגבש את מכלול הנושאים השונים לכדי אסטרטגיה רבתי שלמה וסדירה עבור מדינת ישראל וחוזר על הצורך (ההכרח) בגיבוש אסטרטגיה רבתי כזאת.

המחבר רואה את עיקר יעודו של הספר בהצגת דפוסי חשיבה לעיצוב מדיניות, בהנמקת הצורך הדחוף בגישה אסטרטגית רבתי לישראל ובדרבון לחדשנות במדיניות בנושאי יסוד. לנושאים אלה מיוחד חלקו הראשון של הספר ובמידה פחותה גם חלקו השלישי. שאר הספר (למעלה ממחציתו) מביא למעשה מסקנות והמלצות של המחבר לגבי כיווני הפעולה הרצויים בכל מגזר ומגזר.

"אסטרטגיה רבתי לישראל" מהווה במבנהו ובתכנו המושך ישיר לעבודות הרבות והמגוונות שכתב יחזקאל דרור במשך שלושים השנים האחרונות בנושאי עיצוב מדיניות, קבלת החלטות, אסטרטגיה, ומינהל ציבורי. חיבורים אלה הרימו תרומה ייחודית להעשרת המחקר, החשיבה והחינוך האקדמי וגם השאירו את רישומם במגזרים שונים של העיסוק האקדמי הבינלאומי בנושאים אלה. למרות זאת, מוצא את עצמו המחבר נאלץ להשקיע מאמץ עצום בספרו החדש לחזור ולבקד את הנעשה בנושאים אלה במדינת ישראל בכלל ובממסד המדיני-ביטחוני בפרט, ולהציג את הרציונל לחשיבה אסטרטגית ברמה העליונה במדינת ישראל, דבר שהוא כמעט מובן מאליו במדינת מתוקנות אחרות. חלק נכבד מן הספר איננו אלא כתב אישום נוקב כנגד הנעשה בתחומים אלה במדינת ישראל, ומאמץ נואש כמעט להצביע על הליקויים והסכנות הטמונים בהמשך המצב הנוכחי. בתחום זה הספר איננו מחדש רבות ביחס לעבודות הקודמות של המחבר, אך הדבר איננו גורע מחשיבות המסר שלו, ודאי נוכח המציאות הפוליטית-מדינית העגומה שבה נתונה מדינת ישראל בימים אלה.

עיקר הספר, מיוחד, כאמור לעיסוק ברבדים השונים של אסטרטגיה רבתי לישראל. המחבר מקיף את מגזרי האסטרטגיה רבתי החשובים ביותר, וטיפולו בנושאים מקיף מאוד ומתאפיין ביצירתיות ומקוריות לא מבוטלות. בכל אחת מהמגזרים בוחן או מציג המחבר תרחישים שונים ואף קיצוניים, ותורם אגב כך לפיתוח החשיבה בנושאים השונים ולהעמקתה. הוא חושף דילמות, מציג חלופות ומציע שיקולים אפשריים שונים בעיצוב המדיניות. בדרך זו מוכיח המחבר פעם נוספת כי הוא אמן החשיבה התרחישית. אלא שבטיפול תרחישי בנושאים השונים, גם כשהוא מקיף ויצירתי מאוד כפי שהוא כאן, גלומה בהכרח חולשה – הוא מקשה מאד על

* המחבר הינו חוקר בכיר במרכז למחקרים אסטרטגיים, ע"ש יפה באוניברסיטת תל-אביב

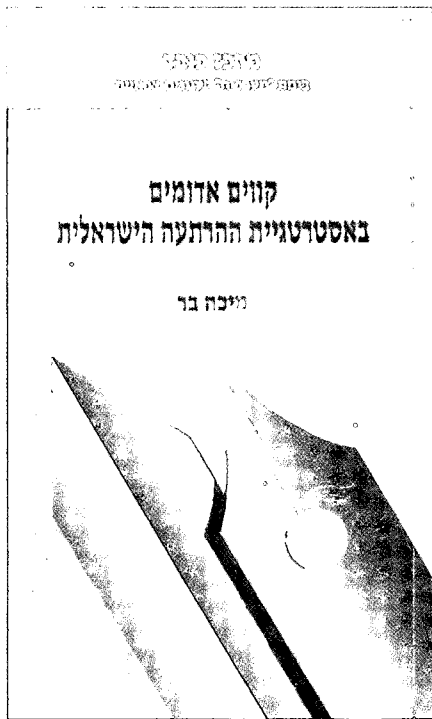
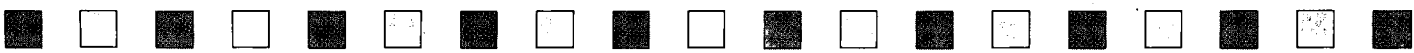

הספר ארוך וכתוב בסגנון אקדמי כבד, ועושה שימוש נרחב ושכיח בעגה מקצועית עברית ולועזית. חשוב מכך, הספר במהותו הינו אפוליטי, במובן שהוא מתעלם לחלוטין מן הקושי הפוליטי ביישום ההמלצות לשינוי דפוסי עיצוב המדיניות. קושי זה גרם להתעלמות כמעט מוחלטת משפע ההצעות (הטובות כשלעצמן) שהועלו בעבר על ידי דרור עצמו (כאקדמאי וגם כמשרת ציבור), ואף הומלצו פעמים רבות על ידי רבים וטובים אחרים, בכלל זה ועדות חקירה ממלכתיות, בתקופות ובהקשרים שונים. האם די במציאות אובייסקיבית קשה כדי להביא את המדינאים לבצע את השינויים הדרושים במדיניות ובתהליך עיצובה? מסופקני, מה עוד שההכרה בחומרת המצב המדיני-אסטרטגי הנוכחי ובמגרעות השיטה הקיימת רחוקה מלהיות נחלת הכלל, והלחץ הציבורי והאחר על הפוליטיקאים לבצע את השינויים הדרושים, עקר למדי. אין בכל האמור לעיל כדי לגרוע מתרומתו של יחזקאל דרור בכלל, וספרו "אסטרטגיה רבתי לישראל" בפרט לפיתוח החשיבה בתחום האסטרטגיה רבתי לישראל הן במישור התכנים והן במישור דפוסי עיצוב המדיניות. יש רק לקוות כי התלמידים הרבים שהעמיד במרוצת השנים, והקוראים של הספר הנוכחי יצליחו להעמיק את הדיון בנושאים השונים של האסטרטגיה רבתי לישראל ולגשר על הפער בין המצוי לרצוי בדפוסי עיצוב המדיניות. יתכן שיחזקאל דרור עצמו יוכל לסייע בכך במסגרת חיבוריו הנוספים בסדרה "תזכיר לראש הממשלה".

גיבוש מסקנות ומערכת עקרונות מנחים לטיפול בכל אחד מהמגזרים. במקרה שלפנינו ריבוי התרחישים ורוחב היריעה בטיפול באים בהכרח על חשבון העמקה ומיצוי כל אחד מהנושאים מחד גיסא ואובייקטיביות בהסקת מסקנות וגיבוש העקרונות המנחים, מאידך גיסא. כך למשל, המחבר איננו מבהיר מהו הכלל המנחה אותו בקביעתו, מהי מגבלה קשיחה על המדיניות ומה אינה כזו (כגון בסוגית הקונסנסוס במלחמה, עמ' 169), דבר המחליש במידה רבה את תוקף המסקנות, לעיתים מרחיקות הלכת, שהוא מציג בנושאים השונים (לדוגמה, בהקשר הירדני-פלסטיני).

מבחן חשוב נוסף להערכת הספר, איננו בתרומתו לגיבוש החשיבה בנושאים הספציפיים השונים, אלא בהשפעתו האפשרית על שינוי דפוסי ותהליכי עיצוב האסטרטגיה רבתי לישראל בכלל, ובמגזר המדיני-ביטחוני בפרט. זהו אחרי הכל היעד העיקרי ששם לעצמו המחבר בכתיבת הספר, וממנו נגזרו מבנה ותכניו. מוקדם מדי להעריך באיזה מידה ישיג המחבר את ההשפעה המקווה בתחום זה, אך להערכתו אין מקום לאופטימיות רבה בהקשר זה. הפסימיות נעוצה בראש ובראשונה במציאות הפוליטית-מדינית במדינת ישראל, מציאות חמורה וקשה שכל ההצעות ההמלצות והתביעות לשנותה עלו עד כה בתוהו. למרבה הצער ספרו של יחזקאל דרור, איננו מותאם באורח מיטבי למטרה שהוא מכוון להשיג למרות שהוא כתוב כחלק מ"תזכיר לראש הממשלה" וכוונתו להשפיע על שינוי תהליכי עיצוב המדיניות, סגולותיו האחרות הן רבות מגוונות אך סגנון הספר "אסטרטגיה רבתי לישראל" ומבנהו אינם משרתים היטב את הכוונה להגיע לקהל יעד שהוא בעיקרו פוליטי, ובמיוחד קברניטים, שהם אלה שיכולים ליישם את המלצות המחבר לשינוי דפוסי עיצוב המדיניות ותכניה.

נתנאל לורד

ספרים חדשים מבית מערכות

ISSN 0464-2147